

บทที่ 3

สังคมวัฒนธรรมท้องถิ่นปาย

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมปายที่เห็นได้อย่างชัดเจนมี 2 ช่วง คือ
ระยะที่ 1 (ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2-ปี พ.ศ. 2540) การเปลี่ยนแปลงสังคมวัฒนธรรม
หมู่บ้านดั้งเดิม สังคมเกษตรเพื่อยังชีพ สู่อสังคมนเกษตรเชิงเดี่ยว ค้าขาย
ระยะที่ 2 (ช่วงปี พ.ศ. 2540-2549) การเปลี่ยนแปลงสังคมหมู่บ้านชนบท สู่อสังคมน
เมืองท่องเที่ยวในยุคโลกาภิวัตน์

1. ประวัติศาสตร์เมืองปาย

ตำบลเวียงเหนือในปัจจุบันถือเป็นชุมชนโบราณเป็นรากเหง้าของแผ่นดินปายซึ่งตั้งอยู่
ในที่ราบบนเนินสูงฝั่งเมืองก่อนข้างกลมมีพื้นที่ประมาณ 600 ไร่ สูงกว่าระดับแม่น้ำปายที่ไหลผ่าน
ทิศตะวันตกราว 3-5 เมตร มีลำน้ำเมืองหรือห้วยแม่เมืองไหลผ่านทิศเหนือ เป็นแหล่งน้ำหลัก
สำหรับอุปโภคบริโภคและเกษตรกรรม ประชากรส่วนใหญ่เป็นคนพื้นเมืองและไทยใหญ่ นอกจากนี้
วัดศรีดอนชัยและวัดโป่งแล้ว คู่น้ำหรือ “คูเมือง” เป็นโบราณสถานที่สมบูรณ์ที่สุดกว้างราว 5-8
เมตร ลึกราว 4 เมตร ปรากฏอยู่ที่ทิศตะวันออก ทิศใต้ และทิศตะวันตก นอกจากนี้ยังหลงเหลือแนว
คันดินหรือ “กำแพงเมือง” คงสภาพให้เห็นบางส่วน เนื่องจากถูกกระแสน้ำกัดเซาะและสิ่งปลูก
สร้างของชาวบ้านคร่อมทับด้วยความไม่รู้ ทั้ง 4 ทิศของชุมชนโบราณมีช่องประตูเมืองเดิมคือประตู
เวียงหลวง ประตูชัย ประตูดำและประตูมาน

ตำบลเวียงเหนือ เดิมชื่อ “บ้านดอน” เคยเป็นที่อยู่ของพวกลาวะ ครั้นปี จ.ศ. 680
(พ.ศ. 1860) “พ่่าหม่องซอ” นำชาวไทยใหญ่นักบุญเจียวจากเมืองแสนทิวี่ สี่ป้อ ลายข้า หมอก
ใหม่ นายราชเครือ มาตั้งบ้านเมืองที่บ้านดอน ซึ่งอยู่ที่ทิศตะวันตกเฉียงเหนือของเมืองฝิงคบุรี
เชียงใหม่ ชาวไทยใหญ่ได้ปลูกสร้างบ้านเรือน ทำไร่ นา ชุกถนณ ถางป่าเพราะบ้านดอนเป็นที่ราบสูง
มีแม่น้ำสองสายไหลผ่าน สายหนึ่งไหลจากทิศตะวันออก (ห้วยแม่เมือง) อีกสายใหญ่ไหลจากทิศ
เหนือ (แม่น้ำปาย) ในปี จ.ศ. 676 หรือ พ.ศ. 1857 ได้ขุดคูเมืองและกำแพงดินรอบบ้านดอนเพื่อ
ป้องกันข้าศึก อีก 3 ปีถัดมาจึงสร้างวัดบนที่เนิน มีกุฏิ 1 หลัง ศาลาทำบุญ 1 หลังแต่ไม่มีวิหาร

หรือกำแพงแล้วนิมนต์พระสงฆ์จากเมืองปันทันในประเทศพม่ามาจำพรรษา 1 รูปเพื่อสอนศีลธรรม เวทย์มนต์และคาถาอาคมไสยศาสตร์ ตั้งชื่อวัดว่า “วัดบ้านดอนจองใหม่” (วัดศรีดอนชัย)

บ้านดอนขยายบ้านเรือนมากขึ้นมีราว 90 ครัวเรือน พก่าหม่องซอจึงรับเอา พก่ากั้นนะ และพก่าสา่งกงสองบุตรชายมาอยู่ด้วย เมื่อบ้านดอนเข้มแข็งรุ่งเรืองพก่าหม่องซอจึงกลับพม่า และถึงแก่กรรมครั้นปี จ.ศ. 839 (พ.ศ. 2020) เจ้ามหาชีวิตศรีใจยาหรือเจ้าศรีใจยา ผู้เป็นหลานของ พระเจ้าครามและมีอำนาจในแคว้นดินแดนหนเหนือทราบข่าว พก่ากั้นนะรวบรวมทหารไทยใหญ่ และพม่าคิดฮึกเหิมจะเข้ามาตีเมืองพิงคนูรีเชียงใหม่

จ.ศ. 839 เจ้าศรีใจยาได้ยกทัพเข้าตีบ้านดอนด้านประตูทิศตะวันตก พก่ากั้นนะตกใจ ตื่นลุกตีฆ้องร้องป่าวให้ทหารคว่าอาวุธเข้ารบด้านอย่างซุลมุน ทว่าทุกคนอยู่ในอาการงัวเงียไม่ทัน ตั้งตัว เจ้าศรีใจยามีความชำนาญในการรบจึงซบซ้างเข้าประชิด จนทหารพม่าแตกกระเจิงหนีไป ทางประตูตะวันตก (ประตูม่าน) ทหารฝ่ายเชียงใหม่ไล่ตามติดและรบกันในทุ่งนาใกล้แม่น้ำ (ทุ่งม่าน) พก่ากั้นนะถูกคุมตัว ส่วนพก่าสา่งกงหนีไปทางประตูเมืองทิศใต้และถูกฟันเสียชีวิต ณ ที่ นั้น ชาวปายเรียกถนนที่ผ่านออกทางประตูทิศใต้หรือประตูดำ ว่า “กองสา่งกง” หมายถึง ทางที่ พก่าสา่งกงหนีไปตาย (กองแปลว่า ถนน)

หลังรบชนะ เจ้าศรีใจยานุญาตให้ชาวพม่าและไทยใหญ่ที่หลงเหลืออยู่อาศัยในบ้าน ดอนต่อไป เจ้าศรีใจยา นำความกราบทูลพระเจ้าติโลกราช ถึงเรื่องการทำสงครามบ้านดอนชนะ พม่า การณ์นี้จึงได้รับการแต่งตั้งพระนามใหม่ว่า “เจ้าชัยสงคราม” เมื่อกลับมาปกครองปายได้ ซ่อมแซมและขยายบ้านเมือง สร้างศาลาวัดแบบศิลปะโยนก คณะพระสงฆ์โดยการนำของ “พระวชิรปัญญา” ได้ตั้งชื่อวัดเพื่อเป็นเกียรติแด่เจ้าชัยสงครามว่า “วัดศรีดอนชัย” แต่ภายหลังที่ พระองค์สวรรคตเมืองปายก็ตกอยู่ในความไม่สงบมาโดยตลอด ครั้นว่างเว้นจากเจ้าผู้ปกครอง ก็ตกเป็นเมืองขึ้นของพมามายาวนานถึงสิบกว่าปี กระทั่งถูกพม่าเผาเมืองในปี จ.ศ. 964 (พ.ศ. 2145) ก่อนที่ปายจะกลับคืนเป็นเมืองหน้าด่านของพิงคนูรีเชียงใหม่อีกครั้ง

จ.ศ. 1219 (พ.ศ. 2400) เจ้ากาวิโรรสสุริยวงศ์ สั่งให้บูรณะวัดศรีดอนชัยที่ถูกพม่าเผา ส่วนชาวไทยใหญ่ที่อาศัยอยู่ราว 60 ครัวเรือน สร้างวัดขึ้นใหม่แบบศิลปะไทยใหญ่อยู่ห่างคูเมือง ทิศเหนือประมาณ 60 วา เป็นที่ชุ่มชื้นมีน้ำเฉอะแฉะตั้งชื่อว่า “วัดโป่ง” เวลาต่อมาผู้คนจากต่างถิ่น หลั่งไหลมาอยู่อาศัยเพิ่มมากขึ้น ทั้งฝั่งตะวันตกและตะวันออกของแม่น้ำปาย ขึ้น 1 คำ เดือน 9 เหนือ จ.ศ. 1231 (พ.ศ. 2412) เมืองปายจึงถูกแบ่งการปกครองออกเป็น 2 บ้าน คือเวียงเหนือ (บ้านดอน) กับเวียงใต้ เพื่อให้สะดวกในการดูแลและการส่งส่วย กระทั่งเกิดการเปลี่ยนแปลงการ ปกครองท้องถิ่นในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) กรุงเทพฯ ได้

ยกเลิกฐานะเมืองหรือเวียง เมืองปายจึงกลายเป็นอำเภอปาย โดยมี รองอำมาตย์เอกหลวงเจริญเขตเขลางค์ (คุณสอน สุขุมมินทร์) เป็นนายอำเภอคนแรก ในปี จ.ศ. 1273 (พ.ศ. 2454) (จันทร์ อินทสาร อ้างใน สกุลไทย, 2550, น.36-37)

นับถอยหลังไปประมาณ 200 ปี ในช่วงระยะเวลาของอาณาจักรล้านนา ก่อนที่จะมีการกำหนดเขตแดนประเทศและแบ่งเขตการปกครองเป็นจังหวัดแม่ฮ่องสอนในสมัยรัชกาลที่ 5 ปายมีคนหลายกลุ่ม หลายเชื้อชาติ หลายภาษาเข้ามาตั้งถิ่นฐาน อำเภอปายส่วนใหญ่เป็นภูเขา สลับซับซ้อนอุดมด้วยป่าไม้ มีคนหลายกลุ่มชาติพันธุ์ย้ายถิ่นเข้ามาหลายระลอก คนไทยใหญ่เป็นคนกลุ่มใหญ่กลุ่มแรก ๆ ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในปาย ปายยังมีคนไทยเมืองจากเชียงใหม่ แพร่ น่าน ใกล้เคียง ปกาเกอญอ กะเหรี่ยง ลัวะ ลีซอ มูเซอดำและมูเซอแดง ม้ง และคนจีนที่อพยพมาจากมณฑลยูนนาน เดินทางลัดเลาะตามสันเขา ปายจึงกลายเป็นพื้นที่ที่มีการอยู่ร่วมกันของคนหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์ที่ย้ายเข้ามาตั้งชุมชนอาศัยตามบริเวณที่ราบลุ่มหุบเขา ที่ราบลุ่มแม่น้ำที่ราบเชิงเขา หรือที่ราบสูงระหว่างหุบเขาแตกต่างกันไป ทำไร่ ทำนา เลี้ยงสัตว์ หาของป่า (สภาพวัฒนธรรมอำเภอปาย, 2544)

รากแก่นของวัฒนธรรมในปายที่ดำรงสืบต่อกันมา คือ วัฒนธรรมฉานหรือไทยใหญ่ เป็นไปได้ว่าคำนี้มาจากจำนวนของชาวไทยใหญ่ที่มีมากกว่าชาวสยาม (ไทยน้อย) ในแถบพื้นที่บริเวณนี้ในอดีต และพื้นที่ส่วนใหญ่ของจังหวัดแม่ฮ่องสอนเองนั้น เป็นพื้นที่ของชาวไทยใหญ่ รวมถึงมีวัฒนธรรมแบบไทยใหญ่มาหลายร้อยปี

ตามประวัติศาสตร์แล้วไทยใหญ่เคยรุ่งเรืองเกรียงไกรและร่ำรวยที่สุดชนชาติหนึ่ง นับตั้งแต่สมัย “ราชวงศ์ยูน” มีถิ่นฐานอยู่บนที่ราบสูงฉานหรือรัฐฉาน ของพม่าในปัจจุบันไทยใหญ่เรียกตัวเองว่า “ไตโหลง” (โหลง แปลว่า หลวง) เป็นที่มาของศัพท์ทางวิชาการ “ไทยใหญ่” ขณะที่ชาวพม่าเรียกไทยใหญ่ว่าพวก “ชาน” หรือ “ฉาน” ไทยใหญ่ปกครองโดย “เจ้าฟ้า” เป็นระบอบกษัตริย์ “เมืองมว” คือ อาณาจักรแรกก่อนแผ่อำนาจสูงสุดเหนือพม่าในพุทธศตวรรษที่ 18 ก่อเกิดตัวอักษร ศิลปะสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมประเพณีอันโดดเด่นเฉพาะตัว

คนไทยใหญ่โดยมากพูดภาษาไทยใหญ่หรือฉาน ซึ่งมาจากตระกูลภาษาไต-กะได (Thai Kadai) ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับภาษาไทยและภาษาลาว ภาษาไทยใหญ่มีตัวอักษรเป็นของตนเอง ซึ่งรากฐานมาจากภาษาพม่า แต่จำนวนผู้ที่สามารถอ่านเขียนภาษาไทยใหญ่ในปายมีจำนวนไม่มากนัก โดยมากสามารถพูดไทยเหนือได้ ส่วนผู้ที่เข้าเรียนหนังสือในโรงเรียนจะสามารถอ่านเขียนภาษาไทยกลางได้ด้วย

คนไทยใหญ่ตั้งรกรากอยู่ในบริเวณหุบเขาที่มีแม่น้ำไหลผ่าน ทำการเพาะปลูกข้าวซึ่งมีบุคคลจำนวนมากประสบความสำเร็จจากการค้าขาย เป็นเจ้าของร้าน และเป็นช่างฝีมือ (โดยเฉพาะอย่างยิ่งช่างไม้) คนไทยใหญ่เป็นชาวนามที่มีวินัยและศรัทธาในศาสนาพุทธ มีชีวิตความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย ๆ ง่าย ๆ ไม่ชอบการเผชิญหน้า

ปัจจุบันคนไทยใหญ่จะสวมเสื้อผ้าพื้นเมืองเฉพาะในช่วงเทศกาลสำคัญทางศาสนาผู้ชายจะสวมกางเกงขายาวที่มีช่วงขากว้าง ซึ่งคล้ายกับรูปแบบกางเกงของทางภาคเหนือ เสื้อแขนยาวคอเปิด และมีผ้าคาดเอวผูกอยู่ ส่วนผู้หญิงจะสวมโสร่งและเสื้อที่ปักลวดลาย โดยจะมีทั้งแบบแขนสั้นและแขนยาว ซึ่งจะมีกระดุมกลัดที่หน้าอกจากซ้ายไปขวา ทั้งชายและหญิงสวมหมวกสานปักกว้างเพื่อกันแดดและฝน

ประเพณีงานรื่นเริงของไทยใหญ่ โดยมากจะคล้ายคลึงกับของคนไทยซึ่งเกี่ยวเนื่องกับพุทธศาสนา ช่วงระหว่างงาน คนไทยใหญ่จะเข้าไปกราบไหว้พระ ทำบุญตักบาตร ฟังพระเทศน์ สวดมนต์ตามวัดต่าง ๆ ซึ่งวัดทั้งหมดในเขตเทศบาลปาย และตำบลเวียงใต้สร้างขึ้นในแบบสถาปัตยกรรมไทยใหญ่ มีหลังคาลดหลั่นเป็นชั้น ๆ ตกแต่งด้วยติ๊กหรือตะกั่วอย่างประณีตสวยงาม

นอกเหนือจากความเชื่อทางศาสนาพุทธแล้ว คนไทยใหญ่โดยมากเชื่อถือในเรื่องผีและวิญญาณด้วย จะมีการเซ่นอาหารไว้ให้กับดวงวิญญาณที่สิงสถิตอยู่ตามที่ต่าง ๆ ทั้งบนดินในน้ำ และในป่า โดยทั่วไปคนไทยใหญ่จะเฉลิมฉลองในเดือนเจ็ด (เดือนที่ 7 ตามปฏิทินจันทรคติ) (ดูภาคผนวก ฉ) ซึ่งจะพบเห็นการเซ่นอาหารรวมทั้งผลไม้ ตามศาลในหมู่บ้านต่าง ๆ ทั่วเมืองปาย

ถึงแม้ลักษณะอันบ่งบอกถึงความเป็นไทยใหญ่ในอำเภอปายจะค่อย ๆ จืดจางตามกาลเวลา เพราะถูกกลืนด้วยกระแสวัฒนธรรมใหม่ แต่ไม่ถึงกับสูญหาย เอกลักษณะสำคัญ โดยเฉพาะประเพณีเกี่ยวกับศาสนายังคงให้สัมผัสได้ถึงวิถีชีวิตของชาวไทยใหญ่ที่ทั้ง 12 เดือน (ดูภาคผนวก ฉ) จะผูกพันแน่นเหนียวกับพุทธศาสนาโดยตลอด โดดเด่นที่สุดคงเป็นประเพณีเดือนมีนาคม “เหลินสี่” (เดือนสี่) ชาวไทยใหญ่เรียก “ปอยสง่าลง” เป็นประเพณีที่คนทั้งประเทศรู้จัก และเดือนตุลาคม “เหลินสิบเอ็ด” (เดือนสิบเอ็ด) เป็นอีกการแสดงออกหนึ่งที่ละเอียดอ่อนงดงาม และฉายพลังศรัทธาอย่างแรงกล้าต่อพุทธศาสนา ชาวไทยใหญ่จะนำไม้ไผ่และกระดาษสีมาประดิษฐ์เป็น “จองพารา” หรือปราสาท ประดับดวงไฟแล้วแห่พร้อมเครื่องไทยทานไปยังวัดในขบวนรื่นเริง ด้วยการรำรำของสัตว์หิมพานต์ “กิงกะหล่า” และ “โต” เพื่อถวายการต้อนรับพระพุทธองค์ที่เสด็จกลับจากดาวดึงส์ในการเทศน์โปรดพุทธมารดา

พระพุทธศาสนาและวัดจึงเป็นศูนย์รวมใจของชาวไทยใหญ่จนมีคำพูดว่า “บ่ดีกินอย่าง ม่าน บ่ดีตานอย่างไต” (อย่ากินอย่างพม่า อย่าทำบุญทำทานอย่างไทยใหญ่) เพราะนอกจากชาวไทยใหญ่จะเคร่งครัดในศีลธรรมแล้ว การทุ่มเทหยาดเหงื่อแรงกายในการประกอบอาชีพล้วนเพื่อนำเงินหรือพืชผลส่วนใหญ่มาทำนุบำรุงศาสนา เราจึงเห็นวัดวาอารามงดงามอลังการทั่วทุกหัวระแหงที่มีชุมชนชาวไทยใหญ่อยู่อาศัย ปายมีวัดสำคัญ ๆ ที่สร้างแบบศิลปะสถาปัตยกรรมไทยใหญ่หลายแห่ง อาทิ วัดหลวง วัดกลาง วัดป่าขาม วัดหัวนา วัดแม่เนาเติง วัดเมืองแปง และวัดโปง เอกลักษณะสำคัญ คือ ใต้ถุนสูง เสาทรงกลม หรือแปดเหลี่ยมเรียงรายหลายต้น โถงกว้างตรงกลางใช้ประกอบพิธีกรรม ปลายสุดพื้นโถงยกระดับขึ้นสำหรับประดิษฐานพระประธาน ส่วนด้านข้างของโถงซ้ายขวาเป็นกุฎสงฆ์และที่อยู่ลูกศิษย์วัด (วัดของไทยใหญ่จะรวมกุฎกับวิหารไว้ด้วยกัน) รูปทรงหลังคาซ้อนเป็นชั้น ๆ ลดหลั่น แต่ก่อนมุงด้วยแป้นเกล็ด ปัจจุบันใช้สังกะสีหรือกระเบื้องประดับเชิงชายและขอบจั่วด้วย “ปานชอย” ทำจากไม้หรือแผ่นโลหะฉลุลวดลายอย่างวิจิตรบรรจง

“เมืองปาย : บวรรอยต่อของประวัติศาสตร์สงครามมหาเอเชียบูรพา”

เส้นทางแม่มาลัย-ปาย แม่ฮ่องสอนหรือทางหลวงหมายเลข 1095 เมื่อก่อนเป็นเพียงทางเท้าทางแคบ ๆ ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ทหารญี่ปุ่นเกณฑ์ชาวบ้านจากแม่ฮ่องสอน เชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน แพร่ น่าน ใ้มีด พร้า จอบ เสียม ประดามี ช่วยกันแผ้วถางป่าสร้างถนนลดเลี้ยวผ่านหุบเขาซับซ้อนกันดาร จากแม่มาลัยสู่ปายทะลุขุนยวมผ่านแม่ฮ่องสอนเชื่อมต่อกันด้วยวัดอุประสงค์ทางยุทธศาสตร์การทหาร ผู้คนต้องล้มตายเป็นจำนวนมากเพราะสภาพความทารุณและไข้ป่าชุกชุม โดยเฉพาะระหว่างดอยถ้ำหมากแกงกับเมืองแม่ฮ่องสอน มีคนตายวันละ 40-50 คน เผาไม่หวาดไหวจนต้องฝังศพเรียงรายตามฝั่งแม่น้ำ ถนนสายนี้ถูกขนานเป็น “เส้นทางสายมรณะ” หลังสิ้นสุดสงครามพร้อมความพ่ายแพ้ของฝ่ายอักษะ ทหารญี่ปุ่นถอยร่นจากอินเดียผ่านพม่าเข้าสู่ไทย บ้างกลับคืนแผ่นดินเกิดด้วยความบอบช้ำอดสู บ้างทิ้งชีวิตไว้กลางป่าลึก ทางหลวงหมายเลข 1095 ฝั่งราบบรรพบุรุษไทยและศพทหารญี่ปุ่นไว้เป็นจำนวนมาก ตลอดช่วงปี พ.ศ. 2486-2488

ญี่ปุ่นบุกเข้าไทยช่วงแรกกองกำลังส่วนใหญ่อยู่ที่กรุงเทพฯ ก่อนเคลื่อนผ่านกาญจนบุรีเข้าพม่ากับอีกส่วนหนึ่งขึ้นทางลำปางเชียงใหม่ แล้วเข้าสู่พม่าในปี พ.ศ. 2485 ด้วยศักยภาพและความแข็งแกร่งญี่ปุ่นจึงสามารถยึดพม่าได้ในระยะเวลาอันสั้น ซึ่งมีความสำคัญมาก เพราะเป็นการประกาศชัยชนะเหนือเมืองขึ้นของอังกฤษซึ่งเป็นชาติตะวันตก เมื่อกองกำลังญี่ปุ่นเข้าสู่แคว้น

อัสสัมก็ถูกกองกำลังของอังกฤษกับอินเดียผนึกกันตีได้ จนต้องถอยร่นลงมา เวลานั้นถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของความพ่ายแพ้ของญี่ปุ่นในการสู้รบบนแผ่นดิน

ปี พ.ศ. 2487 ญี่ปุ่นถอยร่นจากอิมพาล (IMPHAL) ลงมาตามเส้นทางของพม่าและเข้าสู่ประเทศไทยทางแม่ฮ่องสอน เส้นทางสายนี้ชาวญี่ปุ่นรู้จักในชื่อ “เส้นทางโครงการกระดูกสีขาว” ที่เรียกเช่นนั้นเพราะทหารญี่ปุ่นล้มตายในเส้นทางที่ถอยกลับเป็นจำนวนมาก เส้นทางสายนี้จึงเต็มไปด้วย กระดูกของทหารญี่ปุ่น¹

กองกำลังที่เคลื่อนจากพม่าเข้าสู่ตอนใต้ของอินเดียเป็นยุทธศาสตร์สำคัญเรียกว่า “ยุทธศาสตร์อิมพาล” ถือเป็นจุดแตกหักที่ทำให้ญี่ปุ่นมองย้อนถึงการดำเนินยุทธศาสตร์ที่ผิดพลาด เพราะมันไม่เป็นไปตามคาดหวังเหมือนตอนบุกเข้ายึดพม่า การต่อสู้ในอิมพาลเป็นภาวะที่หนักมาก เนื่องจากกำลังทหารประสบความเหนื่อยล้าจากการรบมาก่อนหน้าแล้วระยะเวลา 30 เดือนของการต่อสู้อย่างดุเดือด ส่งผลให้ทหารของญี่ปุ่น จำนวน 303,501 คน ต้องสูญเสียไป เหลือเพียง 185,149 คน ส่วนที่เหลือต้องอพยพเข้ามาทางตอนเหนือของไทยและทางกาญจนบุรีโดยเฉพาะอย่างยิ่งทางตอนเหนือ ความอ่อนล้าบอบซ้ำของทหารที่ตรากตรำกับสงครามทำให้กำลังคนในช่วงสุดท้ายเหลือไม่ถึง 50,000 คน จำนวนทหารญี่ปุ่นที่เสียชีวิตทั้งใน พม่า อินเดีย และไทยรวมกันแล้วมหาศาลถึงกว่า 250,000 คน จึงไม่ค่อยมีใครพูดถึงว่าแม่ฮ่องสอนและปายเป็นจุดสำคัญในประวัติศาสตร์สงครามโลกครั้งที่ 2 เพราะเป็นความทุกข์ และความสูญเสียของกองกำลังญี่ปุ่น และ “ไม่มีใครอยากพูดถึงหรือจดจำความพ่ายแพ้และผู้แพ้” ทหารญี่ปุ่นที่รอดชีวิต จำนวนหนึ่งพักรักษาตัวในแม่ฮ่องสอนระยะสั้น ๆ หลังจากนั้นถูกส่งไปเชียงใหม่และลำปาง พอสงครามสิ้นสุดทหารเหล่านี้ก็ถูกปลดอาวุธย้ายไปนครนายกก่อนส่งกลับประเทศ หากอีกจำนวนหนึ่งปลิดชีพตนเองอย่างทรงด้วย “เซ็ปปูกู” (ฮาราคีรี) (นงลักษณ์, 2549 อ้างถึงใน สกุลไทย 2550, น. 94)

ที่ตั้ง ฤดูกาล สภาพทางกายภาพ

ที่ตั้ง

อำเภอปาย เป็นเมืองชนบทเล็ก ๆ ที่เงียบสงบ ตั้งอยู่ทางเหนือของจังหวัดแม่ฮ่องสอน และอยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือของไทย ทิศเหนือติดต่อกับจังหวัดตองกี ประเทศสาธารณรัฐเมียนมาร์ มีสันดอยหลวงเป็นเส้นกั้นพรมแดน ทางทิศตะวันออกติดกับตำบลวัดจันทร์ อำเภอแม่แจ่ม และอำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ มีเทือกเขาตอยปุ่กางเป็นเส้นกั้นเขต ทิศใต้ติดกับตำบลป่าแป๋ อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ มีเทือกเขาม่อนอั้งเกตุเป็นเส้นกั้นเขตและทิศตะวันตก

ติดกับ ห้วยปูลิง อำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน และกิ่งอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยมีเทือกเขาดอยหนองขาวกั้นแบ่ง

ภูมิประเทศของป่ายั้งอยู่ในหุบเขาที่ราบกว้างใหญ่โอบล้อมด้วยเทือกเขาสลับซับซ้อนของสันดอยหลวง ดอยหัวช้าง ดอยสามหมื่น ดอยม่อเกตุ ดอยขุนแจ่มน้อย ดอยมุเซอ ดอยหมากพริก ดอยแม่ยะเป็นยอดเขาที่สูงที่สุดประมาณ 2,005 เมตรจากระดับน้ำทะเลอยู่ในเขตตำบลแม่ฮี้และตำบลเวียงเหนือรองลงมา คือ ดอยจี้ก้องสูงจากระดับน้ำทะเล 1,972 เมตร (Kasper, 2006) ซึ่งล้วนแต่เป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำปายและแม่น้ำสายเล็กอีกหลายสาย

ลำน้ำปายเป็นลำน้ำสายใหญ่และมีลำห้วยสาขามากมายที่หล่อเลี้ยงวิถีชีวิตผู้คนที่อาศัยในพื้นที่ ต้นน้ำจะอยู่ระหว่างรอยต่อของเทือกเขาถนนธงชัย กับเทือกเขาแดนลาวในเขตตำบลเวียงเหนือ น้ำไหลลงทางใต้ผ่านหุบเขาต่าง ๆ ในเขตอำเภอปาย ผ่านมายังอำเภอเมืองแม่ฮ่องสอนและไปบรรจบกับแม่น้ำสาละวินที่รัฐคะยา ประเทศสหภาพเมียนมาร์ ยาวประมาณ 180 กิโลเมตร กว้างโดยเฉลี่ย 40 เมตร และลึกประมาณ 7 เมตรส่วนลำน้ำของซึ่งเป็นลำน้ำธรรมชาติที่สำคัญ มีต้นกำเนิดที่ดอยผกุกุด น้ำจะไหลลงลำน้ำปายที่ตำบลแม่ณาเตียงยาว ประมาณ 70 กิโลเมตร อำเภอปาย จึงมีแอ่งที่ราบลุ่มแม่น้ำปายยาวจากแนวเหนือ ถึงใต้ประมาณ 15 กิโลเมตร กว้างประมาณ 15 กิโลเมตร

บริเวณพื้นที่ราบลุ่มในหุบเขามีแม่น้ำปายและแม่น้ำธารสายเล็ก ๆ ไหลผ่านมีการตั้งถิ่นฐานของคนไตและคนเมือง เป็นพื้นที่เกษตรกรรมที่อุดมสมบูรณ์มีระบบการจัดการทรัพยากรน้ำในรูปแบบของระบบเหมืองฝายที่มีประสิทธิภาพ มีการทำการเกษตร ปลูกข้าวเหนียว ข้าวเจ้า และถั่วเหลือง หลังเก็บเกี่ยวข้าวมีการปลูกกระเทียม บางหมู่บ้านที่เลี้ยงสัตว์ปล่อยในป่าเขา หลังเก็บเกี่ยวจะนำสัตว์จากในป่าเขามาเลี้ยงในทุ่งนา

บริเวณพื้นที่ดอน ชาวบ้านในชุมชนปกากะญอทำนาข้าวไร่หรือนาน้ำฟ้า ส่วนในชุมชนคนเมืองและคนไตใช้เป็นพื้นที่ปลูกถั่วเหลือง ซึ่งเป็นหนึ่งในพืชเศรษฐกิจหลักอำเภอปาย

บริเวณพื้นที่สูงเป็นป่าเขาสลับซับซ้อน มีป่าไม้สมบูรณ์ มีพืชพันธุ์ไม้หลากหลายชนิด ทั้งประเภทผลัดใบและไม่ผลัดใบ มีความหลากหลายทางชีวภาพสูงทั้งพืชและสัตว์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพืชสมุนไพร อีกทั้งป่าเขาในเขตอุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง ช่วงฤดูฝน ชาวบ้านจะนำวัวควายไปปล่อยให้หากินเองในป่า แล้วนำกลับมาเลี้ยงในหมู่บ้านช่วงฤดูแล้ง ฝืนป่าแห่งนี้แหล่งต้นน้ำลำธารที่สำคัญ ทั้งของแม่น้ำปาย แม่น้ำแม่ปิงน้อย แม่น้ำแม่เย็น และแม่น้ำแม่ฮี้ น้ำห้วยแก้ว ห้วยอีกาง บางสายมีน้ำตกสวยงาม อาทิ น้ำตกแม่เย็น น้ำตกแม่ปิง ทั้งในพื้นที่ราบ

พื้นที่ดอน และพื้นที่ป่าเขามีทรัพยากรท่องเที่ยวด้านประวัติศาสตร์ คือ โบราณสถานทางพุทธศาสนา อันได้แก่ สถูปเจดีย์ วิหารอยู่ทั่วไป

ในปัจจุบันป่าเปลี่ยนแปลงทางกายภาพอย่างรวดเร็ว ภาพถ่ายเปรียบเทียบกับช่วงเวลาระหว่างปี พ.ศ. 2522-2544 แสดงการกระจุกตัวของหมู่บ้านในทุกตำบลของอำเภอป่าาย ขอบเขตค่อนข้างคงที่ ต่อมาในปี พ.ศ. 2549 พื้นที่ภูเขาและป่ามีจำนวนหลังคาบ้านเพิ่มขึ้นเล็กน้อยแต่ส่วนที่เคยเป็นหมู่บ้านมีหลังคาเพิ่มจำนวนอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะตำบลเวียงใต้ เวียงเหนือ และแม่ฮี้ สิ่งที่เปลี่ยนแปลงไป คือ ชุมชนเริ่มเข้าไปอยู่ในส่วนของที่นาเดิมอันเป็นเขตผลิตอาหารของเมืองป่าาย

ฤดูกาล

ลุงสง (คนโต รุ่นอายุ 50 ปี) เล่าว่า เมื่อ 30-40 ปีก่อน สองข้างทางที่ออกไปทางบ้านน้ำฮูหรือทางไปปั้มน้ำมันในปัจจุบัน มีไม้สักเต็มสองข้าง ถึงเรียกว่า “ทุ่งไม้สัก” มีข้างป่ามาก อากาศที่นี้หนาวตั้งแต่กันยายน มีหมอกเต็มหมู่บ้าน หน้าฝนมีหมอกอุ้งไปหมด ตอนเช้ามีควันไฟออกมาจากหลังคาบ้านที่เป็นใบตองตึง ได้ยินเสียงฝ่าฟัน ต่ำซำวัก ๆ ก้าบ ๆ เวลาสองทุ่มดับไฟหมด ไม่มีอะไร แต่ปัจจุบันชาวบ้านป่าายบ่นว่าอากาศในป่าายร้อนขึ้นกว่าแต่ก่อน

อำเภอป่าาย มีภูมิอากาศแบบร้อนชื้น โดยในฤดูร้อนจะมีอากาศร้อน อากาศหนาวจัดในฤดูหนาว และฝนจะตกชุกในฤดูฝน นอกจากนี้ยังมีหมอกปกคลุมตลอดทั้งปี ทั้งนี้มีสาเหตุเนื่องจากลักษณะภูมิประเทศที่เป็นหุบเขาสูง มีพื้นที่อยู่บนที่สูงเหนือระดับน้ำทะเล ทำให้มีอุณหภูมิสูงในตอนกลางวันเนื่องจากถูกแสงแดด ส่วนในตอนกลางคืนจะได้รับอิทธิพลจากลมภูเขา ทำให้อากาศเย็นลงอย่างรวดเร็ว ซึ่งเมื่อความร้อนในตอนกลางวันลอยตัวขึ้นปะทะกับความชื้นของอากาศ จึงทำให้เกิดหมอกปกคลุม โดยทั่วไปในตอนกลางคืนสภาพภูมิอากาศจะมีความแตกต่างกันอย่างชัดเจนทั้ง 3 ฤดูกาล

ฤดูร้อน อากาศจะร้อนมากในช่วงกลางเดือนกุมภาพันธ์ถึงกลางเดือนพฤษภาคม และจะร้อนที่สุดในช่วงเดือนเมษายน อุณหภูมิสูงสุดประมาณ 42 องศาเซลเซียส

ฤดูฝน จะมีฝนตกในช่วงกลางเดือนกุมภาพันธ์ไปจนถึงกลางเดือนตุลาคม ตกชุกมากที่สุดในช่วงเดือนกันยายน

ฤดูหนาว จะเริ่มในช่วงต้นเดือนพฤศจิกายน ไปจนถึงกลางเดือนกุมภาพันธ์ อากาศจะหนาวและแห้งไปทั่วทั้งบริเวณ และมีหมอกหนาปกคลุมโดยทั่ว จะหนาวที่สุดในเดือนมกราคม อุณหภูมิต่ำสุดเฉลี่ยประมาณ 2 องศาเซลเซียส

ในปัจจุบันน้ำร้อนอากาศร้อนจัดตอนกลางวัน แต่ไม่ร้อนขึ้น ตอนเช้าและตอนหัวค่ำ อากาศเย็นสบาย ฝนดินแห้งแล้ง พอเข้าเดือนกุมภาพันธ์มักเกิดไฟไหม้ป่าขึ้น แม่น้ำปายที่เป็น แม่น้ำสายใหญ่กลับตื่นเงินเป็นเนินดินสลับไปกับทางน้ำ ส่วนลำน้ำสาขากลายเป็นลำธารบางแห่ง แห่งขอค ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545 ชาวบ้านหลายพื้นที่เริ่มขาดแคลนน้ำใช้ และนับวันจะรุนแรงขึ้น ชาวบ้านที่อยู่ในพื้นที่ราบในตัวเมืองไม่พอใจชาวเขาและชาวจีนฮ่อที่ท่อน้ำไว้ทำเกษตรอยู่ในที่สูง ทำให้น้ำที่ไหลเข้าเมืองน้อยลง ยิ่งในย่านธุรกิจร้านค้าในเมืองที่มีการขยายตัวของชุมชนก็ยิ่ง ต้องการน้ำ ชาวบ้านที่ไม่มีน้ำบ่อก็ต้องซื้อน้ำดื่มมากินเพราะน้ำที่ไหลมาจากท่อประปาหน้าร้อน บางครั้ง สืบมาจากแม่น้ำปายและระบบกรองน้ำขององค์การบริหารส่วนท้องถิ่นยังไม่ได้มาตรฐาน และมีคุณภาพพอที่จะนำมาดื่มกิน น้ำร้อนชีวิตคนในปายจึงดำเนินไปอย่างช้า ๆ จังหวัดของเมือง สงบนิ่ง ร้านอาหาร ร้านค้าที่กลุ่มลูกค้าคือนักท่องเที่ยวก็จะปิดร้านชั่วคราว ชาวเขาก็คาดเดาราคา กระทบกว่าปีนี้รัฐจะรับซื้อกิโลละเท่าไร และก็เริ่มเตรียมดินไว้เพาะปลูกข้าว ปลูกถั่วเหลือง รอหน้าฝนที่กำลังจะมา

พอเข้าหน้าฝนเริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคมถึงกลางเดือนตุลาคม ฝนท่าแรกตกต้นเดือน พฤษภาคม ตกทั้งวัน ตก ๆ หยุด ๆ อากาศเย็นสบาย ชุ่มชื้น มีกลิ่นไอดิน ต้นกล้าในแปลงนาเริ่ม เป็นสีเขียวอ่อนและเขียวขจี เป็นฤดูกาลที่สดชื่น ร่มรื่น ชีวิตของผู้คนในปายเริ่มกลับมาใช้ชีวิตที่ช้า ขึ้นอีกครั้ง ชาวนาชาวไร่เริ่มปลูกข้าว ปลูกผัก แต่ชีวิตผู้คนในเมืองก็ยังคงดำเนินไปอย่างช้า ๆ น้ำ ในลำห้วยตามหมู่บ้านรอบนอกตัวเมืองปายมีหิ่งห้อยส่องแสงยิบยับลอยเต็มไปหมด บ่งบอกว่าน้ำ ยังมีคุณภาพดีอยู่และยังมีแมลงอีกหลายชนิด ตอนกลางคืนชาวบ้านจะออกไปพร้อมไฟฉายไปจับ กบตามท้องทุ่ง ตอนเช้ามีดชาวบ้านไปเก็บหน่อไม้ที่เพิ่งแทงหน่อเอามาจากป่า ที่แผงขายผักผลไม้ ในตลาดเราจะเห็น ผักพื้นบ้าน เช่น ผักพริกแก้ว ผักกูด คนจีนฮ่อและลีซอก็จะเก็บลิ้นจี่พันธุ์ฮิมฮวย ที่ออกรุ่นแรกกิโลกรัมละ 10 บาท เอามาขาย หลังจากนั้นสัก 2 อาทิตย์ก็จะมีลิ้นจี่พันธุ์จักรพรรดิที่ ลูกโตกว่า น้ำมากกว่าและเนื้อนุ่มกว่าพันธุ์ฮิมฮวยออกมาวางขาย ส่วนใหญ่พ่อค้ามารับซื้อเอาไป ทำลิ้นจี่กระป๋อง พอหมดหน้าลิ้นจี่ก็เป็นหน้าลำไย ชาวบ้านปลูกตามบ้านธรรมชาติ ลำไยที่ปาย เม็ดเล็ก เนื้อหนา รสหวาน หอม ขายที่ตลาดกิโลกรัมละ 10 บาท เป็นรายได้เสริมให้กับครอบครัว ช่วงหน้าฝนทำให้ชาวบ้านที่อยู่ตามหมู่บ้านบนดอยเดินทางลงมาข้างล่างลำบาก ผู้หญิงลีซอจะไม่ค่อยลงมาขายงานหัตถกรรม เพราะเส้นทางเป็นดินโคลน ล้อรถติดหล่ม ขณะที่ผู้ประกอบการ ที่พัก ร้านอาหารก็เริ่มปรับปรุง ซ่อมแซม ต่อเติมร้านเพื่อคอยรับนักท่องเที่ยวฤดูกาลท่องเที่ยวที่กำลังจะมาถึง

พอลฝนตกหนักติดต่อกันหลายวัน ระดับน้ำป่าเริ่มสูงขึ้นมา 2-3 เมตร น้ำป่าสีแดงไหลเชี่ยวมาก บางครั้งก็พัดพาเอาสะพานไม้ไผ่ที่ชาวบ้านสร้างขึ้นไปกับน้ำ ที่พักที่ตั้งอยู่ริมน้ำป่าจะต้องปิดให้บริการนักท่องเที่ยวชั่วคราวในช่วงหน้าฝนเพื่อความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว ไฟฟ้าในเมืองปายดับบ่อยเวลาพายุพัดแรง ๆ เสาคู่ไฟฟ้าโค่นไฟก็ดับ ผู้ประกอบกิจการร้านอาหารบ่นว่าปี พ.ศ. 2548 ไฟฟ้ายิ่งแยกว่าปีก่อน เพราะดับบ่อยและนานกว่าบางวันดับติดต่อกันนาน 19 ชั่วโมงทำให้ผู้ประกอบการร้านอาหาร ที่พัก ร้านค้า ร้านอินเทอร์เน็ตรวมทั้งสิ้น 70 กว่าแห่งเดือดร้อนและร่วมกันทำหนังสือร้องเรียนมาที่ราชการส่วนกลางเพื่อให้ช่วยแก้ปัญหาไฟฟ้างับ (ลุงชัยคนกรุงเทพฯ รุ่นอายุ 60 ปี, สัมภาษณ์)

หน้าหนาวและหน้าแล้งเริ่มตั้งแต่กลางเดือนตุลาคม ถึง กลางเดือนกุมภาพันธ์ ช่วงปลายฝนต้นหนาวข้าวเริ่มออกรวงสีเหลืองทองสวยงามมาก อากาศเย็นสบาย แต่กลางวันอากาศจะหนาวขึ้นเรื่อย ๆ เย็นยะเยือกตอนเช้าและตอนกลางคืน มีหมอกหนา ชีวิตผู้คนในปายเริ่มมีจังหวะการเคลื่อนไหวที่เร็วขึ้น โดยเฉพาะกิจการที่พัก ร้านอาหาร ร้านค้าที่บริการนักท่องเที่ยวเริ่มคึกคักขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง

ด้วยสภาพทางธรรมชาติของปายนี้เอง ลุงสว่าง (คนโตรุ่นอายุ 70 ปี) เล่าว่าตอนลุงเป็นเด็ก ผู้เฒ่าผู้แก่เรียกเมืองปาย ว่าเป็น “เมืองงาไซ” คือเมืองที่ผู้คนเมื่อได้เข้ามาในปายแล้ว ก็ชอบและตั้งหลักปักฐานทำกินอยู่ที่นี่ หรือไม่ก็จะกลับมาอีกเปรียบเหมือนปลาที่ติดเข้าไปในไซ (ชาวบ้านที่นี่เรียกงาไซ)

อำเภอปายที่ตั้งอยู่ในอาณาบริเวณป่าเขตร้อนในภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ตั้งแต่ยอดดอยสูงลงมาสู่พื้นราบลุ่มอุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหาร สัตว์ แมลง สมุนไพรป่าเขตร้อนไม่เพียงให้ความงดงามและเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่น่ารายได้เข้าประเทศเท่านั้น หากแต่ผืนป่ายังคงมีความสำคัญต่อการรักษาความสมดุลทางธรรมชาติ เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารและยังประโยชน์ต่อคนตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบันและอนาคต

อาณาบริเวณเกือบทั้งหมดของผืนป่าทางภาคเหนือตอนบน ยังเป็นที่อยู่อาศัยของชาวบ้านมากมายแต่ละกลุ่มแต่ละชาติพันธุ์ต่างก็ได้พัฒนาวิถีชีวิตผูกพันอย่างแนบแน่นอยู่กับป่าและการใช้ประโยชน์อยู่กับทรัพยากรป่ามาเป็นเวลานานร้อยปี ป่าเขตร้อนจึงไม่ใช่เป็นแหล่งรวมความหลากหลายทางชีวภาพเท่านั้น แต่ยังเป็นแหล่งรวมความหลากหลายทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนกลุ่มต่าง ๆ ที่ได้พัฒนาขึ้นในบริบทของความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับป่าซึ่งสัมผัสพบต่อกันมาเป็นเวลานาน ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับป่าจึงเป็นทั้งพัฒนาการทางประวัติศาสตร์และพัฒนาการทางวัฒนธรรมไปพร้อมกัน (ยศ สันตสมบัติ และคณะ, 2544)

นับจากอดีตมีคนหลายกลุ่มเข้าไปใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ผืนป่าอันอุดมสมบูรณ์ของเมืองปายเคยเป็นแหล่งไม้สักที่สำคัญมากแห่งหนึ่งทางภาคเหนือ ช่วงศตวรรษที่ 2430 บริษัท บอมเบย์เบอร์มาร์ และบริษัทบอร์เนียวของอังกฤษได้เข้ามาขอรับสัมปทาน และตั้งสำนักงานทำไม้ขึ้นที่ริมน้ำปาย บริษัทจ้างคนปกากะญอจากอำเภอแม่สะเรียง เชียงดาวและคนจากอำเภอสันป่าตองมาเป็นควาญช้าง รวมทั้งนำขมุจากลาว ไทยใหญ่ และตองสูจากพม่าเข้ามาเป็นแรงงาน ต่อมาเกิดการเกณฑ์ชาวบ้านจากอำเภอต่าง ๆ ในจังหวัดเชียงใหม่มาเป็นแรงงาน สร้างถนนยุทธศาสตร์ให้กองทัพญี่ปุ่น จากแม่มาลัย ผ่านอำเภอปาย ปางมะผ้า อำเภอเมืองฯ เพื่อเข้าสู่ชายแดนด้านเมืองดอยก่อที่อำเภอขุนยวม และส่วนหนึ่งตั้งรกรากถิ่นฐานที่ตำบลแม่ฮี้ อำเภอปาย (อุตร วงษ์ทับทิม และคณะ, 2545)

คนไต่ที่บ้านเวียงใต้ เล่าว่า ที่ปายสมัยก่อนมี บริษัททำไม้ของอังกฤษ ชาวบ้านเรียกแขกอินเดียพวกที่มีความรู้ พูดภาษาอังกฤษได้ ว่า “กะลา” แต่คนที่มาทำเป็นพวกอินเดียเพราะอินเดียเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษ คนเมืองมาทำไม้ บริษัทบอมเบย์เบอร์มาร์ ต่อมาคนเมืองส่วนใหญ่ก็มาเป็นตำรวจอาสาชายแดนบ้าง มาเป็นข้าราชการบ้าง

การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ เกิดขึ้นภายหลังจากรัฐตัดถนนสาย 1095 เข้ามาถึงเมืองปาย จึงทำให้ชุมชนหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ในหุบเขาเริ่มเกิดการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ มีคนต่างถิ่นเข้าอพยพโยกย้ายเข้ามาทำกิน และเกิดการการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม อย่างต่อเนื่อง

ในอดีตการเดินทางเข้าถึงเป็นไปด้วยความยากลำบาก ข้าราชการอำเภอที่มาประจำที่ปายจะต้องขี่ม้าไปรับเงินเดือนที่อำเภอแม่ฮ่องสอน พ่อค้าเดินทางเอาสินค้าขนใส่วัวต่างม้าต่างจากเชียงใหม่เข้ามาแวะขายที่ปาย ก่อนที่จะไปยังอำเภอแม่ฮ่องสอนและในช่วงปี พ.ศ. 2486-2487 กองทัพญี่ปุ่นเดินทัพผ่านปายเพื่อไปพม่าได้จ้างชาวบ้านชุดทางเดินเท้ากว้างขนาดรถวิ่งผ่าน เพื่อให้เป็นเส้นทางเดินทัพไปพม่า

สมัยจอมพล ป.พิบูลสงครามมีการตัดถนนเข้ามา การเดินทางไปเชียงใหม่ลำบากมาก เส้นทางจากเชียงใหม่เข้าปาย สมัยนั้นใช้เวลา 5 วัน แวะพักที่บ้านแม่ปิง บ้านแม่สะ นอนกลางป่ากว่าจะได้ขึ้นรถที่แม่มาลัย การเดินทางจากปายไปแม่ฮ่องสอนก็ 5 คืนเหมือนกันนอนพักที่บ้านแม่สะ ตำบลแม่มาติง กินน้ำตามลำห้วย ถนนสายแรกที่ทางราชการสร้างขึ้นในตำบลเวียงใต้ อำเภอเมืองปาย คือ ถนนราชดำริ ถนนเขลางค์นคร ถนนรังสิยานนท์ ถนนชัยสงคราม ชื่อถนนตั้งตามนามสกุลของนายอำเภอในสมัยนั้น

ด้วยสภาพที่ตั้งของปายที่อยู่ในหุบเขาและอยู่ติดชายแดนไทยใหญ่และความจำเป็นในเรื่องการรักษาความมั่นคงของประเทศ รัฐจึงได้เริ่มปรับปรุงลานบินที่ปายสำหรับเครื่องบินทหาร ก่อนที่จะพัฒนาถนน บริษัทฟ้าสยามซื้อเครื่องบินขนาดเล็กนั่งได้ 2-3 คนไว้บริการคนละ 250 บาท ต่อเที่ยว ชาวบ้านเรียกว่าเครื่องบินจ๋อนแจ๋นมีดีเหลือง ที่ตั้งของบริษัทฟ้าสยาม และสนามบิน อยู่ที่โบสถ์คริสต์ในปัจจุบัน ส่วนชาวบ้านเดินทางด้วยเท้าหรือไม่ก็ใช้เกวียน ป่ากล้า (คนโต รุ่นอายุ 50 ปี) เล่าว่า คนที่ขึ้นเครื่องบินในสมัยนั้นเป็นพ่อค้ากับข้าราชการ ใช้ขนส่งเสบียงให้ทหาร และนำเงินเดือนมาให้ข้าราชการที่ทำงานในพื้นที่ปาย เวลาขึ้นเครื่องบินต้องใช้บันไดปีนขึ้น คนที่นั่งในเครื่องต้องช่วยดึงเชือกที่ประตูเครื่องบินให้แน่นสนิทตั้งแต่ขึ้นเครื่องจนกว่าเครื่องจะบินถึงที่เชียงใหม่ ต่อมาเปิดให้เครื่องบินพาณิชย์ของบริษัทฟ้าสยามมาเปิดให้บริการในปี พ.ศ. 2521-2524 แต่ภายหลังจากเครื่องบินบริษัทฟ้าสยามตกที่หางดงในปี พ.ศ. 2525 จึงเลิกกิจการไป

ในสมัยนั้นชาวบ้านที่ปายยังไม่สามารถติดต่อสื่อสารกับภายนอกได้ ชาวบ้านในพื้นที่พึ่งข่าวสารทางวิทยุได้ทางเดียว บ้าเล่าว่าวิทยุรายงานเหตุการณ์เครื่องบินตกว่ามีเศษเนื้อของคนกระจายเต็มไปหมด แต่พอคนที่อยู่บนเครื่องบินลำนดังกล่าวเดินทางกลับถึงบ้านก็มาเล่าว่า “เครื่องบินตกแต่ไม่มีใครตาย ที่เห็นเป็นชิ้นเนื้อนั้นเป็นเนื้อหมูที่ชนมาขายที่ปายต่างหาก”

หลังจากที่รัฐเริ่มทำทางลูกรังสายปาย-เชียงใหม่ระหว่างปี พ.ศ. 2510-2519 ก็เริ่มมีรถจี๊ปขนาดกลางขนคนไปซื้อของที่เชียงใหม่ สมัยนั้นใครมีรถก็ออกมารับส่งคนเพราะสมัยนั้นยังไม่มีสัมปทานรถประจำทางสายปาย-เชียงใหม่ ต่อมาก็มีนายทุนเข้ามาทำเหมืองแร่พลูโอไรด์ที่เมืองแปง และในปี พ.ศ. 2516 มีนายทุนมาเปิดโรงงานบ่มใบยาสูบ

เมื่อทางลาดยางจากเชียงใหม่มาถึงแม่ฮ่องสอนเสร็จใน ปี พ.ศ. 2525 พอปี พ.ศ. 2526 เริ่มลงมือสร้างถนนสาย 1095 จากเชียงใหม่ เข้ามาอำเภอปาย ผ่านอำเภอปางมะผ้าไปถึงอำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน ครุณา (รุ่นอายุ 40 ปี) เล่าว่าสมัยที่ถนนสายเชียงใหม่ ปายเป็นถนน ลูกรัง หน้าฝนมาไม่ได้ ในสมัยนั้นการเดินทางเข้าถึงแต่ละหมู่บ้านในอำเภอปายเป็นไปอย่างยากลำบาก ชาวกะเหรี่ยง ลีซอ มูเซอ ม้ง ยังคงวิถีการดำเนินชีวิตดั้งเดิมด้วยการแต่งกายที่บ่งบอกถึงความแตกต่างของอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ได้อย่างชัดเจน แต่ภพนั้นได้ค่อย ๆ เลือนหายไปหลังจากปี พ.ศ. 2528 เมื่อถนนหลวง 1095 ถนนลาดยางจากเชียงใหม่เข้ามาสู่ปายสร้างเสร็จสมบูรณ์ในปี พ.ศ. 2530 ทำให้การเดินทางสะดวกขึ้น มีร้านค้าขนาดเล็กทยอยเข้ามาเปิดขายสินค้าเครื่องใช้ให้กับข้าราชการ ชาวเขา คนไทยใหญ่ และคนเมืองในพื้นที่ เริ่มมีคนเข้ามาหาซื้อพืชผลทางการเกษตร ปายติดต่อกับค้าขายเลี้ยงตัวเองได้เป็นอย่างดี

2. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม

การเปลี่ยนแปลงสังคมวัฒนธรรมปายที่เห็นได้ชัดเจน แบ่งออกเป็น 2 ช่วง คือ
 ระยะเวลาที่ 1 (ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2-ปี พ.ศ. 2540) การเปลี่ยนแปลงสังคมหมู่บ้าน
 ดั้งเดิม สังคมเกษตรเพื่อยังชีพ ผู้สังคมเกษตรเชิงเดี่ยว คำขาย
 ระยะเวลาที่ 2 (ปี พ.ศ. 2540-2549) การเปลี่ยนแปลงสังคมชนบทผู้สังคมเมืองท่องเที่ยวใน
 ยุคโลกาภิวัตน์

2.1 การเปลี่ยนแปลงสังคมวัฒนธรรม ระยะเวลาที่ 1 (ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 - ปี พ.ศ. 2540) การ เปลี่ยนแปลงสังคมหมู่บ้านดั้งเดิม สังคมเกษตรเพื่อยังชีพ ผู้สังคมเกษตรเชิงเดี่ยว คำขาย

ปายเป็นสังคมหมู่บ้านขนาดเล็กของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่มาอยู่รวมกันและมีวิถีชีวิต
 ดั้งเดิมเป็นสังคมเกษตรเพื่อยังชีพ นโยบายรัฐด้านความมั่นคง นโยบายยกเลิกทางวัฒนธรรม
 ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของคนท้องถิ่นอย่างช้า ๆ ชาวบ้านได้มีการสร้างระเบียบ
 กฎเกณฑ์ในหมู่บ้านและดูแลปกครองกันเอง ตามที่หลวงพ่อที่วัดในเวียงใต้ (คนโต รุ่นอายุ 70 ปี)
 เล่าว่า สมัย ก่อนปี พ.ศ. 2500 ชาวบ้านยังใช้ตะเกียงน้ำมันหมู น้ำมันมะพร้าว เอาติยะ (ยางไม้)
 มาสูมไฟ เมื่อก่อนปายมันสนุก เวลาเมื่อมีเรื่องมีราว ชาวบ้านที่เดือดร้อนจากวัวควาย จะให้คนเฒ่า
 คนแก่ในชุมชนเป็นคนตัดสินเรื่องผิดถูก ใครทำผิดก็จะมีพิธีชั้นต่อคือการขอขมากัน เพราะ
 สมัยก่อนให้คนแก่เป็นหัวหน้า มีพิธีกันต่อ (พิธีขอขมา) ประจำปี ทำปีละ 2 ครั้ง บ้านเมืองปาย
 สมัยก่อนเลยสงบ

ลุงคอง (คนโต รุ่นอายุ 70 ปี) เล่าถึงชุมชนบ้านเวียงใต้ว่า ในอดีตชาวบ้านส่วนมากเป็น
 ไต ในสมัยนั้นคนไตจะนับถือคนที่มิซ้างซึ่งเป็นคนมีฐานะ ชาวบ้านจะเรียกว่า “พ่อเลี้ยงคองหลู”
 เศรษฐีไตเป็นคนใจบุญ ให้เงินชาวบ้านยืมบ้าง สร้างสถานที่ที่เป็นสาธารณะประโยชน์ เช่น ขัวมุง
 (สะพานไม้แตะ) ทางไปห้วยปู่ในปัจจุบันเป็นจุดตรงที่สร้างศาลาอเนกประสงค์

เศรษฐีปายเป็นคนใจบุญ และตกลงกันว่าไม่ให้ชาวบ้านเลี้ยงไก่เลี้ยงหมูในหมู่บ้าน
 เวียงใต้ จึงจัดพื้นที่ให้คนที่นี้เลี้ยงหมู เลี้ยงไก่ไปอยู่ที่บ้านเจ้าผัก (ผัก คำไตแปลว่า เนื้อ) เป็น
 หมู่บ้านที่เลี้ยงหมูเลี้ยงไก่ที่ตั้งอยู่บริเวณรอบนอกบ้านเวียงใต้ (ตั้งอยู่ที่บ้านห้วยปู่ในปัจจุบัน)
 อาทิตย์หนึ่งจะมีตลาดสักครั้ง ที่มีเนื้อไก่ หมู หมูป่า กระทิง แก้งมาขาย คนในเวียงใต้ซื้อมาหมัก
 ขมิ้น เก็บไว้ เพราะสมัยนั้นไม่มีตู้เย็น

เศรษฐีปายที่เป็นคนไต่รุ่นแรก มีพ่อเฒ่าจอง พ่อจางกุนะ พ่อจางกุนะหลง พ่อเลี้ยงคองหลู่ (คอง เป็นคำไต่หมายถึง คนที่มีไม้ซุง) ลูกคองจิ่งต้า พก่าคำซอน (พก่า เป็นคำไต่หมายถึง คนร่ำรวย อาเสี่ย) พ่อจางกุนะอ่อน พ่อเฒ่าจี้ก๊ะ พ่อเฒ่าหวาละ พ่อเฒ่าหลู่ คนมีอันจะกินในสมัยนั้น มีร้านค้าที่เจ้าของมีช้างมาลากไม้ให้ฝรั่ง คำขายพวกทำไม้ คำขายกับพวกสงคราม คำขายผ้าตัดเสื้อ เศรษฐีสมัยนั้นตั้งร้านค้าอยู่ตลอดเส้นถนนสายรังสิยานนท์ สมัยก่อน คนรวยก็รวย แต่ไม่ส่งลูกเรียนหนังสือ เพราะเดินทางลำบาก ในที่สุดคนรวย ไม่มีความรู้ ลูกหลานขายกินหมด

สมัยก่อนคนมีเงินทำอะไรก็ได้ “อะไรก็อยู่ที่ทางการจะให้ ใครมีฐานะก็ทำตามใจ” สมัยก่อนเศรษฐีปายบางคน เช่น พ่อเลี้ยงบางคนอยากได้ที่ดินที่เป็นบึงใหญ่มากที่อยู่กลางหมู่บ้านเวียงใต้ ชาวบ้าน เรียก “หนองน้ำเจ้าฟ้า” (คือ ที่ดินตรงร้านชาคริตในปัจจุบัน) เลยให้นายอำเภอทำที่สาธารณประโยชน์ให้มีโฉนดโดยแลกกับที่ดินของตน (ปัจจุบันคือที่สรรพากรในปัจจุบัน)

ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 หลวงพ่อที่วัดในเวียงใต้เล่าว่า ทหารญี่ปุ่นเดินทัพผ่านปายเข้ามาช่วง ปี พ.ศ. 2483-2484 ตอนญี่ปุ่นมาปาย หลวงพ่อ (ผู้เล่า) อายุ 5-6 ขวบ พอญี่ปุ่นเดินทัพกลับ ตอนนั้นหลวงพ่อกอายุ 7-8 ขวบ วัดกลางเป็นที่พักของทหารญี่ปุ่นทั้งไปและกลับ คนแม่ฮ่องสอนกับคนญี่ปุ่นไม่มีการข่มเหงรังแก แต่พอลูกหาบคนไทยไปลักขำวปลาอาหารเอาไปกินเอาไปขาย พอพวกญี่ปุ่นรู้เข้าก็ตีเอา แต่โดยทั่วไปญี่ปุ่นไม่ทำอะไรคนไทย ในสมัยสงครามครูยังลาออกมาทำคำขายกับทหารญี่ปุ่นเลย เงินดีกว่า เพราะเงินเดือนครูข้าราชการเดือนละ 8 บาท แต่ขายกล้วยเคียวเดียวได้ 8 บาท สมัยสงคราม ทหารญี่ปุ่นพิมพ์เงิน ทำเหรียญสต่างค์แดงใช้เองได้ แต่พอหลังสงครามโลกสิ้นสุด เงินญี่ปุ่นใช้ไม่ได้เลย

เส้นทางเดินทัพของทหารญี่ปุ่นเดินทางจากเชียงใหม่ไปแม่มาลัย-ปาย-แม่ฮ่องสอนไปลงแม่น้ำสาละวินที่ด่านเจดีย์สามองค์และไปพม่า และอีกเส้นทางหนึ่ง คือ เส้นทางเชียงใหม่ ไปแม่สะเรียง ขุนยวม แม่ฮ่องสอน แม่น้ำสาละวิน และไปลงด่านเจดีย์สามองค์และต่อไปพม่า ระหว่างทางเราจะเห็นซากรถญี่ปุ่น ปืน ที่หัวสะพานแม่น้ำของมีแต่หัวกะโหลกคน รถญี่ปุ่น ทหารญี่ปุ่นจ้างคนชุดใช้เส้นทางเดินทัพที่เป็นเส้นทางระหว่างห้วยมะแกง ขึ้นดอยปางมะเขือลงตีนดอยปางของ ชุดเส้นทางพ่อค้าวัวต่าง ม้าต่าง จากเชียงใหม่ มาแม่ละหมั่งให้กว้างขึ้น พอรถจับทหารวิ่งได้ หลวงพ่อเล่าว่า พอญี่ปุ่นประกาศแพ้สงครามหัวหน้าทหารฆ่าตัวตาย ลูกน้องที่เหลือก็โซเซไม่มีอาหาร ปล่อยให้ตามเรื่องตามราว พวกญี่ปุ่นถ้าไปไม่รอดก็ฉีดยาฆ่าตัวตาย ข้างล่างของวัดเป็นป่าช้าทหารญี่ปุ่น (บริเวณที่ตั้งริมปายคอกทเวจ ที่บ้านป่าขามในปัจจุบัน) ชาวบ้านเคยพบกระดูกทหารญี่ปุ่นบริเวณนั้น หลังจากนั้นญี่ปุ่นมาขอคำขุดถนนจากไทยแต่ไทยไม่ให้

สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 คนป่วยใช้เงินแทบ เงินรูป ใครมีเงินก็จะใส่ตุ่มฝังไว้ ปี พ.ศ. 2500 สมัยนายกรัฐมนตรีเผ่า ศรียานนท์ มีการขนฝิ่นชาวบ้านเรียก “ทองคำ” และเปลี่ยนจากค้าฝิ่นมาขนเฮโรอีน ชาวบ้านเรียก “ทองขาว” บ้านแสนคำคือ อยู่ที่ชายแดนปางมะผ้ามีสนามบินเล็ก ๆ ไว้ขนฝิ่น ปี พ.ศ. 2500 ถนนชัยสงคราม ฤดูฝนเดินไม่ได้ เป็นโคลนต้องเดินเกาะรั้ว วัวควายต้อนเป็นฝูง ปี พ.ศ. 2505 มีค่ายตำรวจตระเวนชายแดน ตั้งอยู่ที่ บ้านแม่ของ ตอนนั้นป่วยมีการปล้นจี้ มีเสือน้อยตำรวจตระเวนชายแดนมาสร้างความปลอดภัยให้คนป่วย ต่อมากองทหารรอดัดพันมาตั้งแทน

เมืองปายก่อน ปี พ.ศ. 2510 เป็นเมืองนครเทศข้าราชการฝ่ายปกครอง คนที่นี่เรียก “แดนนครเทศ” โรคร้ายเยอะ ทางม้าต่าง ถนนลูกรัง มีเสือ ช้างเยอะมีไข้ป่า นายอำเภอที่มาปายเดี๋ยวก็ย้าย ไม่สนใจชาวบ้าน นายอำเภอ ย้ายมาปาย มาเอาตำแหน่ง มาเอาเบี้ยเลี้ยง และจะกลับภูมิลำเนา “ปายเป็นเมืองปิดที่ใครก็ไม่อยากมา เพราะเดินทางเข้าออกยาก”

ลุงคงเล่าว่า เมื่อราว ปี พ.ศ. 2500 คนพื้นเพดั้งเดิมที่บ้านเวียงใต้เป็นคนไตยังเกล้าผมมวยและกินแต่ผัก ถ้าใครจะเลี้ยงสัตว์ต้องออกไปนอกหมู่บ้านเวียงใต้ ตรงบริเวณก่อนถึงหมู่บ้านเวียงเหนือจัดไว้เป็นหมู่บ้านเฉพาะเลี้ยงสัตว์ คนไตไม่ฆ่าสัตว์เป็นภาพในอดีตเมื่อ 40-50 ปีผ่านมานี้เอง แต่พอทหารไทยเข้ามา ก็สั่งให้เด็กไตตัดผมมวยผมสวมชุดนักเรียนไปโรงเรียน หลายคนไม่ยอมไปโรงเรียนก็หนีเข้าวัดเรียนธรรมะกับพระ

รัฐเองก็มีนโยบายให้ชาติพันธุ์ต่าง ๆ เปลี่ยนมาแสดงความเป็นไทย เรียนภาษาไทยแต่งกายแบบไทย แต่พอการท่องเที่ยวเข้ามา รัฐก็กลับมาบอกให้ชนเผ่าหรือชุดประจำชาติออกมาแต่งโดยไม่เข้าใจเลยว่าสิ่งเหล่านี้ต้องมาจากสำนัก พี่น้องชาวชนเผ่าเคยมีสำนัก แล้วนโยบายก็สั่งให้ตัดสำนักออกไป พอวันหนึ่งมีการท่องเที่ยวก็มาบอกให้พวกเขาเก็บสำนักขึ้นมาอีกครั้ง

อิหม่ามสมชายเล่าว่า บ้านของคนไตหลังคาทรงชัน ๆ มุงด้วยตับใบตองตึง หน้าบ้านจะแบ่งเป็น “กะหล็อกชอย” (ส่วนหน้าบ้านที่สร้างไว้สำหรับค้าขาย) ถนนยังลำบาก ไฟฟ้าก็ไม่มี ต้องจุดตะเกียง ถ้าเป็นหน้าฝนกลางถนนเดินไม่ได้เลยมันเป็นโคลนดินหล่ม เราต้องเกาะขอบรั้วเดิน ตอนเช้าจะเห็นฝูงวัวควายที่ชาวบ้านต้อนจากหมู่บ้านป่าขามผ่านถนนชัยสงครามไปเลี้ยงทางโรงพยาบาล สมัยนั้นเป็นทุ่งนาหมดเลย ตกเย็นก็ต้อนกลับเป็นภาพที่เห็นประจำ ประมาณปี พ.ศ. 2500 ถนนหนทางดีขึ้นและมีไฟฟ้าใช้เป็นผลพวงจากจอมพล ป.พิบูลสงครามเข้ามาสร้างบ้านพัก 3 หลังบริเวณเชิงสะพานแม่น้ำปายก่อนข้ามไปตำบลเวียงเหนือ ยุคนั้นชาวบ้านต่างพากันไปเที่ยวชม “บ้านพักจอมพล” เป็นสิ่งปลูกสร้างที่สวยงามและทันสมัย

ไฟฟ้าช่วงแรกใช้เครื่องปั่นวันละ 4 ชั่วโมง เริ่มตั้งแต่ 18.00-22.00 น. ต่อมาขยายเวลาออกไปถึง 23.00 น. กระทั่งเป็น 24.00 น. หลายปีจากนั้นจึงมีไฟฟ้าตลอดคืนตั้งแต่ 18.00-6.00 น. สมัยนั้นถ้าไฟฟ้าจะมาอยู่ตรงไหนก็ได้ยินเสียงเขาติดเครื่องทิ้ง ๆ ๗ เด็ก ๆ สัญญากันว่าถ้าเขาติดเครื่องปั่นไฟเราจะยืนตรงกันนะเป็นเรื่องสนุกของเด็กสมัยก่อน อยู่และเล่นกันโดยไม่มีความรู้สึกว่าใครเป็นพุทธ คริสต์ อิสลาม หรือเป็นอะไร อยู่กันเหมือนพี่น้อง รู้เขารู้เรา เด็ก ๆ อาจมีบ้างเรื่องล้อกันเช่น “แขกกินน้ำมันงา กะลา กินน้ำมันหมู” แต่ก็ไม่มีสิ่งใดเป็นความแบ่งแยก (สมชาย บุษกร, 2549 อ้างถึงใน สกุลไทย, 2550, น. 50-51)

“ตอนผมเป็นเด็ก สิ่งต่าง ๆ ที่แสดงถึงความเป็นชาวไทยใหญ่มีมากมาย ประเพณีสวยงามอบอุ่นอย่างปอยข้าวหย่ากู่ คนสมัยก่อนนำข้าวใหม่มาหนึ่งกวนเป็นข้าวเหนียวแดง เอาใส่ห่อตองนั่งเกวียนเล่นสะล้อซอซึงไปด้วยเพื่อแจกเพื่อนบ้านตอนกลางคืน บ้านเรามุสลิมเขาก็เอามาให้ รู้ว่าเราไม่ทานน้ำมันหมู เนื้อหมู เวลาทำขนมหรืออาหารเขาก็ใช้น้ำมันงานำมาให้บอกเราว่า “อันนี้ไม่มีน้ำมันหมูนะ” เป็นความประทับใจ สมัยก่อนตอนเช้าตลาดเรารู้จักกันหมด ทักทาย ยิ้มแย้ม นาน ๆ มีคนแปลกหน้ามาสักคน ถ้าไปตลาดตอนเช้าจะถามกันว่าคนนี้เป็นใครมาจากไหนจะช่วยกันจับตา ถ้ามีคนพฤติกรรมแปลก ๆ เราจะบอกต่อ ๆ ให้คอยสังเกต แต่เวลานี้อดตีหายไป เข้าตลาดมองหาคนรู้จักสักคนแทบไม่มี

ครูทองอิน (คนเมืองรุ่นอายุ 60 ปี) เล่าว่าตอนเด็ก ๆ ไฟฟ้าไม่มี ย่ำค่ำชาวบ้านต่างอยู่ในนิवासสถานอย่างเงียบสงบล้อมวงทานข้างท่ามกลางแสงตะเกียงวับไหว หลังมือเย็นเด็ก ๆ ใจจดใจจ่อรอพ่ออุ๊ยเล่าตำนานพื้นบ้านที่ล้วนสนุกตื่นเต้นด้วยอภินิหารนานา อาทิ เรื่องหงส์หิน ก่ากำดำ หมาขนดำ หรือแนวหวานเศร้าเคล้าคติธรรมอย่าง ไก่น้อยดาววิ บันเทิงทันสมัยที่สุดในยุคพ่อครูคือวิทยุใส่ถ่านเกือบร้อยก้อน และ “บอกซอ” หรือเครื่องเล่นแผ่นเสียง คนรวยนั่นถึงมีไว้ในครอบครอง

ความเงียบสงบเป็นความสุขของคนเมืองปายในอดีตจริง ๆ สุขอย่างไร สุขที่มันไม่มีข่าวสารข่าวร้ายเข้ามา มีแต่เรื่องดี ๆ พูดคุยกัน พอทานอาหารมือเย็นเสร็จจะได้ยินเสียงซ้อง ตีตั้ง “มอง ๆ ๆ” รู้ทันทีว่าผู้ใหญ่บ้านนัดประชุม อีกเสียงดัง “มอง ๆ ๆ” แว่วจากอีกทิศ ก็รู้ว่าบ้านป่าขามก็นัดประชุม เราจำแนกเสียงออกว่าเป็นสัญญาณเรียกประชุมจากผู้นำหมู่บ้านไหน ชาวบ้านจะไปประชุมกันพร้อมเพรียงสามัคคี พอเริ่มมีไฟฟ้าและถนนใหม่ ๆ ความเป็นอยู่คนปายก็ยังสงบสุขนาน ๆ จะมีฝรั่งเข้ามา พอเห็นฝรั่งเราก็วิ่งหนีกันเลย กลัว ไม่กล้าพูดด้วย แต่เมื่อคนปายเรียนหนังสือจบ สามารถพูดคุยแนะนำพวกฝรั่งได้ “บ้านเมืองจึงเริ่มเปลี่ยน” (ทองอิน, 2549 อ้างใน สกุลไทย, 2550, น. 37) คนไตไม่กินเนื้อสัตว์ก็จำเป็นต้องกิน เพราะคนเข้ามาอยู่กับมาก อาหาร

การกินเริ่มผิดเคือง เขาไปเอามาไม่ว่าคนเมืองหรือคนใดก็กินเหมือนกัน วิถีชีวิตคล้ายกัน แยกไม่ออกแล้วว่าเป็นคนชาติไหนเผ่าไหน

คนไทยใหญ่ที่บ้านเวียงใต้มีศรัทธาในศาสนาพุทธ มีความเชื่อต่ออำนาจเหนือธรรมชาติ และพิธีกรรมตามประเพณีไทยใหญ่ (ดูภาคผนวก ซ) ชาวบ้านรุ่นอายุ 50ปี ขึ้นไปมีความทรงจำร่วมกันของสังคมภายในอดีต คนรุ่นนี้เห็นสังคมภายในช่วงก่อนและหลังที่ถนนทางหลวงจะเข้ามาเปลี่ยนแปลงภายใน กาดหลู่เป็นที่ที่ชาวบ้านมีความทรงจำร่วม เพราะเป็นพื้นที่ที่คนในปายมาพบปะ ซื้อขาย แลกเปลี่ยนข้าวของเพื่อเตรียมไปถวายพระในวันสำคัญทางพุทธศาสนา กาดหลู่จึงเป็นพื้นที่สาธารณะของคนในปายเช่นเดียวกับข่วงมุงก็เป็นพื้นที่สาธารณะที่ชาวบ้านมีภาพความประทับใจในความงดงามของศิลปวัฒนธรรมไทยใหญ่อิงที่จะกล่าวต่อจากนี้ไป

1. ความเชื่อ ศาสนา พิธีกรรม

ป่าหลง (คนโตรุ่นอายุ 60 ปี) เล่าว่าในอดีต คนโต ศรัทธาพระพุทธรูปศาสนา มีความเชื่อเรื่องบาปบุญ กัลวาบาป คนเวียงใต้นับถือ “ศาลเจ้าเมือง” สมัยก่อนพอถึงวันโกน วันพระ ชาวบ้านจะรู้ว่า วันพระให้พักผ่อน อย่าเข้าป่าทำงาน เพราะผีเจ้าเมืองนอนพักผ่อนวันเดียว

ป่าเล่าว่า ศาลเจ้าเมืองที่วัดหลวงศักดิ์สิทธิ์มาก ครอบครัวบ้านนับถือมาก ลูกกับป่าจะให้ขอให้คุ้มครอง สมัยก่อนที่ถนนยังไม่ค่อยดี เวลาลูกป่าออกไปเรียนที่ลำปางชาวบ้านแถวนี้ก็จะฝากเงินค่าเล่าเรียนให้ลูกป่าถือเอาไปให้ลูกเขาที่ลำปางด้วย ตอนนั้นระหว่างทางจะมีโจรปล้นรถกลางทาง แต่ลูกป่าไม่โดนปล้น เพราะผีเจ้าเมืองคอยคุ้มกันและมาบอกให้ลูกป่ารู้ตัวก่อนที่โจรจะขึ้นมาปล้นบนรถ คนโตจะนับถือผีบ้านผีเมือง (ศาลเจ้าเมือง หรือเรียกศาลเจ้านาย) พิธีไหว้ผีเจ้าเมืองยังคงสืบทอดมาจนปัจจุบันนี้ พอถึงเดือนมิถุนายนของทุกปี แต่ละหมู่บ้านจะมีพิธีเลี้ยงเจ้าเมือง ที่ศาลเจ้าเมืองประจำหมู่บ้าน เพื่อขอให้ปกป้องคุ้มครองคนในหมู่บ้าน ชาวบ้านจะเตรียมของเช่นไหว้แตกต่างกัน พิธีไหว้ผีเจ้าเมืองนี้ชาวบ้านที่บ้านเวียงใต้ ที่ตั้งอยู่ในบริเวณวัดหลวง ชาวบ้านที่สูงอายุจะแต่งชุดไต นำขนม ผลไม้ ข้าวตอก น้ำส้มป่อย ดอกไม้สีขาวมาถวายกันตั้งแต่เช้า แต่จะไม่นำเนื้อสัตว์มาถวาย เพราะท่านเจ้าเมืองไม่ชอบ ซึ่งของเช่นก็จะแตกต่างไปจากศาลเจ้าเมืองที่บ้านแม่เย็น ตำบลแม่ฮี้ ที่เป็นคนเมืองเป็นส่วนใหญ่ ในงานพิธีไหว้ผีเจ้าเมืองตัวแทน ชาวบ้านจะรวบรวมเงินจากคนในหมู่บ้านที่ไม่มีเวลามาร่วมพิธีในวันงาน เพื่อรวมเงินไปซื้อของเช่นไว้ ชาวบ้านที่ติดไปไร่ ก็จะไปฝากเงิน ส่วนคนที่มาได้ก็จะเตรียมเอาไก่มาจากบ้าน มาเชือดและเช่นให้กับผีเจ้าเมือง ที่ศาลเจ้าเมืองที่บ้านแม่เย็นจะเริ่มจากการเชือดคอกไก่ให้เลือดหยด

ตามเสาทั้งสี่ของเจ้าเมือง และเตรียมของเช่นไห้ว อันได้แก่ ลาบหมูด และเนื้อไก่ต้ม เหล้าขาว มาถวาย พอใกล้เที่ยงก็จะแบ่งให้แต่ละคนไปกินที่บ้าน

ป่าเล่าว่า ทุกวันสิ้น (วันพระ) ชาวบ้านไตจะเอาดอกไม้และขนมไปไหว้ศาลเจ้าเมือง ประจำหมู่บ้าน แล้วมาเคาะบอกธรณีเจ้าที่ที่ประตูรั้วบ้าน ที่เสาหลักของบ้าน และที่พื้นดินรอบบ่อน้ำในบ้าน เพื่อขอให้เจ้าที่ดูแลสมาชิกในบ้านให้อยู่เย็นเป็นสุข มีน้ำดื่ม น้ำใช้ยาได้ขาด ชาวบ้านที่ดื่ม น้ำบ่อและน้ำจากประปาภูเขา ที่บ้านป่ามีบ่อน้ำที่ขุดลึก ลงไปประมาณ 8 ท่อซิเมนต์ น้ำใส ไม่มีกลิ่น ก่อนจะสร้างบ่อน้ำ ต้องหาตาน้ำจึงจะเจอ น้ำ ก่อนขุดบ่อจะเอาหม้อดินครอบดินไว้ โดยทั่วไปจะขุดลึก 2 เมตร ทุกวันสิ้นชาวบ้านที่นี่จะจุดธูปเทียนไหว้เจ้าที่เจ้าทางไหว้บ่อน้ำ บอกกล่าวขอขมา ทุกวันพระป่าจุดธูปไปปักไว้ที่ดินรอบปากบ่อน้ำ เพื่อขอบคุณเทวรักษ์ประจำบ่อน้ำที่ให้ครอบครัวมีน้ำกินน้ำใช้ตลอดปี คนที่นี่มีความเชื่อว่ามีเทวรักษ์ประจำบ่อน้ำ “ถ้าใครเอาดินไปถมบ่อน้ำที่บ้าน แม้ว่าบ่อน้ำนั้นเลิกใช้แล้วก็ตาม ครอบครัวนั้นก็เจ็บไข้ได้ป่วย หรือมีอันเป็นไป” คล้ายกับที่อดีตครูท่านหนึ่ง (คนเมืองอายุ 50 กว่า) เล่าให้ฟังว่า “เมื่อสิบกว่าปี (ปี พ.ศ. 2538) มีคนข้างนอกมาซื้อที่ปลูกบ้าน เห็นว่ามีบ่อน้ำเก่าที่น้ำแห้งและเลิกใช้มานานก็เลยถมดินลงไป หลังจากนั้นไม่นานคนในครอบครัวก็ตายไปทีละคน และเจ้าตัวก็เจ็บหนัก เลยมาทำพิธีขอขมาจึงหายป่วย” ชาวบ้านเชื่อว่าบ่อน้ำที่เคยใช้ร่วมกันจะไม่ถม เขาจะไม่ทำอะไรเขาเชื่อว่าเจ้าที่เจ้าทางของเขาอยู่ แต่คนนอกไม่รู้ทำ ที่เป็นของตัวเองออกโฉนดแล้วก่อสร้างก็จะมีอันเป็นไปหรือเวลาสร้างบ้านสร้างรั้วถ้าไปกั้นถนน ไม่ให้มีการเดินก็จะมีอันเป็นไป ความเชื่อเรื่องบ่อน้ำก็มีเรื่องเล่าและคนไต คนเมืองก็ยึดถือปฏิบัติกันมาจนปัจจุบันว่าห้ามถมดินลงบ่อน้ำภายในบ้าน หรือ ต่อเติมบ้านโดยไม่มีแผนเช่นเอาบ้านที่ย้ายจากที่อื่น ๆ มาตั้งรวมกันก็จะเป็นการผิดประเพณีชาวบ้านเรียกว่า “ซี้ด” จะทำให้สมาชิกในครอบครัวก็จะมีอันเป็นไป ยังคงยึดถือกันอยู่

นอกจากนี้ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คนไตนับถือคือ “พระร้องไห้” ชาวบ้านบางคนก็เรียกว่า “พระเหงื่อแตก” แต่ไม่มีใครรู้ชื่อเท็จจริงว่าทำไมน้ำจึงเต็มขึ้นมาที่เศียรพระตลอดเวลาต่อมา นายอำเภอก็เปลี่ยนชื่อเป็น พระเจ้าอุ้มเมืองแทน

ในการดำเนินชีวิตของคนไทยใหญ่ ที่ป่าย มีคติความเชื่อหลายอย่าง เช่น ป่ากล้าเล่าว่าคนไทยใหญ่ที่นี่มีความเชื่อหลายอย่างเกี่ยวกับการอยู่อาศัย เช่น ถ้าชายที่ดินของเก่าปู่ย่าตายายหมดก็เป็นเสมือนหมดเชื้อหมดญาติ ทำมาค้าขายก็ไม่ขึ้น ดังนั้นชาวบ้านจะเหลือไว้สักแปลงแต่ก่อนชาวบ้านที่เคยต่อต้านคนที่ขายมรดกบรรพบุรุษ แต่ปัจจุบันพอพ่อแม่ตายลูกก็ขายที่แล้วแบ่งเป็นเงิน เศรษฐกิจทำให้ความคิดเปลี่ยนไป ปากท้องกลายเป็นเรื่องสำคัญ

ความเชื่อเรื่องชีวิตหลังตาย ในอดีตงานศพเป็นงานที่สำคัญ ชาวบ้านใตบางคนจะเอาที่ดินไปจำนองแลกเงินเพื่อเอาเงินมาทำศพให้พ่อแม่ สมัยก่อนบรรยากาศงานศพเศร้ามาก เวลาฝังงานศพชาวบ้านจะทำห่อเมี่ยงเอาไปให้ผู้ใหญ่บ้านเพื่อไปช่วยงานคนตาย นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2518 หมู่บ้านเริ่มมีกองทุนฌาปนกิจศพ เก็บครอบครัวละ 2 บาทกับข้าวสาร 1 ลิตร แต่ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นเก็บคนละ 10 บาทและยังมีการรับบริจาคเพิ่ม งานศพเดี๋ยวนี้ต้องมีการเกณฑ์กัน และกลายเป็นงานรื่นเริง กินเหล้า เล่นไพ่เป็นเพื่อนศพ ป้าข้าคนปายอยู่ที่ทางขึ้นตำรวจทองเที่ยว ตรงบ้านกุงเปา สังคมปายก็เช่นเดียวกับสังคมชนบทอื่นที่งานศพเป็นดั่งบ่วงชีวิตถึงความสัมพันธ์หรือความเข้มแข็งภายในชุมชนนั้น

2. ความทรงจำร่วมของคนท้องถิ่น

จากคำบอกเล่าของชาวบ้านปายรุ่นอายุ 50 ปีขึ้นไป ย้อนมองชีวิตในอดีตที่สนุกสนาน และมีความทรงจำร่วมกันและมีประสบการณ์ชีวิตร่วมกันของคนในชุมชนเกี่ยวกับพื้นที่สาธารณะ เช่น กาดลู่ หลู่ ชั่วมุง

กาดลู่ หลู่ (ตลาดเก่าของชุมชนไต)

ป้าเรไร (คนไตรุ่นอายุ 50 ปี) เล่าว่า แม่ของป้าเกิดมาก็มีกาดลู่ หลู่แล้ว เป็นตลาดที่แรกของบ้านเวียงใต้ เก่าแก่กว่า 90 ปีตลาดเก่าแห่งนี้ตั้งอยู่บนถนนสายรังสิยานนท์ซึ่งเป็นย่านการค้าดั้งเดิมของคนไตที่บ้านเวียงใต้ ตลอดสองฝั่งถนนเดิมเป็นร้านค้าของผู้มีฐานะมีช้าง ลู่ หลู่เป็นเจ้าของตลาด เจ้าของตลาดชื่อลู่ หลู่ ชาวบ้านที่นี้เลยเรียกตลาดสดโบราณแห่งนี้ว่า “กาดหลู่” กาดในภาษาไทยใหญ่แปลว่าตลาด หลู่แปลว่าถวายน แต่ลูกหลานเจ้าของตลาดขายให้กับนายทุนต่างถิ่นเมื่อปี พ.ศ. 2547 ชาวบ้านปายมีความทรงจำที่ดี ต่อตลาดโบราณแห่งนี้มา 2-3 รุ่นอายุคน

สมัยที่ปายเป็นเมืองชนบทเล็ก ๆ ในถิ่นทุรกันดาร จะมีตลาดเฉพาะในช่วงงานบุญงานประเพณี ในช่วงสงกรานต์ กับออกพรรษา ปีหนึ่งมีเพียง 2 ครั้งที่ชาวบ้านในแต่ละหมู่บ้านจะเอาของที่แต่ละบ้านทำขึ้นมาขาย ใครถนัดทำน้ำพริก ไม้กวาด กระดัง ทำตามธรรมชาติที่ตนถนัด เดินกันมาหาบกันมาและมาวางขายเป็นขุมที่กาดลู่ หลู่ ช่วงงานออกพรรษา หรือที่ชาวบ้านเรียกว่างานกาดหลู่ ชาวบ้านจะหาบขนม น้ำอ้อย เริ่มจากหีบ น้ำอ้อย ทำจากกะทิขูดมะพร้าวใส่น้ำอ้อยแปะไหย่ว ใส่ถั่วลิสงคั่ว มาขายตามร้านในเมือง และเตรียมหาซื้อของเพื่อเตรียมไปถวายพระเตรียม

พอวันรุ่งขึ้นที่จะเป็นวันเนา (วันขึ้นวัด) ชาวบ้านที่นี้ก็จะเตรียมดอกไม้ไปวัด ที่ตลาดก็จะมีคนมาขายดอกไม้ ใบตอง จึงเรียกว่า “กาดดอกไม้ กาดตอง” ชื่อใบตองไปทำขนมเทียนขนม

จากและเอาขนมและดอกเอื้องแซะ กล้วยไม้ป่า ดอกสะเป (เป็นดอกไม้ที่คนไทยใหญ่ใช้บูชาพระ เพราะเชื่อว่าทดแทนบุญคุณล้างบาปที่ทำมา) ไปถวายพระที่วัด ชาวบ้านจะแต่งตัวสวยเพื่อมาขายของที่กาดลูงหลู่ นอกจากนี้ยังเป็นพื้นที่ที่หนุ่มสาวได้พบปะพูดคุยกัน ต่อมาเมื่อชุมชนเริ่มขยายตัว และมีนักท่องเที่ยวเริ่มเข้ามา กาดลูงหลู่จึงเปิดให้แม่ค้ามาขายของทุกวัน สมัยก่อนเข้าไปตลาดเห็นคนแปลกหน้า ก็รู้จักกัน แต่สมัยนี้ไปตลาดหาคนท้องถิ่นแทบไม่เจอ

ข้าวมุง

เป็นสะพานที่ทำจากไม้ไผ่แตะ ที่คนไตผู้มีฐานะในสมัยก่อนจะสร้างให้เป็นสาธารณประโยชน์ แต่ก็ถูกรื้อเพื่อสร้างสะพานคอนกรีตและถนนขึ้นในสมัยจอมพลสฤษดิ์ บริเวณที่ตั้งของข้าวมุงในอดีตนั้น ปัจจุบันกลายเป็นที่ตั้งของร้านลาบอินศรีกับร้านอิรวดีอยู่ข้างโรงพัก ตำรวจภูธรปาย

บ้านเวียงใต้ เดิมบ้านเวียงใต้เป็นหมู่บ้านชนบทเล็ก ๆ เป็นที่ราบลุ่มที่ล้อมรอบด้วยลำน้ำปายและลำห้วยม่วงก่อน สมัยก่อน ชาวบ้านในหมู่บ้านรอบนอก เดินทางเข้ามาที่หมู่บ้านเวียงใต้จะต้องใช้ “ข้าวแตะ” เป็นสะพานไม้ไผ่สานเป็นแตะะบาง ๆ สมัยก่อนชาวบ้านจะใช้เดินข้ามน้ำปายเข้ามาหมู่บ้านในตำบลเวียงใต้ ไปที่บ้านแม่ฮี้ ตำบลแม่ฮี้ เฮียแพ้ง (คนจีนรุ่นอายุ 50 ปี) เล่าว่า ลุงเห็นข้าวแตะครั้งสุดท้ายตอนอยู่ ป. 7 (ประมาณปี พ.ศ. 2512) จากนั้นมีนักศึกษามาช่วยทำเป็นสะพานแขวนลวดสลิงสูง ต่อมาก็ปรับปรุงเป็นสะพานคอนกรีต

ปากลำ (คนไทใหญ่รุ่นอายุ 50 ปี) เล่าถึงภาพ “ข้าวมุง” จากความทรงจำว่า เป็นสะพานไม้ไผ่ที่มีหลังคาทรงไทยใหญ่สวยงามมาก ใช้เป็นที่นั่งพักเหนื่อยสำหรับชาวบ้านหมู่บ้านรอบนอกที่เดินทางเข้ามาถึงตำบลเวียงใต้ซึ่งเป็นศูนย์กลางของอำเภอปายและยังเป็นที่ที่ข้าราชการผู้หลักผู้ใหญ่ในตำบลเวียงใต้จะมาลาและถ่ายรูปร่วมกัน เฮียแพ้ง พูดถึงข้าวมุงที่เห็นเป็นสะพานไม้ถาวรเป็นสถาปัตยกรรมไทยใหญ่ มีลักษณะคล้าย ๆ เป็นบ้าน ขอบสะพานเหมือนระเบียงบ้านที่ยกชั้นขึ้นมา มีหลังคามุง รวาระเบียงจะยกพื้นสูง 2 ข้างไว้ให้คนเดินทางมาพัก ข้าวมุงสร้างขึ้น 2 จุดตรงทางเข้าหมู่บ้านเวียงใต้ จุดแรกสร้างอยู่หน้าโรงพัก อยู่ทางจะออกไปเชียงใหม่ อีกจุดสร้างอยู่ตรงทางออกไปอำเภอแม่ฮ่องสอน ใน ปี พ.ศ. 2510 ข้าวมุงมีสภาพผุพังเป็นสะพานไม้ให้วิ่งข้ามเฉย ๆ สะพานคูทิมและน้ำกล้วย ผู้ใหญ่มักหลอกว่ามีผี ถนนที่ออกจากสะพานไปเริ่มละ มีแต่วัวควายเหยียบย่ำไม่มีรถวิ่ง

3. ชุมชนหมู่บ้านที่เปลี่ยนแปลง

ลุงคงเล่าว่า วิถีชีวิตคนไตเปลี่ยนแปลงครั้งแรก สมัยนายกรัฐมนตรีควง อภัยวงศ์ มีทหารไทยเข้ามาเวียงใต้ครั้งแรกและมาเปลี่ยนวิถีชีวิตชาวบ้าน ให้ชาวบ้านคนไตทำในสิ่งที่ขัดกับ

วิถีชีวิต เช่นให้ชาวบ้านเลี้ยงไก่ เลี้ยงหมู ทำสวนครัวในบ้านเอาไว้กิน ตัดผมมวย ตั้งนามสกุล ห้ามกินหมาก หลังจากนั้นก็เปลี่ยนแปลงมาเรื่อย ๆ และให้เด็กนักเรียนตัดผมไว้ผมม้าไปเรียนภาษาไทย เด็กก็ไม่อยากไปเรียนและให้หนีโรงเรียนไปอยู่วัด บวชเณร บวชพระ ในสมัยนั้นพระสงฆ์ยังมีอำนาจ ดังนั้นคนที่หนีไปอยู่วัด เรียนภาษาไทยใหญ่ เรียนธรรมะ ทางอำเภอก็ทำอะไรไม่ได้ เพราะพระสงฆ์มีอำนาจเหนืออำเภอ แต่ถ้าอำเภอส่งผ่านกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ลูกบ้านขัดขืนไม่ได้ ผู้เฒ่าผู้แก่จึงต้องไปเรียนภาษาไทยที่บ้านเวียงใต้ตอนเย็น

ยายจาย (คนโตรุ่นอายุ 70 ปี) เล่าว่า สมัยก่อน ชาวบ้านแลกเปลี่ยนสินค้ากันเอาพริกแลกเกลือกับพ่อค้าที่เข้ามาขายของ และพ่อค้าก็เอาพริกไปแลกกับคนข้างนอก ชาวบ้านแลกเปลี่ยนหมากกับบนดอยแถวแม่สะปะ ป่าแป๊ะ (ป่าแปะ) กินน้ำมันงาทำเอง คนปายจะใช้ใช้น้ำมันงาเป็นหลักเวลาทำกับข้าว ก่อนทำอาหาร “ต้องผ่าน้ำมัน” ถ้าไม่ผ่ามันจะเหม็นเขียว เขาใช้หอมกระเทียมเจียวเพื่อดับกลิ่น หรือตั้งไฟให้ร้อนแล้วใช้น้ำสลดเข้าไปให้กลิ่นน้ำมันระเหย ชาวบ้านซื้อเกลือ น้ำมันก๊าด เทียนไข จากพ่อค้าวัวต่างม้าต่าง น้ำมันกาดขายดีมากชาวบ้านปลูกผักกับเลี้ยงไก่ เอาของมาแลกเปลี่ยน หาบข้าวสาลี (หมายถึงข้าวโพด) จากบ้านมาขายในเมือง(การประชุมกลุ่มย่อยที่ 1 วันที่ 17 พฤษภาคม 2549)

พอมาสสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม ได้มีการปรับปรุงถนนลูกรังจากถนนญี่ปุ่นขุดไว้ช่วงปี พ.ศ. 2510-2519 ได้ปรับปรุงถนนสายเชียงใหม่-ปาย เป็นถนนลูกรัง ชาวบ้านใช้เวลาเดินทางจากปายไปเชียงใหม่ 2-3 วัน พอมายปี พ.ศ. 2515 กรมการเร่งรัดพัฒนาชนบท เริ่มทำถนนลูกรังบดอัด สายเชียงใหม่-ปาย พอมายปี พ.ศ. 2518 กรมการเร่งรัดพัฒนาชนบท มีหน่วยงานไปตั้งที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน พอมายหลังสมัยจอมพลป.พิบูลสงครามก็ใช้เครื่องปั่นไฟที่ตั้งเครื่องไว้ที่หลังวัดกลาง เปิด 18.00-24.00 น. ใช้เครื่องปั่นไฟมาเรื่อย ๆ

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500 (สมัยจอมพลสฤษดิ์ปี พ.ศ. 2500-2506) การแต่งกายเริ่มเปลี่ยนแปลงผู้หญิงไต่สูงกางเกง และตัดผมจอก บ้านในอำเภอปายเริ่มเปลี่ยนจากตองตั้งมาเป็นแต่ในปี พ.ศ. 2500-2520 ปายยังไม่เปลี่ยนแปลงมากนัก ที่บ้านเวียงใต้คนพื้นเพเดิมเป็นคนไต่มีประเพณีไต่ ย้ายถิ่นฐานมาเวียงเหนือซึ่งเป็นเมืองศูนย์กลางเดิม

ในปี พ.ศ. 2510 เปิดโรงเรียนปายวิทยาคารซึ่งเป็นโรงเรียนระดับมัธยมศึกษา ส่วนโรงเรียนปายมีระดับชั้นประถมศึกษาที่ 5-7 ส่วนอนุบาลเวียงใต้สอนประถมศึกษาที่ 1-4 และเป็นปีที่ย้ายได้ยีนคนดินตืบอเวลาเวรยาม ตะลือกก็อกเป็นครั้งสุดท้าย พอมายปี พ.ศ. 2516 เกิดน้ำท่วมหนักที่ปาย สะพานน้ำปายขาด คนเหมือนแร่ตายเยอะ ชาวบ้านถูกบังคับให้ขายข้าวในยุ้ง ยุคข้าวยากมากแพง ราชการเอาข้าวใส่เครื่องบินมาแจก

ลุงสง (คนโต รุ่นอายุ 50 ปี) เล่าว่าก่อนที่จะมีถนนลูกรังเข้ามาถึงปาย ชีวิตของชาวบ้านปลูกผักปลูกข้าวกิน แต่ข้าวปลูกไม่พอกินต้องซื้อข้าวจากเชียงใหม่ มีวัวต่าง มีคนขายของ มีพ่อค้าเอาสินค้าขนใส่ม้ามาจากเชียงใหม่ผ่านมาอำเภอปายเพื่อไปขายที่อำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน ปลาทุเป็นอาหารชั้นหนึ่งของปาย เกล็ดน้ำตาลเป็นของหายากและมีราคาแพง เพราะต้องเอามาจากเชียงใหม่ เวลาเก็บเกล็ด ชาวบ้านจะหอบไตตองเก็บไว้ในที่สูง หรือเก็บใส่ไหดินลูกรัด ๆ สมัยนั้นมีแต่น้ำปลาตราเบอร์หนึ่งเท่านั้นซึ่งราคาแพงมาก ต่อมาในปี พ.ศ. 2522 มีเพียงรถจี๊ปขนาดกลาง ซึ่งเป็นรถเก่าที่ใช้ในสงครามเกาหลี (ปี พ.ศ. 2488) ขนคนไปซื้อของที่เชียงใหม่ สมัยนั้นไม่มีใครก็ออกมารับส่งคน เพราะยังไม่มีใครได้สัมปทานรถเมล์ และในปีเดียวกันบริษัทเปรมประชาได้รับสัมปทานวิ่งบนถนนสายนี้

โครงการเงินผันสร้างถนนและเหมืองฝาย

พอมาสถียมนายกรัฐมนตรีคือคุณทักษิณ มีการดำเนินการโครงการเงินผัน โดยเริ่มสร้างถนน และเหมืองฝายในทุกตำบล เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ สมัยก่อนถนนทุกสายในอำเภอปายมีร่องน้ำ อดีตกำนันเล่าด้วยความภาคภูมิใจว่าตนได้เป็นคนขอไฟฟ้าและประปาให้คนปาย นายอำเภอสมัยนั้นเอาชุดรับแขกหวายนมาเพื่อให้ขอให้ลุงเซ็นรับถนนลาดยางที่ไม่ได้สเปค

พัน เล่าว่าหลังจากที่รัฐเริ่มทำทางลูกรังสายปาย-เชียงใหม่ ช่วงปี พ.ศ. 2510-2519 เริ่มมีการทำเหมืองแร่ ฟลูโอไรด์ที่เมืองแปง ในปี พ.ศ. 2516 มีโรงงานบ่มไบยาสูบ มาตั้งที่บ้านห้วยปู้ ตำบลเวียงใต้ ลุงอุทัยที่เป็นหัวหน้าคนงานโรงงานยาสูบสมัยนั้นเล่าว่า โรงงานยาสูบของบริษัทสหไบยาสูบของนายวิรัช สาทรายทอง สร้างโรงบ่มไบยาสูบ 10 กว่าหลัง ทุกหลังทำด้วยอิฐมอญ ที่โรงบ่มมีช่องใส่ฟืน 2 ลูกและช่องดูไบยาช่องระบายความร้อนที่ตรงหลังคามีเชือกกระตุกเพื่อเปิดช่องระบายอากาศ ที่ข้าง ๆ โรงบ่มไบยาสูบจะมีศาลารับซื้อไบยาดิบจากชาวบ้านที่ปลูกโรงงานจ้างชาวบ้านประมาณ 300 คนมาคัดไบยาสูบที่ซื้อจากชาวบ้าน มัดและเรียงไบยาสูบเข้าโรงบ่ม เส้นยาสูบที่ได้เอาไปมวนบุหรี่ไทยยื่นออกกรุงเทพฯ สายฝน แต่พอทางการเปิดให้บุหรือนอกเข้ามา บุหรี่ไทยก็ขายไม่ดี และเลิกกิจการไปเมื่อ 10 ปีก่อนหน้านี้

โรงไฟฟ้าน้ำมันก๊าด

ลุงสงเล่าว่า เมื่อ 50-60 ปีก่อน (ประมาณปี พ.ศ. 2490) ชาวบ้านที่ปายใช้ไฟปั่นจากโรงไฟฟ้าน้ำมันก๊าดที่ตั้งอยู่ด้านหลังของวัดกลางตำบลเวียงใต้ (ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นตำบลปาย) ไฟฟ้าเปิดปิดเป็นเวลา รัฐเปิดให้ชาวบ้านใช้ตอน 4.00-6.00 น. และจะเปิดให้ใช้อีกครั้งตอน 18.00-24.00 น. แต่ถ้าหน้าหนาวก็เปิดให้ใช้นานหน่อยเพราะสว่างเช้าในตอนกลางคืน ไฟฟ้าจะดับ 2 ครั้งเป็นการเตือนว่าจะดับไฟฟ้าแล้ว ชาวบ้านก็จะเตรียมหาเทียนไขจากนั้นจึงดับไฟ

สมัยก่อนชาวบ้านทำเทียนไขใช้เอง ชาวบ้านจะเอาน้ำมันที่ทำจากไขวัวไขควายที่ใช้แล้วจากกระทะมาหล่อเทียนไขสีขาวบ้างสีดำนึ่งกับน้ำมัน แล้วเอามาเติมสีในปี พ.ศ. 2523 ทางกรมเริ่มขยายเวลาจ่ายไฟฟ้าให้ชาวบ้านใช้ได้ถึง 8.00 น. วิทยุสมัยนั้นยังใช้สายอากาศ ถนนในหมู่บ้านของตำบลเวียงใต้ มีหญ้าชดม่อน มีก้อนหินใหญ่เต็มถนน ยิ่งถนนเส้นที่ไปบ้านป่าขามเมื่อ 30 ปีก่อนเป็นถนนที่น่ากลัว

ลุงสี่เป็นผู้จัดการไฟฟ้าคนแรกของเมืองปายและสืบทอดมาถึงคนปัจจุบัน สืบทอดมาแล้ว 3 รุ่นคน ในสมัยก่อนไฟฟ้าใช้ เครื่องปั่นไฟ จ่ายไฟ 18.00-22.00น. ปี พ.ศ.2522 ยังไม่มีทีวี มีวิทยุช่องเดียว แต่ต้องไปฟังที่ลานหน้าอำเภอ พอทีวีเข้ามา วิถีคิดคนเปลี่ยนไป รับสิ่งใหม่ ๆ เช่น เอกศพเข้าบ้านได้ทั้งที่ประเพณีเดิมจะห้าม คนเล่นพนันและกินเหล้าในงานศพ

น้ำศักดิ์ (คนรุ่นอายุ 50 ปี) เล่าให้ฟังว่า ราว ๆ ปี พ.ศ. 2525 คนปายเริ่มใช้ไฟฟ้าได้ตลอดทั้งวัน ในสมัยรัฐบาลเปรม ติณสูลานนท์มีนโยบายให้มีไฟฟ้าใช้ทุกครัวเรือน และสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐาน ให้ชนบทมีถนนและไฟฟ้าใช้ร้อยละ 90 และจัดสรรงบประมาณมาตลอดระยะเวลาที่บริหารประเทศ โดยเริ่มพัฒนาสาธารณูปโภคจากจังหวัดตอนล่างขึ้นมาหรือพัฒนาจากเมืองศูนย์กลางสู่เมืองชายแดน แต่ว่าชาวบ้านตามหมู่บ้านบนดอยยังต้องใช้แผงโซล่าเซลล์ปั่นไฟ โดยรัฐให้งบประมาณ 25,000 บาทต่อครัวเรือน

ชาวบ้านโตที่บ้านเวียงใต้ มีชีวิตที่ไม่รีบเร่ง ปลูกข้าวพอกิน ใช้ชีวิตพอเหมาะ (คล้าย ๆ ชีวิตคนกะเหรี่ยง) สมถะ เงินเก็บไม่ค่อยมี พอมีข้าวของเครื่องใช้ไฟฟ้าเข้ามา ก็ซื้อผ่อนและในที่สุดไม่มีปัญหาจ่าย จึงเริ่มขายที่ดินของตน สะท้อนว่าคนปายเริ่มปรับตัวไม่ทัน

โรงหนัง

พอมีไฟฟ้า ปี พ.ศ. 2522 โรงหนังสุขศิริรามา ของคุณชิง มาเปิดฉายเป็นหนังกลางแปลง ตรงข้ามร้านชลุ่ย (ปัจจุบัน ตรงที่เขาทำโครงเหล็ก) ชาวบ้านดูหนังอาทิตย์ละ 1 ครั้ง และก็มีโรงหนังกลางแปลงชื่อ เจริญปาย ลุงสง่าเล่าว่ายังให้เขาที่ฉายหนังวิก หนึ่งวง เก็บค่าเช่าจากรายได้ร้อยละ 5 บาท ตอนนั้นโรงหนังที่ฉายหนังกลางแปลง มีโรงหนังสุขศิริ กับโรงหนังเจริญปาย เจ้าของชื่อจันจะเขียวเป็นคนฮอตมาค้าขายปลา เอาหนังมาฉาย คนปายเลยรู้จักกันว่าเอาหนังมาขาย เลยได้รับเลือกเป็น สมาชิกสภาจังหวัดในปี พ.ศ. 2523 มีทีวีแต่ไม่มีเสียง ต่อมาสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จำลอง รุ่งเรือง เอาจานมาตั้งที่อำเภอเพื่อรับสัญญาณภาพ แต่พอปี พ.ศ. 2525 มีร้านขายเครื่องไฟฟ้าสหมิตรปาย เปิดแห่งแรก ขายรถเครื่อง ขายเครื่องใช้ไฟฟ้า พอปี พ.ศ. 2530 มีวิดีโอเข้ามา โรงหนังเลยปิดตัวลง

ถนน ไฟฟ้า จุดเปลี่ยนแปลงของสังคมปาย

การเปลี่ยนแปลงของเมืองปายจากหมู่บ้านเล็ก ๆ เริ่มขึ้นอย่างช้า ๆ แต่เมื่อมีถนนไฟฟ้า เข้ามา ชุมชนหมู่บ้านเริ่มเปลี่ยนแปลงและขยายตัว เริ่มมีคนต่างถิ่นย้ายเข้ามาทำกินอาชีพเกษตรและค้าขายซึ่งต่อมาได้ตั้งรกรากที่ปาย นอกจากนี้มีอาสาสมัครต่างชาติจากโรงพยาบาลแมคเคนมารักษาโรคเรื้อนให้คนปาย และมีมิชชันนารีมาเผยแพร่ศาสนาช่วงปี พ.ศ. 2510-2516 ต่อมา มีหน่วยงานราชการมาเปิดทำการมากขึ้น ข้าราชการ ครู พยาบาล สาธารณสุข ตำรวจ ทหาร ตำรวจตระเวนชายแดน (ตชด.) เข้ามา ชาวบ้านเล่าว่า ตชด. เข้ามาไว้ควายหาย ชาวบ้านเดือดร้อน

เมื่อทางลาดยางจากเชียงใหม่มาถึงแม่ฮ่องสอนเสร็จ ในปี พ.ศ. 2525 พร้อม ๆ กับการเข้ามาของค่ายทหารกองพันเก้าเจ็ด ไม่นานนักปายก็เริ่มมีโรงน้ำชา ซอง หญิงบริการจากเชียงใหม่และเชียงราย เริ่มมีคนต่างถิ่นเข้ามาในปายมากขึ้น ต่อมาเมื่อการคมนาคมสะดวกขึ้นจึงเริ่มมีพ่อค้าเข้ามาจับซื้อพืชผลทางการเกษตร ทำให้คนปายสามารถติดต่อค้าขายเลี้ยงตัวเองได้ซึ่งเป็นการ เริ่มเข้าสู่ยุคการค้าขายของปายกับพ่อค้าต่างถิ่น

พอปี พ.ศ. 2526 เริ่มสร้างถนนทางหลวงสาย 1095 เข้ามาอำเภอปาย ผ่านอำเภอปางมะผ้าไปถึงอำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน ครูนานเล่าว่า สมัยที่ถนนสายเชียงใหม่ปายเป็นถนนลูกรังหน้าฝนมาได้ ในสมัยนั้นการเดินทางเข้าถึงแต่ละหมู่บ้านในอำเภอปายเป็นไปอย่างยากลำบาก แต่เราก็ยังเห็นชาวเขา กะเหรี่ยง ลีซอ มูเซอ ม้ง ดำเนินชีวิตดั้งเดิมและแต่งกายที่บ่งบอกถึงความแตกต่างของ อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ที่ชัดเจน แต่ภาพนั้นได้ค่อย ๆ เลือนหายไปหลังจากปี พ.ศ. 2526 มีถนนลาดยางสายแม่มาลัย-ปาย-ปางมะผ้า-แม่ฮ่องสอนสร้างเสร็จเป็นช่วง ๆ ระหว่างปี พ.ศ. 2525-2526 บริษัทรถเปรมประชาวิ่งบริการวันละเที่ยว มีหอยเชอร์รี่ หอยทาก มากับรถ มาแพร่พันธุ์ที่ปาย ทำลายผัก ยายจาย เล่าว่า “แรก ๆ ป้าคิดว่ากระดุมเสีย” และเริ่มมีถุงพลาสติกเข้ามากับรถเมล์เปรมประชา และนักท่องเที่ยวที่เดินทางมา พอปี พ.ศ. 2527 ถนนดี การขนส่งสะดวกขึ้น คนปลูกถั่วเหลืองเยอะขึ้น ในปี พ.ศ. 2528 ถนนลาดยาง 1095 สายแม่มาลัย-ปาย-ปางมะผ้า-แม่ฮ่องสอนเสร็จสมบูรณ์หลังจากใช้เวลาสร้าง 3-4 ปี และเปิดใช้เป็นทางการ ชาวเขาเริ่มเปลี่ยนแปลงการแต่งกาย แต่คนไตยังใส่ชุดไตกันอยู่ (การประชุมกลุ่มย่อยที่ 1 วันที่ 17 พฤษภาคม 2549)

“ไฟฟ้าและถนน” คือ จุดเริ่มต้นของความเปลี่ยนแปลงทั้งด้านเอื้ออำนวยต่อความเป็นอยู่และเปิดโลกทัศน์ ขณะเดียวกันก็เข้ามากร่อนทำลายวิถีชีวิตและวัฒนธรรมดั้งเดิม

เปลี่ยนจากเกษตรเพื่อยังชีพ สู่ ปลูกพืชเชิงเดี่ยว

สมัยก่อนชาวบ้านปลายปลูกอ้อย ทำนา ทำไร่ ปลูกข้าวไร่ ปลูกงา เป็นพืชหมุนเวียน ชาวบ้านที่ตำบลแม่ณาเต็งมีโรงสีบ่น้ำมั่งงา ชาวบ้านที่บ้านน้ำฮู และบ้านแพมบกปลูกอ้อย ชาวบ้านปลายเริ่มปลูกถั่วเหลือง กระเทียมปี พ.ศ. 2525 เพราะตอนนั้นมีชาวบ้านบ้านนาจลอง ที่อพยพมาจากดอยเต่า มาปลูกกระเทียม และกระจายไปทั่วปลาย กระเทียมเป็นพืชเศรษฐกิจที่สร้างรายได้ ให้ชาวบ้านเป็นกอบเป็นกำ คนปลายจึงหันมาปลูกกระเทียมเป็นพืชเชิงเดี่ยว ก็เลยเลิกปลูกงา และปลูกข้าวลดลง

ชาวบ้านกู้เงินจากเกษตรอำเภอ โดยใช้คนค้ำเป็นกลุ่ม เกษตรกรเริ่มโครงการกู้ยืม มีเงินหลวงมาให้กู้ กู้รายละเอียดไม่เกิน 3,000 บาท โดยเอาคนค้ำ กู้เงินมาซื้อกระบือปล่อยล่อน เพราะสมัยนั้น อำเภอปลายมีแต่บ้านมุงสังกะสี ปี พ.ศ. 2517 คนปลายเริ่มเป็นหนี้ จากนั้นเริ่มมีหนี้สิน แต่ทางราชการการเกษตรยังไม่ยึดที่ดิน ปี พ.ศ. 2524-2525 มีคนเขียงรายมาตั้งสหกรณ์การเกษตรที่ปลาย คนเริ่มเป็นหนี้มากขึ้น ชาวบ้านเริ่มถูกยึดที่นา ชาวบ้านเริ่มขายที่นามาก ๆ สมัยชาติชาย แต่ขายให้คนใน และคนนอกบ้าง ขายได้ราคาไร่ละ 1,000 บาท พอมาปี พ.ศ. 2536 ธนาคารเพื่อการเกษตร (ธกส.) เข้ามาเปิดที่ปลายมาแนะนำสินเชื่อ ตั้งกลุ่มกู้ยืม ลุงสง่าเป็นคนกู้ ธกส. รุ่นแรก ครั้งแรกกู้ 20,000 บาท ชาวบ้านเป็นหนี้ทุกหมู่บ้าน เจ้าของที่นา ที่สวนเริ่มขาย ต่อมาเมื่อชาวบ้านเริ่มทำธุรกิจเกษตรเข้าสู่ก็เริ่มกู้เงินมากขึ้น

ก่อนปี พ.ศ. 2528 ชาวบ้านที่นี้ยังปลูกข้าวในวิถีธรรมชาติ แต่หลังจากที่ชาวบ้านหันมาปลูกพืชเชิงพาณิชย์ ก็ต้องใช้ต้นทุนสูงในการปลูก โดยลงทุนซื้อปุ๋ย ซื้อยาฆ่าแมลง ยาฆ่าหญ้าจ้างคนพรวนไถนา คนที่เช่าที่นาคนอื่นจะถูกเก็บค่าเช่าที่นาเรียก “ค่าหัว” ต้องใช้เงินลงทุนสูงและมีตลาดรองรับ

อุตสาหกรรม

ปี พ.ศ. 2516 มีการสัมปทานป่า ต่อมามีการทำเหมืองแร่ที่บ้านเหมืองแร่ และในปี พ.ศ. 2519 มีโรงเลื่อยที่บ้านแม่ณาเต็ง อปง.ลำปางมาตัดไม้สักที่ปลาย และแปรรูปที่โรงเลื่อย ขนไม้เป็นท่อนออกไป และโรงเรีอยก็ปิดตัวก่อนที่ทางการสั่งปิดป่าในปี พ.ศ. 2535 สมัยสนั่น ขจรประศาสน์เป็นรัฐมนตรี มีโรงบ่มยาที่บ้านกุงแกง ส่วนนายอุ้ยหมาได้รับสัมปทานต้มเหล้ามาเปิดมาทำสุรากลั่นพื้นบ้าน ต่อมามีคนจีนชื่อนายเล็กฮู้ที่เข้ามาทำสัมปทานเหล้า ต้มเหล้าพื้นบ้าน 40 ดีกรี

การเข้ามาของกลุ่มคนจีนมุสลิมในเมืองปาย

ในอดีตปายมีร้านค้าของชำเพียงไม่กี่ร้าน มีร้านลุงหลู่ ร้านลุงหวาดละ ร้านลุงหว่าหลิวเป็นคนไทยใหญ่ขายน้ำมันก๊าด ร้านบุษกรเป็นร้านคนจีนร้านแรกที่มาเปิดในสมัยนั้น และยังมีร้านค้าของพ่อค้าคนจีนแต่จิว จาก “ซัวเถา” ที่มาค้าขายและแต่งงานกับคนไต ตั้งหลักปักฐานที่นี้เมื่อปี พ.ศ. 2492 และขยายกิจการมาจนถึงทุกวันนี้

ร้านค้าบุษกรเป็นร้านค้าเก่าแก่ในปายเดิมเป็นเรือนไม้ชั้นเดียว (ตั้งอยู่ที่ร้านพรทิพย์ในปัจจุบัน) เจ้าเป็นพ่อค้าชาวจีนมุสลิมที่อพยพมาจากยูนนานมาอยู่ที่เชียงใหม่ เป็นพ่อค้าในรุ่นแรก ๆ ที่เดินเท้าวัวต่างม้าต่างขนสินค้าจากเชียงใหม่เข้ามาค้าขายตามแบบอย่างของอิสลาม ที่อำเภอปาย ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2495 ขายสินค้าทุกอย่าง ทุก ๆ เดือนจะมีชาวเขาที่ลงจากดอยสูงมาจูงลามาซื้อสินค้าเครื่องใช้ที่จำเป็น ร้านบุษกรเป็นพ่อค้าจีนรุ่นแรกที่มาซื้อที่ดินบนถนนสายหลักที่เป็นย่านการค้าในตัวเมืองปาย นาน ๆ กลับไปบ้านที่ยูนนานและตอนที่เดินทางมาจากประเทศจีน ใช้ม้าบรรทุกของมาขายของให้หมูเซอ กะเหรี่ยง ซึ่งเป็นเผ่าหลัก ๆ ในปี พ.ศ. 2497

อิหม่ามสมชาย (อ้างถึงใน สกุลไทย, 2550, น. 50-51) เล่าว่าเมื่อครั้งเยาว์วัยก่อนที่คุณพ่อของท่านซึ่งเป็นคนจีนจากมณฑลยูนนานจะยกครอบครัวจากเชียงใหม่มาตั้งรกรากในอำเภอปาย มีชาวมุสลิมซึ่งเป็นคนจีนมณฑลยูนนานแต่งงานกับคนไทยใหญ่อาศัยอยู่เป็นรุ่นแรกก่อนแล้ว “เราเป็นครอบครัวแรกของคนรุ่นใหม่ แล้วจึงมีพี่น้องมุสลิมจากถิ่นอื่นทยอยตามมา เมื่อปี พ.ศ. 2497 ผมอายุ 5 ขวบ น้องสาวขบกว่า ผมย้ายจากโรงเรียนพระหฤทัย เชียงใหม่มาเรียน ป.1 ที่โรงเรียนบ้านเวียงใต้ บ้านเราอยู่ที่ถนนชัยสงคราม ลักษณะเดียวกับชาวไทยใหญ่ ผมสืบทอดธุรกิจจากบิดาหากเปลี่ยนแนวคิดจากการค้าแบบเข้าถึงลูกค้าลักษณะ “ค้าเร่” มาขยายร้านและเพิ่มชนิดสินค้าให้หลากหลายขึ้น” เมื่อก่อนสินค้าที่นำมาขายเป็นเครื่องอุปโภคบริโภคจำเป็น ไม่มีของฟุ่มเฟือยเหมือนสมัยนี้

สมัยนั้นสินค้าทุกอย่างนำมาจากเชียงใหม่ แม้ถนนเริ่มใช้การได้ แต่ฤดูฝนที่ไรทุลักทุเลจนแทบสัญจรไม่ได้ เพราะเต็มไปด้วยหลุมโคลนลูกรังเฉอะแฉะ รดติดหล่มบ่อย ๆ บางที่ข้ากว่าเดินเท้าด้วยซ้ำการขนส่งสินค้าระยะแรกจึงอาศัยวัวต่าง ก่อนเปลี่ยนมาใช้แรงงานคนคนรับจ้างหาบต้องจ่ายค่ารถเอง จากเชียงใหม่มาลงที่แม่มาลัย แล้วใช้ไม้คานอันใหญ่หาบเข่งสินค้า น้ำหนักอยู่ระหว่าง 25-40 กิโลกรัม ขึ้นอยู่กับความแข็งแรง หาบข้ามห้วยเขาเข้าปาย ใช้เวลาอย่างน้อย 3 วัน 3 คืน เพื่อแลกค่าจ้างกิโลกรัมละ บาทกว่า ต่อมาขึ้นเป็น 2-3 บาท กระทั่งแพงสุด ก่อนเลิกจ้างหาบตกประมาณ 4 บาท สมัยนั้นข้าวสารถังละ 7-8 บาท จึงนับว่าคุ้มเหนื่อย

แม้มุสลิมส่วนใหญ่มีอาชีพค้าขาย แต่ในความคิด จุดยืนของคนมุสลิมแตกต่างจากหลักการธุรกิจสมัยใหม่ต้องแย่งส่วนแบ่งตลาด ต้องทำกำไรให้มากที่สุด ต้องเป็นหนึ่ง แต่มุสลิมเราไม่ใช่ เราขายของเราก็อยากให้ลูกค้าได้สิ่งที่ดี ของแพงเกินไปหรือคุณภาพไม่สมราคาเราก็ไม่เอามาขาย

“คนจีนในมณฑลยูนนานมีการเดินทางไปมาค้าขายกับประเทศไทย โดยผ่านทาง เชียงตุง พม่า แม่สาย เข้ามาประเทศไทย และตั้งรกรากกระจุกกระจายกันค่อนข้างเยอะ สืบทอด มาจนถึงปัจจุบัน บางส่วนก็อยู่ในเชียงใหม่ เชียงราย แม่สาย ฝาง ตามแนวชายแดนแล้วแต่ว่าใคร ชอบตรงไหน มีกลุ่มหนึ่งที่ค้าขายในเมืองปายอยู่ก่อน คุณพ่อคงเห็นว่าปายทำธุรกิจได้จึงเข้ามา ค้าขายกับพวกชาวเขา ซึ่งส่วนใหญ่ทำไร่ปลูกฝิ่นแต่ไม่ร้ายแรง ชาวเขาจะซื้อเครื่องอุปโภคบริโภค เราใช้ม้าต่างหรือวัวต่างขึ้นไปค้าขายบนดอย”

การค้าขายในอดีตเป็นแบบเกื้อกูล ชาวเขาที่ลงดอยมาซื้อของคราวหนึ่งวันสองวัน ถึงกลับขึ้นไปครอบครัวของอินทามักจัดที่พักให้ แต่หุงหาอาหารกินเอง ถือเป็นการช่วยเหลือตอบแทนด้วยน้ำใจ ดังนั้นการค้าขายจึงเป็นยิ่งกว่าการแลกเปลี่ยนเงินกับของหากเป็นเรื่องของ “ใจซื้อใจ” ชาวบ้านยุคนั้นอยู่อย่างพี่น้องไม่มีการแบ่งแยกชาติภาษา การติดต่อค้าขายหรือไปมาหาสู่กัน ในชุมชนจึงมีความจริงใจเป็นพื้นฐานนี่คือ “เสน่ห์เฉพาะของปาย ทว่าทุกวันนี้กลับค่อย ๆ เลือนหายอย่างน่าเสียดาย เหตุผลหนึ่งอาจเพราะมีคนแปลกหน้าเข้ามาอยู่อาศัยมากขึ้นก็เป็นได้”

ป่าหลงเล่าว่า ตอนเด็ก ๆ ป้าไปรับจ้างร้านบุษกรทำงานบ้าน เย็บปักผ้า เจ้าของเขารักป้าเหมือนลูก ป้าจำคำพูดที่เขาสอนเมื่อ 40 ปีก่อนได้ขึ้นใจเลย เขาบอกว่า “เอ็งอย่าขายที่ตรงนั้นนะ อีกหน่อยมันจะมีราคา” จริงอย่างเขาวานะถึงตอนนี้ป้ายังนึกถึงอยู่เลยแต่ตอนที่เขาพูดนั้นป้าอายุสี่สิบกว่า ป้าก็ไม่เข้าใจ

ครูนี้ (รุ่นอายุ 50 ปี) เล่าว่า สมัยแรกครอบครัวชาวจีนมุสลิมมากัน 2-3 ครอบครัว คือ ครอบครัวบุษกร ครอบครัวสิทธิศักดิ์ และครอบครัวเกียรติภรณ์ ปัจจุบันครอบครัวชาวจีนมุสลิมขยายเป็น 25 ครอบครัว 117 คน อาศัยที่เวียงใต้ และที่ตำบลทุ่งยาว 1 ครอบครัว และที่ตำบลแม่ฮี้ 1 ครอบครัว ลูกหลานมุสลิมเพิ่มขึ้น จึงเริ่มจัดการศึกษาสำหรับลูกหลานมุสลิมที่ปายขึ้นในปี พ.ศ. 2526 และซื้ออาคารไม้ตั้งมัสยิดชั่วคราวในปี พ.ศ. 2529 เพื่อเป็นที่สอนศาสนาภาคบังคับเพราะมีความคิดว่า ศาสนาจะอยู่ในการดำรงชีวิตของเรา และใช้มัสยิดเป็นที่ประกอบกิจการศาสนา จัดทำละหมาด (ละหมาดยุมะฮัด) และได้ตั้งมัสยิดถาวรปี พ.ศ. 2542 โดยเป็นอาคารคอนกรีต อเนกประสงค์ มีศาสนابัญญัติ จัดการศึกษาให้เด็กเล็ก 30 คน มาเรียนมั่วดูอื่น เรียนศาสนาภาคบังคับที่มัสยิด เหมือนกับที่ทางใต้เรียกว่าโรงเรียนตะลิกา เด็กหญิงมุสลิมที่ปายจะ

เรียนหนังสือที่บ้านเป็นการศึกษานอกโรงเรียน เพราะมีความคิดว่าผู้หญิงไม่จำเป็นต้องทำงานออกหน้าออกตา แต่เด็กชายมุสลิมเข้าเรียนโรงเรียนสามัญที่รัฐจัดให้ ชุมชนอิสลามไม่ค่อยมีความรู้สึกว่าเป็นปัญญาสำคัญ เพราะคุณค่าอยู่ที่ว่า คุณมีความสามารถเอาความรู้มาใช้ได้ไหม

ชาวมุสลิมเชื่อในพระอัลเลาะห์ ตั้งใจทำดีเพื่ออัลเลาะห์ เชื่อในคำสั่งของพระอัลเลาะห์ อะไรที่อัลเลาะห์ห้าม เราจะไม่ทำ เพราะอิสลามคือความสมบูรณ์อยู่แล้ว ดังนั้นมุสลิมที่นี่ จึงไม่มีปัญหากับใคร แม้ว่าการเข้ามาของกาตพุดจะกระทบต่อร้านค้าในตัวเมืองปายมาก แต่อิสลามมีหลักคิดว่า “เราสามารถอ้อมได้ แม้ไม่มีอะไรอยู่ในจาน เราสามารถจะหิวได้ แม้อาหารอยู่เต็มหน้า ชาวมุสลิมมีอะไรมอบหมายแต่อัลเลาะห์ ปัจจัยยังชีพมาจากพระเจ้าเป็นผู้เป็นเจ้าของแล้ว เรามีหน้าที่อะไรก็ทำไป ทุกสิ่งทุกอย่างปัจจัยยังชีพมาจากอัลเลาะห์ พระเจ้ากำหนดให้แล้วเช่น เงินเดือน จะขึ้นเงินเดือนก็ได้อยู่แค่นั้น ถ้ามีศาสนาก็มีความสำเร็จในชีวิต เพราะศาสนาอิสลามเป็นทุกอย่างในการดำรงชีวิต ไม่เฉพาะความสำเร็จในชีวิตในโลกนี้เท่านั้น ยังเป็นความสำเร็จในชีวิตในโลกหน้า การปลูกฝังจิตสำนึกของอิสลาม ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน เป็นสันติภาพของโลก ความดีไม่ใช่ห่วงใยเฉพาะแต่คนในครอบครัว แต่ต้องห่วงใยชุมชน ถ้าเราเอาศาสนาหน้าหน้า (เป็นหลัก) พระเจ้าจะช่วยเรา อิสลามคือการดำเนินชีวิต ศาสนาจะครอบคลุมกฎหมาย สังคม การทำการค้า ศาสนาจะสอนมีกฎเกณฑ์ ตามหลักศาสนา ห้ามกักตุนสินค้า ผู้นำในมุมมองของมุสลิม ต้องมีหัวใจที่ห่วงใยคนอยู่ตลอดเวลา ไม่ใช่ใช้อำนาจ” แม้ว่าการท่องเที่ยวปายจะมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไรก็ตาม ชาวมุสลิมในปายก็ทำการค้าขายอย่างที่เคยทำมา หลีกเลี่ยงการทำธุรกิจที่ผิด และร้านอาหาร วิธีคิดในการค้าขายมุสลิมไม่เป็นทั้งผู้รับและผู้ให้ ดอกเบี้ย

พอมารุ่นลูกรุ่นหลาน ชาวมุสลิมที่ปายทำอาชีพค้าขายหมด คนรุ่นที่ 2 ขยายกิจการร้านค้าในตัวเมืองเวียงใต้ในช่วงปี พ.ศ. 2529 เป็นต้นมา และลูกหลานรุ่นที่ 3 หันทำธุรกิจให้บริการนักท่องเที่ยว เปิดร้านให้บริการอินเทอร์เน็ต ขายเสื้อผ้า ของที่ระลึก ร้านกาแฟขนมปัง ส่วนครอบครัวลิตธิศักดิ์ลูกชายคนโตอยู่ที่ อำเภอปายขายน้ำเต้าหู้กับโรตีสายดำ รับสอนพิเศษและทำเบเกอรี่ ครอบครัวเกียรติการ์นต์ ปัจจุบันอยู่ที่บ้านแม่สะ แด่บลาป่าแป๋ อำเภอปาย ทำโรงชาแบบดั้งเดิม เป็นไร่ชาออกอากาศมาเป็นเวลา 40-50 ปี ใช้ชีวิตอย่างสมถะ หลังจากที่ปายเริ่มมีนักท่องเที่ยวและคนนอกเข้ามาอยู่มาก มัสยิดที่สร้างขึ้นริมถนนชัยสงครามมาร่วม 20 ปี ชาวมุสลิมจึงรื้อมัสยิด แห่งแรกที่เป็นเรือนไม้และไปสร้างในที่พื้นที่ที่อยู่ลึกจากถนนเข้าไปและสร้างตึกแถว 3 ชั้นเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2544 นี้

ทฤษฎีการทำธุรกิจของมุสลิม จะสวนทางกับทฤษฎีสากล คือสวนทางกับวิถีของมนุษย์ ทฤษฎีการทำธุรกิจการค้าปัจจุบัน เป็น การแข่งขัน “แบบสัตว์” คุณต้องแย่งส่วนแบ่งการตลาดให้มากที่สุด แย่งเอาของคนอื่นให้มากที่สุด สั่งสมให้มากที่สุด เช่นจะทำยาสีฟัน “แต่ละศาสตร์ามีหลักคำสอน เป็นผู้ให้ ไม่ใช่แก่งแย่งผู้อื่น” (ทางโลก ศาสนจักร/ทางธรรม-อาณาจักร)

อิสลามว่า “ธรรมะ คือ ธรรมบุญของชีวิต” เอามาใช้ให้เกิดประสพสุขในชีวิตและประสพความสำเร็จในโลกหน้า อิสลามมีข้อปฏิบัติตั้งแต่ตื่นนอนจนเข้านอน ตั้งแต่เกิดจนตาย หลักการอันสุดท้าย คือ อิสลามเป็นคัมภีร์ที่ห้ามตัดทอน ต่อเติมและแก้ไข ปัจจุบันมีคนกลุ่มหนึ่งเริ่มตั้งทฤษฎีที่จำแนกธรรมะออกจากการดำเนินชีวิต ก็เริ่มมีปัญหา พอมีปัญหา ก็คิดแก้ปัญหาตามระบบผู้มีอำนาจแต่ละยุคแต่ละสมัย เช่น ร่างรัฐธรรมนูญ มีกฎหมายขึ้นมาแต่ก็กลับเอื้อให้ผลประโยชน์พวกพ้องตนเอง เราน่าจะเอาธรรมะกลับไปไว้ที่ชีวิตเสียใหม่

คนจีนอพยพจากมณฑลซัวเถา

จากนั้นไม่นานก็มีพ่อค้าจีนที่ย้ายมาตั้งตัวเปิดร้านศิริวัฒน์ ชื่อที่ดินขยายกิจการบริเวณหัวถนนถนนเส้นที่ตัดผ่านสถานที่ราชการที่ว่าการอำเภอปาย เจ้าของร้านเล่าถึงเตี้ย (เสี่ยซา) ที่มาตั้งตัวที่ปายว่า

“เตี้ยมาปายตอนแรก มาทำงานสนามบิน ตอนนั้นกำลังก่อสร้างอยู่ เตี้ยมาจากซัวเถาอำเภอเตี้ยอัน เป็นช่างเย็บผ้า เพาะถั่วถอก เอาตอตั้งห่อถั่วถอกขายโดยใช้ตอก ใช้ไม้กลัดส่วนอาแปะ (พี่ชายพ่อ) จบเมืองจีน มารับราชการเป็นทหารเจียงไคเช็ค พอเหมาเจ้อตุ๋งปฏิวัติก็ผันมาไทย อาแปะเป็นครูสอนภาษาจีนที่โรงเรียนช่องฟ้า เชียงใหม่ เตี้ยก็มาตามหาพี่ชายที่เชียงใหม่ เตี้ยมาเป็นลูกจ้างที่ตลาดวโรรส จากนั้นไม่นานอาแปะแต่งงานกับคนลำพูน ก็ย้ายมาอยู่บ้านปางม่วงสบเปิง ทางแม่มาลัยมาเปิดร้านค้า ขายของดี เพราะเป็นทางที่คนเดินเท้าเวลาเข้ามาหาป่าเมี่ยง (สวนที่ปลูกชาพันธุ์พื้นเมือง) อาแปะเลยดึงเตี้ยมาช่วยงาน กิจการรุ่งเรือง พี่สะใภ้ให้อาแปะไปขายของที่ป่าซาง ที่ลำพูน วิถีคิดของคนจีนที่ไหนรุ่งเรือง ก็อยากจะทำที่นั่น แต่นิสัยคนไทย เวลารุ่งเรืองก็อยากจะไปอวดญาติพี่น้อง แต่พอไปเปิดร้านค้าที่ลำพูน ก็ขายสู้ไม่ได้ เพราะคนที่นี่เขามีทุน พอกิจการอาแปะเจ๊งก็กลับมาที่สบเปิงแล้วย้ายมาที่ปาย มาซื้อที่ดินแถวกาตหลู เปิดร้านค้าขาย ตรงนั้นเป็นย่านชุมชน อาแปะมารุ่งเรืองที่ปายอีกครั้ง เลยเรียกเตี้ยมาช่วยงานที่ปาย ต่อมาอาแปะจะย้ายไปที่สบเปิงเพราะพี่สะใภ้ออกลูกมาแล้วลูกตาย เลยขายที่ดินไปที่สบเปิง แต่อาแปะไปทะเลาะกับคนข้างบ้าน เตี้ยขอเงินอาแปะไปทำทุนที่ปาย แต่ไม่ได้ เลยขอจักรหนึ่งหลังขอเศษผ้าที่พี่ชายทิ้งไว้แล้วมาปาย มาเย็บผ้าที่ปาย คนที่ปายใจดีเห็นว่าเตี้ยไม่มีที่อยู่ก็เลยให้ที่อาศัยอยู่

ข้างล่างของบ้าน เตี้ยเย็บผ้าได้เงินก่อนไปเชียงใหม่ ขอเศษผ้าจากเพื่อนมาเย็บ เพื่อนคนจีนที่เชียงใหม่แนะนำให้ค้าขาย ตอนนั้นไม่มีทุน เพื่อนเลยให้เอาของมาขายที่ปาย ช่วยกัน มีเท่าไรก็ให้เขาก่อน ขายเท่าไรก็คืน เปิดร้านมาห้าปี เตี้ยเอากล่องมารับถ่ายรูปให้คนในหมู่บ้าน สมัยก่อนมีฤๅษีมาในหมู่บ้าน เตี้ยไปถ่ายรูปและขายอัดรูป ชาวบ้านซื้อไปบูชา ฤๅษีเคร่งนะ มาอยู่ปายได้ไม่นาน ตอนนั้นไม่มีใครรู้จักคำว่า ถ่ายรูป ตอนนั้นใครจะมีงานบวช งานศพ นักเรียนถ่ายรูปติดบัตร เตี้ยทำห้องอัดเอง ทำตู้ขึ้นมาเอง โดยใช้แสงจาตะเกียงเจ้าพายุอัดขยาย บั่นจักรยานไปถ่ายนอกสถานที่ ตอนนั้นลุงอายุได้ 7-8 ขวบ (ประมาณ พ.ศ. 2505-2506) พออยู่ ป. 5 (พ.ศ. 2509) เตี้ยเลิกถ่ายรูป ต่อมาเลิกเย็บผ้า ขายร้านค้าใหญ่ขึ้น ร้านค้าเริ่มมั่นคงตอนลุงอยู่ มศ.1 (ปี พ.ศ. 2512) ลุงเล่าย้อนไปว่าช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 นายทหารญี่ปุ่นเข้ามาไทย เตี้ยสื่อสารกับนายทหารญี่ปุ่นด้วยตัวคันจิ (ตัวอักษรจีน) ไปให้ชาวบ้านมาขายผักขายกล้วย ญี่ปุ่นมาอยู่แถววัดป่าขาม ตรงโรงเรียนอนุบาลเวียงใต้เป็นค่ายทหารญี่ปุ่น”

เปลี่ยนสู่สังคมที่ชาวบ้านปลูกพืชเชิงเดี่ยว-ค้าขาย

จุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงปายเข้าสู่ยุคใหม่ เริ่มต้นจริง ๆ หลังจากที่ธนาคารกรุงไทยมาซื้อที่ดินจากครอบครัวบุษกรในปี พ.ศ. 2530 ก็เริ่มมีความเจริญเข้ามา แต่กระแสเริ่มมีมาเมื่อธนาคารเข้ามา ถนนเข้ามา ทุกคนเริ่มคิดว่า “ความเจริญ” จะเข้ามา หลังจากนั้น 2-3 ปี ราคาที่ดินแพงหลายเท่า ต่อมาปี พ.ศ. 2533 เกิดเศรษฐกิจฟองสบู่ ราคาที่ดินสูงขึ้น ในสมัยชาติชายมีนโยบายขยายพื้นที่ มีการปั่นราคาที่ดิน คนเริ่มซื้อขายที่ดิน พอขายเสร็จชาวบ้านก็เริ่มไปบุกเบิกที่ดินใหม่และซื้อของเข้าบ้าน ราคาที่ดินแพงขึ้น ชาวบ้านจับจองแผ้วถาง คนที่ปายไม่ปลูกไร่ คนเริ่มทยอยขายที่ซื้อสิ่งอำนวยความสะดวก แล้วไปบุกเบิกที่ที่เคยเป็นป่า ที่ไม่สมบูรณ์ หลังจากการทำสัมปทานป่า ที่ดินสมัยชาติชาย ตอนที่เกิดเศรษฐกิจฟองสบู่ ชาวบ้านไม่มีปัญญาซื้อที่ดินทำสวน เพราะที่ดินราคาเพิ่มเป็น 10 เท่า จากหมื่นเป็นแสน มีการปั่นราคาที่ดิน เกิดฟองสบู่ที่ดินเกิดคนนอกทำให้ปายเปลี่ยนแปลง ที่ดินบุสมสมัยนายกชาติชาย (ปี พ.ศ. 2532-2535) เริ่มมีการซื้อขายที่ดิน เศรษฐกิจฟองสบู่ที่ปาย คนท้องถิ่นรายได้ดี เศรษฐกิจดี ปายเริ่มเกิดเศรษฐกิจฟองสบู่ เศรษฐกิจดี รายได้ชาวบ้านดี เพราะกระเทียมปายราคาดีใส่ปุ๋ยน้อย ชาวบ้านที่ ตำบลเมืองแปง ไร่รวยเพราะขายกระเทียม

การเปลี่ยนแปลงของปายจากเมืองเล็ก ๆ ก็เริ่มขึ้นเมื่อถนนหลวงสายหลัก 1095 ระหว่างเชียงใหม่กับปายเสร็จสมบูรณ์ ในปี พ.ศ. 2530 เริ่มมีการเคลื่อนย้ายของคนนอกเข้ามาในปาย ข้าราชการ มีค่ายทหารรอดพ้นห้า พ่อค้ามารับซื้อพืชผลและเริ่มมีร้านค้าของชำห้องแถวใช้ในชีวิตประจำวัน มีช่องเปิดให้บริการทหารและชายในพื้นที่ เริ่มมีคนนอกมาตั้งรกรากมาเปิด

ร้านค้าขายของชำ ขายสินค้าเครื่องใช้ให้กับข้าราชการ ชาวเขา คนไทยใหญ่ และคนเมืองในพื้นที่ ชาวเขาเริ่มเปลี่ยนจากการปลูกข้าวมาปลูกถั่วเหลือง กระเทียม กระเทียมปายเป็นกระเทียมพันธุ์ดี ขายได้ดี จึงเริ่มมีคนนอกเข้ามาหาซื้อกระเทียมปายถึงไร่ ชาวบ้านที่นี้อยู่ดีกินดี พออยู่พอกิน ไม่มี ลักวัวลักควาย คนปายติดต่อกับค้าขายเลี้ยงตัวเองได้เป็นอย่างดี ในระยะนี้ก็เริ่มมีคนนอกเข้ามาทำ ธุรกิจท่องเที่ยว ที่ดินในปายนิยมเป็นครั้งแรกในสมัยรัฐบาลชาติชาย ชุมชนในตัวอำเภอปายจึง ขยายขึ้นอย่างรวดเร็วพร้อมกับความต้องการในการบริโภคที่เพิ่มขึ้น

ชุมชนปายเริ่มมีความหลากหลายของกลุ่มคนที่เป็นข้าราชการและพ่อค้าคนจีน บางส่วนก็ตั้งรกรากอยู่ที่ปาย ดังนั้นชุมชนที่อยู่ในเขตสุขาภิบาลปายในสมัยนั้น จึงเป็นชุมชน ข้าราชการกับพ่อค้ามาอยู่ร่วมกับชุมชนดั้งเดิมส่วนใหญ่ที่ปลูกข้าวทำสวน แต่เมื่อมีหน่วยงาน ราชการเข้าตั้งที่ทำการในอำเภอปาย ก็เริ่มมีการจ้างงานเกิดขึ้น

ชาวบ้านพื้นถิ่นบางส่วนก็มาทำงานรับจ้างเป็นลูกจ้างรายวันในสถานที่ราชการ บาง คนก็ไม่ทำนาทำสวนแต่มารับจ้างทำงานบ้าน รับจ้างซักผ้าอาชีวะบริการและการค้า รับจ้างซักผ้า (ชาวบ้านหมู่ 2 ตำบลเวียงใต้ทั้งหมดบ้าน) ช่างก่อสร้างซ่อมแซมรีสอร์ท (ชาวบ้านหมู่ 3 ตำบลเวียง ใต้ทั้งหมดบ้าน) คนสวน คนขับรถสองแถวรับส่งนักท่องเที่ยว ซี่รถมอเตอร์ไซด์รับจ้าง ไกด์ท้องถิ่น ชายผักขายเนื้อ ขายขนม ผลไม้ กับข้าวในตลาด ทำเกสต์เฮ้าส์ เปิดบ้านให้เช่า เป็นนายหน้าขาย ที่ดิน บางคนก็เก็บผักขาย ทำกับข้าวขายในตลาด ลูกหลานชาวบ้านที่มีโอกาสเรียนต่อในระดับ อนุปริญญา ชาวบ้านมักมีค่านิยมที่จะส่งลูกเรียนมาเพื่อเป็นพยาบาล เป็นครู และมักจะกลับมารับ ราชการในปาย เกิดเป็นเครือข่ายเติมพื้นที่ไปหมด

จากเกษตรยังชีพ สู่สังคมเกษตรเชิงพาณิชย์

ชุมชนในตำบลรอบนอกยังคงเป็นชุมชนบทที่ชาวบ้านยังทำเกษตร (ช่วงปี พ.ศ. 2523-2524) ชาวบ้านที่นี่นานานมาก พอมาปี พ.ศ. 2530 ชาวบ้านหันมาปลูกกระเทียม (คน ปายเรียกว่าหอม) ปลูกถั่วเหลือง ข้าวโพด มากกว่าปลูกข้าว ในสมัยนั้น กระเทียมเป็นพืช เศรษฐกิจที่ขึ้นชื่อของอำเภอ ปาย พ่อค้าจะมาจองและแย่งกันให้ราคาที่สูงขึ้น และรับจ้างปลูกข้าว หาของป่า ตีผึ้ง ล่าแก้ง หมูป่า ตัวแลน (เหี้ย) เก็บรังต่ออ่อน จับปลาแม่น้ำ รับจ้างตัดไม้สัก ตัดไม้ ใผ่มาทำแพ

ปี พ.ศ. 2528 ชาวบ้านปายเลิกปลูกข้าวหันมาปลูกกระเทียม ซึ่งก่อนปี พ.ศ. 2528 คนที่นีปลูกข้าวกิน พอธนาคารเพื่อการเกษตร (ธกส.) เข้ามาอธิบายและให้ชาวบ้านกู้เงินเพื่อ การเกษตรปีแรก (ปี พ.ศ. 2528) มีการรวมกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรปาย และพากันแม่บ้านไป สมัครสมาชิก ธกส. แต่ก่อนกระเทียมราคาดี ชาวบ้านได้เงินเป็นกอบเป็นกำ ขายได้ปีละ 400,000-

500,000 แสบบาท บางทีได้ 600,000-700,000 แสบบาทต่อครัวเรือน ชาวบ้านเอาเงินส่งกลับคืน ธกส.ได้ และมีเงินเหลือเก็บ ปี พ.ศ. 2530 ในสมัยของรัฐบาลชาติชาย ชาวบ้านขายกระเทียมได้ ราคาดี เศรษฐกิจขายดีมาก ลุงสง่าเล่าว่า ปี พ.ศ. 2536 กระเทียมราคาดีมาก กิโลกรัมละ 8 บาท บางครอบครัว ขายได้สองแสนกว่าเลยซื้อที่ดินแถวป่าขามจากเพื่อนบ้าน

พอราคากระเทียมดี คนเลิกปลูกข้าว มันได้ผลช้า แต่ถ้าปลูกกระเทียม (ตั้งแต่เดือน พฤศจิกายน-ธันวาคม) เลิกปลูกข้าวเพราะถ้าปลูกข้าวก็ไม่สามารถปลูกกระเทียมช่วงพฤศจิกายน-ธันวาคม กระเทียมที่มีกระเทียมปี ปลูกหลังเก็บเกี่ยวข้าว แล้วจะปลูกช่วงเดือนมกราคมกับ กระเทียมดอกก่อนที่จะปลูกกระเทียมปี

ชาวบ้านเมืองแปง (อยู่ห่างจากตัวเมืองปาย 40 กิโลเมตร) เริ่มทำการปลูกข้าวหัน มาซื้อข้าวกินเพราะถูกกว่าปลูกเอง ปี พ.ศ. 2528 และเลิกปลูกข้าวกันจริง ๆ ปี พ.ศ. 2538 ที่ บ้านเมืองแปง แต่ปัจจุบัน (ปี พ.ศ. 2548) ที่เมืองแปงมีคนที่ปลูกข้าวเหลือเพียง 5 ครอบครัว พอ เลิกปลูกข้าวปีแรกข้าวยังไม่แพงมาก พอมาปีที่ 2 ปีที่ 3 ข้าวเริ่มแพงขึ้นจากกิโลละ 12 บาท ข้าว ราคาแพงขึ้นเรื่อย ๆ เป็น กิโลละ 18 บาท คนเชียงใหม่ที่ขนข้าวสารใส่รถเก่า ๆ มาขาย ที่กาดพุทธ ปี พ.ศ. 2542 ขายไปขายมาออกกำไรใหม่ได้

ชาวบ้านบางคนจึงเริ่มหันมาปลูกข้าวกินเองตั้งแต่นั้นมา และยังเอาฟางข้าวไปให้ น้องที่บ้านเมืองแปงไว้ปลูกกระเทียม ต้นทุนปลูกก็ลดลง ฤดูทำนาหนึ่งเดือนกินข้าวได้ทั้งปี และคิด ว่า ถ้าพวกเราไม่กลับไปปลูกข้าวเหมือนเดิม จะเป็นหนักมากขึ้น เพราะต้นทุนสูง ปุ๋ย ยา พันธุ์ กระเทียมต้นทุน 30,000 บาทต่อครอบครัว ต้นฟางในไร่ 10,000 บาท ปุ๋ย 10,000 บาท ยาฆ่า แมลง 10,000 บาท ปุ๋ยกับยาถ้าซื้อแบบเชื่อ ดอกเบี้ยร้อยละ 3 ต้นทุนการปลูกตกอยู่ประมาณ 70,000 บาท จึงต้องขายกระเทียมให้ได้ 150,000 บาท ปี พ.ศ. 2533-2535 กระเทียมราคาดี และ ขายที่มีเงิน คนเริ่มผ่อนของใช้ฟุ่มเฟือย ต่อมาปี พ.ศ. 2537-2538 เกษตรกรเริ่มใช้สารเคมี ต้นทุน สูง กระเทียมพอใช้สารเคมี ราคาตกลงเพราะมันผลเร็ว และมีกระเทียมจากพม่าเข้ามา

การเข้ามาของทุน

หลังจากที่ถนนหลวงสายหลักระหว่างเชียงใหม่กับปายเสร็จสมบูรณ์ ใน ปี พ.ศ. 2530 การเดินทางเข้าถึงปายสะดวกขึ้น ชุมชนปายเริ่มมีความหลากหลายของกลุ่มคนที่ เป็นข้าราชการและพ่อค้าคนจีนบางส่วนก็ทยอยเข้ามาตั้งรกรากอยู่ที่ปาย

กลุ่มคนนอกเข้ามาทำธุรกิจท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง ทำให้ชุมชนในตำบลเวียงใต้ที่ เป็นศูนย์กลางของปายขยายตัวอย่างรวดเร็ว เมื่อปายกลายเป็น “เมืองท่องเที่ยว” ยังมีคนจาก

ทั่วทุกภาค ทั้งที่เป็นคนไทยภาคใต้ ไทยอีสาน ไทยภาคกลาง เข้ามาทำมาหากิน อย่างไรก็ตาม การเข้ามาตั้งรกรากของคนนอกสามารถปรับตัวอยู่ร่วมกันจนเกิดสำนักร่วมของชุมชนขึ้น แต่เนื่องจากความแตกต่างทางวัฒนธรรม จึงทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างคนในและคนนอกแบ่งเป็นชั้นเปรียบเหมือนน้ำกับน้ำมันที่ไม่สามารถรวมเป็นเนื้อเดียวกันได้ หรือแม้แต่คนในชุมชนด้วยตนเองก็ไม่สามารถมองว่าเป็นเนื้อเดียวกันเพราะความต่างทางชาติพันธุ์และชนชั้นทางสังคม

การเปลี่ยนแปลงของเมืองปายจากเมืองเล็ก ๆ ในช่วง พ.ศ. 2528-2540 จากเดิมที่มีผู้คนย้ายถิ่นเข้าไปทำเกษตรกรรมในยุคแรก ต่อมาเริ่มมีพ่อค้าเดินทางมาตั้งรกรากทำการค้าเกิดชุมชนจีนขึ้นในตัวเมืองปายและเริ่มขยายชุมชนออกมาบริเวณรอบนอกเขตสุขาภิบาลปาย

ปรับเปลี่ยน เป็น “ตลาดแสงทอง” ตลาดแห่งที่สอง

“ตลาดแสงทอง” เป็นจุดเปลี่ยนแปลงขนาดใหญ่ทางด้านเศรษฐกิจปายเปิดขึ้นในปี พ.ศ.2528 เป็นตลาดแห่งที่สองของปาย การเปิดตลาดแสงทองเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญของปายทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ทางสังคมและสภาพเศรษฐกิจของปาย ชาวบ้านเล่าว่ามีเจ้าของตลาดเป็นคนนอกเข้ามาก่อสร้างตัว ช่วยคนที่ล้มเหลวทางธุรกิจมาจากที่อื่น สนับสนุนให้เข้ามาทำธุรกิจจนมีร้านค้าของตัวเอง จากจุดนั้นตลาดแห่งนี้ก็เริ่มโตขึ้น จากพ่อค้าจีนต่างถิ่นเพียงคนเดียวที่เข้ามาเปลี่ยนแปลงปายที่ชัดเจนที่สุด หลังจากที่ทางลูกรังสร้างเสร็จเริ่มมีร้านค้าขนาดเล็ก ททยอยเข้ามาเปิดมากขึ้น พ่อค้าชาวจีนเข้ามารับซื้อกระเทียมจากชาวบ้าน และมาตั้งถิ่นฐานที่ตำบลเวียงใต้ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2518 พอหลังจากทางลาดยาง 1095 สร้างเสร็จปี พ.ศ. 2528-2530 การเดินทางเข้ามาปายสะดวกขึ้น เริ่มมีคนเข้ามาอยู่และทำมาหากินในปายมากขึ้น พ่อค้าจีนคนนี้ได้เปิดตลาดแสงทองขึ้นเป็นตลาดแห่งที่สองในตัวอำเภอปาย ในปี พ.ศ. 2527 เปิดย่านการค้าแห่งใหม่ เป็นการเข้าสู่ยุคของการแข่งขันของร้านค้าในปายที่ร้านค้าเล็ก ๆ ในท้องถิ่นเริ่มปรับตัวไม่ทัน

เขาทำให้ปายเปลี่ยนแปลงรวดเร็วและเปลี่ยนโดยสิ้นเชิง เขาเริ่มจากการเข้ามาเช่าบ้านที่ทุ่งโป่ง เป็นพ่อค้าคนกลางรับซื้อพืชไร่จากชาวบ้าน ต่อมาเข้ามารับเหมาก่อสร้าง เพราะมีเพื่อนเป็นข้าราชการ จึงพัฒนาที่ดินเดิมที่เป็นป่าและที่นาชักชวนคนบ้านเดียวกันย้ายเข้ามาอยู่บริจาคที่ดินให้หน่วยราชการสร้างสถานที่ราชการ เพื่อรับเหมาก่อสร้างสถานที่ราชการ หรือให้หน่วยงานราชการมาเช่า เช่น ที่ทำการไปรษณีย์ สังคมปายเริ่มเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่คนไตไม่อนุญาตให้ขายโรงศพ ไม่เปิดช่อง ก็เริ่มมีคนนอกมาเปิดช่อง 2-3 แห่งที่หมู่ 8ตำบลเวียงใต้

ชาวบ้านเล่าว่า เขาร่ำรวยจากซื้อขายและพัฒนาที่นาสร้างเป็นตึกแถวขายในยุคที่ดินบูม สมัยรัฐบาลชาติชาย ต่อมาทำธุรกิจขายวัสดุก่อสร้าง เขาได้รับความร่วมมือจากนาย

ทะเบียนอำเภอปลายสมัยนั้นทำเรื่องย้ายทะเบียนบ้านของชาวบ้านหมู่ 4 ตำบลเวียงใต้ บางส่วนไปอยู่ที่หมู่ 8 ตำบลเวียงใต้ โดยไม่มีการแจ้งให้ชาวบ้านรู้ เมื่อรวมกับจำนวนคนที่เข้ามาเช่าบ้านอยู่ในตลาดแสงทอง ประชากรในทะเบียนราษฎรมีจำนวนรวมถึง 2,000 คน ซึ่งมากพอที่จะจัดตั้งหมู่บ้านใหม่ขึ้น เป็นหมู่ที่ 8 ตำบลเวียงใต้ ขยายพื้นที่ถนนด้วยการถมที่ดินริมห้วยม่วงก่อน จนมีขนาดแคบลง และพัฒนาพื้นที่นามาเป็นย่านร้านค้าที่เรียงรายด้วยตึกแถวอาคารพาณิชย์ 2 ชั้น 3 ชั้นเป็นย่านการค้าใหม่ของตำบลเวียงใต้ มีร้านขายเครื่องใช้ไฟฟ้า ที่วี เครื่องซักผ้า รถมอเตอร์ไซด์ วัสดุก่อสร้าง ร้านทอง มินิมาร์ท ร้านเสื้อผ้า ร้านค้าส่ง เป็นต้น เขาได้รับเลือกสมัครเลือกตั้งเป็นนักการเมืองท้องถิ่น

ชาวบ้านบางส่วนมองว่า เขาหาประโยชน์จากการเป็นนักการเมืองท้องถิ่นทำโครงการเพื่อตั้งงบประมาณ ไปก่อสร้างสะพานอุตุน วัสดุก่อสร้างของตน และแบ่งผลประโยชน์ให้พวกพ้อง มีสายสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นกับนักการเมืองในพรรครัฐบาล ชาวบ้านบางส่วนก็มองว่า “เขาเป็นพ่อค้าที่น่าดูเป็นแบบอย่าง ที่ประสบความสำเร็จที่เริ่มจากศูนย์จนมาจ้าววยเป็นเศรษฐีเมืองปลาย บางส่วนก็ว่าเขานำความเจริญมาสู่ปลายที่เห็นได้จากการตัดถนน ปรับที่นาเป็นห้องแถว และปล่อยเงินกู้โดยไม่เร่งรัดดอกเบี้ย”

ในระยะนั้นถนน ไฟฟ้า สื่อทีวี นโยบายรัฐแปลงสินทรัพย์เป็นทุน นโยบายส่งเสริมชาวบ้านปลูกพืชเชิงเดี่ยว นโยบายการท่องเที่ยวเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้คนในปลายเริ่มรับรู้ข้อมูลข่าวสาร และเริ่มมีคนต่างถิ่นเข้ามาทำกินในปลายมากขึ้น สังคมเวียงใต้เริ่มเปลี่ยนมาเป็นสังคมค้าขาย และมีหน่วยงานราชการเพิ่มขึ้นเป็นระยะที่สังคมหมู่บ้านเริ่มขยายสู่สังคมเมืองขนาดเล็ก มีร้านค้าคนต่างถิ่นมาแทนที่ร้านค้าคนไต คนท้องถิ่นเริ่มปรับเปลี่ยนค่านิยมในการใช้ชีวิตที่ต้องการเครื่องใช้ไฟฟ้า อยากอยู่บ้านตึก ปลูกพืชเชิงเดี่ยวใช้ปุ๋ยเคมี อยากส่งลูกเรียนในเมืองใหญ่ คนท้องถิ่นเริ่มมีรายได้เสริมจากธุรกิจที่พัก เกษตรกรเริ่มมีหนี้สินและเริ่มขายที่ดิน

ปลายเข้าสู่เมืองท่องเที่ยว

ทางหลวงลาดยางสาย 1095 เชิงใหม่มาถึงปลายในปี พ.ศ. 2528 และนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวจังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นจุดเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมในปลาย เป็นการเปิดตัวเมืองปลายสู่สายตาคนนอกคนสามารถเดินทางเข้าออกเมืองปลายได้สะดวกยิ่งขึ้น ถนนเป็นตัวนำพาความเจริญ พร้อมกับความหายนะเข้าสู่เมืองปลาย

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยประกาศเป็นปี Visit Thailand Year และส่งเสริมการท่องเที่ยวจังหวัดแม่ฮ่องสอนปี พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา คนปลายเริ่มเปิดรับสิ่งใหม่ ป่าพร (คนเมือง

เหนืออายุ 65 ปี เป็นพยาบาล) เล่าว่าตอนนั้น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยยังเป็นเรื่องตื่นตาตื่นใจ คนท้องถิ่นมองการท่องเที่ยวแปลก ๆ ตอนนั้นปาย ยังไม่มีสถานบันเทิง ผับ มีเฮโรอีน เริ่มมีนักท่องเที่ยวฝรั่งและนักท่องเที่ยวคนไทยที่เดินทางมาเป็นรถตู้ ผ่านปายเข้าไปมาเที่ยวตัวอำเภอเมืองแม่ฮ่องสอนอย่างต่อเนื่อง มีร้านค้าขนาดเล็ก ททยอยเข้ามาเปิดมากขึ้นแล้ว ยังมีร้านค้ารูปแบบใหม่เปิดเรียงรายบนถนนทุกเส้นในตำบลเวียงใต้ ที่เป็นเส้นทางผ่านของนักท่องเที่ยวเวียงใต้เป็นที่ที่นักท่องเที่ยวกระจุกตัว มีทั้งร้านมินิมาร์ทขนาดเล็ก ติดกระจก แต่ไม่ติดแอร์ ที่ทยอยเข้ามาเปิดในปายเมื่อ 15 ปีก่อน ไปจนถึงมินิมาร์ทขนาดใหญ่ กว้าง 4-5 ห้องแถวที่วางขายเครื่องปรุงสำหรับทำอาหารฝรั่งอย่างครบครันมาเปิดขายบนถนนรังสิยานนท์ ตำบลเวียงใต้ในปีพ.ศ. 2547

ยังมีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาเที่ยว ก็ยังทำให้มีกลุ่มคนเข้ามาประกอบธุรกิจด้านการท่องเที่ยว ชุมชนในอำเภอปายขยายมากขึ้นพร้อม ๆ กับความต้องการในการบริโภคที่เพิ่มขึ้น จึงทำให้มีตลาด ร้านค้าเกิดขึ้นมากมายหลายลักษณะ และกลุ่มเป้าหมายแตกต่างกันไป

สังคมปายมีการปะทะประสานทางวัฒนธรรมอยู่ตลอดเวลา ภายหลังจากที่ปายมี “ถนน” ตัดผ่านเข้ามาจึงมีการเคลื่อนย้ายของคนจีน คนมุสลิม คนไทยภาคใต้ ไทยอีสาน คนไทยภาคกลางเข้ามาทำมาหากินและอยู่ร่วมกันจนเกิดสำนึกร่วมของชุมชนขึ้น เมื่อปายกลายเป็น “เมืองท่องเที่ยว” จึงเกิดการปะทะประสานกันของคนในกับคนนอกที่เป็นนักท่องเที่ยวซึ่งมีภูมิหลังทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมมีหลากหลาย เกิดความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าบ้านกับผู้มาเยือน ไปจนถึงการแต่งงานข้ามวัฒนธรรมระหว่างนักท่องเที่ยวต่างชาติกับชาวเขา เกิดการเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมและสถานภาพทางสังคมของชาวเขาที่มักถูกมองว่าเป็นคนชายขอบ และที่สำคัญคือเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างคนในและนอกอยู่ตลอดเวลา ปายยังเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายและซับซ้อนทางวัฒนธรรมมากขึ้นกว่าแต่ก่อน และยังคงกลายเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวที่ถูกเสกสรรปั้นแต่งขึ้นใหม่เพื่อสนองรสนิยมการบริโภคของนักท่องเที่ยว กลุ่มคนที่ยุทธศาสตร์ความเป็นปายในอดีต เสน่ห์ของปายในสายตาของคนบางกลุ่มนี้คือ ความเป็นปายที่เป็นชนบท มีความเงียบสงบ คงสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่สมบูรณ์ และสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ผู้คนใช้ชีวิตเรียบง่าย ยังไม่มีการพัฒนาเข้ามา แนวทางการจัดการของผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวจะให้คุณค่าวัฒนธรรมท้องถิ่น มีความตั้งใจที่จะรักษาสภาพแวดล้อมธรรมชาติ สภาพความเป็นอยู่ของคนท้องถิ่น หรือสร้างความเป็นปายขึ้นใหม่ด้วยการรื้อฟื้นวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่อาศัยฐานวัฒนธรรมเดิมของท้องถิ่น

ขณะที่อีกกลุ่มหนึ่ง เป็นกลุ่มคนโยยหาความทันสมัย ต้องการเสพ “ความเจริญ” ทางวัตถุ ความสะดวกสบาย เสพวัฒนธรรมร่วมสมัยที่มีความเป็นสากล นักท่องเที่ยวที่คุ้นชิน

กับการบริโภควัตถุ สถานที่ท่องเที่ยวที่มีสิ่งอำนวยความสะดวก หรือมีอาคารก่อสร้างขนาดใหญ่ ที่มีสินค้าจำนวนมากให้เลือกซื้อปิ้ง แนวทางการจัดการของผู้ประกอบธุรกิจกลุ่มนี้จะสร้างวัฒนธรรมบริโภคในรูปแบบใหม่ที่มองข้ามวัฒนธรรมท้องถิ่น

ภายในท้องถิ่นยังมีการปะทะประสานกันระหว่างคนในกับคนนอกที่เป็นนักท่องเที่ยวที่หลากหลายเชื้อชาติ ภาษา และมีพัฒนาการของความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าของบ้านกับผู้มาเยือนแบบพึ่งพา ไปสู่ความสัมพันธ์แบบครอบครัว การท่องเที่ยวเป็นการสร้างโอกาสให้คนได้พบปะ เรียนรู้ร่วมกันผ่านกิจกรรมท่องเที่ยวในช่วงระยะเวลานั้น จึงทำให้นักท่องเที่ยวต่างชาติบางส่วนสร้างครอบครัวอยู่กับคนท้องถิ่นที่เป็นลี้ซอ ไทยใหญ่ ละหู่ กะเหรี่ยง ยิ่งทำให้เส้นแบ่งทางวัฒนธรรมบางและเลือนไหล มีความหลากหลายและความซับซ้อนทางวัฒนธรรม

2.2 การเปลี่ยนแปลงสังคมวัฒนธรรม ระยะที่ 2 (ปี พ.ศ. 2540-2549) จากหมู่บ้านชนบท สู่ สังคมเมืองท่องเที่ยวในยุคโลกาภิวัตน์

ในขณะนี้ เราเห็นการเปลี่ยนแปลงสังคม วัฒนธรรม ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมอย่างรวดเร็วและรุนแรง ซึ่งเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเมืองท้องถิ่น นโยบายเปิดเสรีการค้า นโยบายการพัฒนาท้องถิ่นเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจ และการท่องเที่ยวในกระแสโลกาภิวัตน์ที่ขยายตัวในปลายแบบไร้ขีดจำกัด วิธีคิดของของรัฐบาลในการจัดการ “เมืองท่องเที่ยว” และภัยธรรมชาติทั้งหมดนี้เป็นมีปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายในมากระทบปลาย ที่กระทบต่อคนท้องถิ่นโดยที่คนท้องถิ่นตั้งรับไม่ทัน

หลังจากที่การคมนาคมเข้าถึงปลายสะดวกขึ้น ชุมชนปลายเริ่มมีความหลากหลายของกลุ่มคนที่เป็นข้าราชการและพ่อค้าคนเงินบางส่วนก็ตั้งรกรากอยู่ที่ปลาย คนนอกย้ายเข้ามาทำกินหาประโยชน์ในปลายในหลายรูปแบบ เข้ามาซื้อขายสินค้าอุปโภคบริโภค หาประโยชน์จากทรัพยากร มาซื้อขายที่ดิน ขายทักษะความชำนาญ ขายงานศิลปะ ขายความคิด ขายความเป็นศิลปิน ขายแรงงาน ขายเรือนร่าง ขายยาเสพติด จนปลายกลายเป็นตลาดการค้าและบริการทั้งแบบขายตรงและขายผ่านเครือข่ายการตลาดในไซเบอร์สเปซ เทคโนโลยีการสื่อสารทางอินเทอร์เน็ตทำให้ปลายเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมเศรษฐกิจการเมืองและสิ่งแวดล้อมอย่างรวดเร็ว นักท่องเที่ยวปลายก็มีหลากหลายประเภทมีทั้งกลุ่มที่มาท่องเที่ยว 1 อาทิตย์ จนถึงตั้งใจอยู่ปลายถาวร

ยุคนี้เป็นยุคที่คนท้องถิ่นต้องปรับตัวและปรับปรุงธุรกิจเพื่อให้อยู่รอด ในสภาวะที่มีการแข่งขันกันทางธุรกิจ และเป็นยุคที่สิ่งแวดล้อมถูกทำลายอย่างต่อเนื่อง มีการก่อสร้างรुक้าที่ดิน คูดหิน คูดทราย ตัดไม้ขาย และมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการขายทางเพศ ขายกัญชาฝิ่นดิบและ ยาเสพติด ปัญหายะยะเพิ่มและน้ำขาดสร้างความเดือดร้อนให้กับชาวบ้าน ตลอดจนการเข้ามาของ ร้านสะดวกซื้อเซเว่นอิเลฟเว่นส่งผลกระทบต่อร้านค้าดั้งเดิมและร้านค้าย่อยในชุมชน โดยที่รัฐท้องถิ่นไม่สามารถจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นได้

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมภายในระยะที่สอง (ปีพ.ศ.2540 -2549) เป็นระยะที่มีการเปลี่ยนแปลงเร็วและแรง เราจะเห็นได้ชัดเจนจากการขยายตัวของบ้านเวียงใต้จากสังคมหมู่บ้านสู่สังคมเมือง โดยมีเงื่อนไขภายนอกและภายในที่ทำให้เกิดสังคมชนบทเกิดการเปลี่ยนแปลง ดังประเด็นที่น่าเสนอต่อเป็นนี้ เป็นการอธิบายภาพของสังคมภายในที่ชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ของคนในสังคม และภาพสังคมภายในที่ได้รับผลกระทบจาก การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเมือง บทบาทรัฐท้องถิ่นในการจัดการชีวิตผู้คนในภายใน การเมืองเรื่องตลาดผลประโยชน์ของใคร และผลกระทบจากนโยบายรัฐ

1. บ้านเวียงใต้ : ขยายตัวจากสังคมหมู่บ้านสู่สังคมเมือง

หมู่ที่ 1 ปัจจุบัน มีประชากร 500 คน เป็นคนท้องถิ่น 200-300 คน เป็นศูนย์กลางของตำบลเวียงใต้ มีสถานที่ราชการและย่านร้านค้า พื้นที่ครอบคลุมที่ทำกรอำเภอปาย ถึงสี่แยกร้าน ศิริวัฒน์ (ร้านค้าของคนจีน) บนถนนราชดำรงค์ จนถึงกาดลูงหลู่ (ถนนรังสิยานนท์) และมาถึงสี่แยกร้านบุษกร (ร้านค้าคนจีนมุสลิมบนถนนชัยสงคราม) จนถึงสี่แยกร้านอาหารน้องเป็ยร์ (บนถนนเขตเขลางค์) มาจนถึงวัดหลวง (วัดไทยใหญ่ประจำอำเภอปาย) จนถึงบ้านห้วยปู่สมัยก่อนชาวบ้านหมู่ 1 เป็นชุมชนไทยใหญ่กับไทยเมืองทางภาคเหนือ ทำอาชีพข้าราชการ ค้าขาย ทำนา

หมู่ที่ 2 (เดิมชื่อ “ปอกเจ้าหม้อ”) ปัจจุบันมี 50 กว่าครัวเรือน ครอบคลุมพื้นที่ตลาดเทศบาลไปจนถึงบ้านพักนายอำเภอ บนถนนราชดำรงค์ (ฝั่งตรงข้ามที่ว่าการอำเภอปาย) ไปจนถึงสะพานข้ามแม่น้ำปายที่จะไปตำบลแม่ธิ มีโรงเรียนปาย (สร้างปี พ.ศ. 2497 ต่อมาเปลี่ยนเป็นปายวิทยาคารปี พ.ศ. 2500) และครอบคลุมพื้นที่ไปถึงวัดหัวนา (วัดไทยใหญ่) พื้นที่ หมู่ 2 อยู่ติดกับลำห้วยม่วงกอน ชาวบ้านจึงมีอาชีพรับจ้างซักผ้าให้กับข้าราชการและพ่อค้าแม่ค้าในตลาด รับซักผ้าเกือบทั้งหมู่บ้าน สืบทอดกันมาเป็นรุ่นที่ 3 รวม 40 ปี ชาวบ้านบางส่วนเก็บ ผักขาย ทำของกินขายที่ตลาด แต่ละบ้านจะผ่อนซื้อเครื่องซักผ้าเครื่องอบผ้า 2-3 เครื่อง เป็นเครื่องมือทำมาหา

กิน สมัยก่อนคนในหมู่บ้านนี้มีอาชีพปั้นหม้อดินกันทั้งหมู่บ้าน และมีอาชีพช่างไม้ แต่หลังจากที่ชาวบ้านเลิกใช้หม้อดินมาใช้หม้อสแตนเลสแทน ชาวบ้าน หมู่ 2 รับจ้างชักผ้าทั้งหมู่บ้าน

หมู่ที่ 3 (ชื่อเดิมบ้านป่าขาม) ปัจจุบันเป็นหมู่บ้านที่ชาวบ้านเรียกว่า “อเมริกันทาวน์” บ้างก็เรียกว่า “ถนนข้าวสาร” เพราะเป็นย่านที่มีที่พักและธุรกิจบริการนักท่องเที่ยวจำนวนมาก เป็นหมู่บ้านที่ชุมชนส่วนหนึ่งมีรายได้จากการทำธุรกิจท่องเที่ยว มีรายได้เสริมจากค่าเช่าที่ดิน ที่คนนอกมาทำธุรกิจท่องเที่ยว และมีกลุ่มช่างไม้ที่รับงานก่อสร้างให้กับทางราชการและธุรกิจที่พัก อย่างต่อเนื่อง ชาวบ้านมีรายได้เสริมจากงานรับจ้างเป็นลูกจ้างรายวันทำงานก่อสร้างรับจ้างทำงานบ้าน และยังเป็นชุมชนไทยใหญ่ที่ยังเกาะกลุ่มกันเหนียวแน่น มีกลุ่มแม่บ้านบัวตองที่เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงหลักในการจัดงานบุญงานประเพณี มีวัดกลาง วัดป่าขามเป็นวัดชุมชนครอบคลุมพื้นที่ตั้งแต่สี่แยกหัวถนนชัยสงคราม ตั้งแต่หัวมูมถนนตรงร้านอาหารตรงไปจนถึงที่ดินติดริมน้ำปาย เลียบน้ำปายมาตลอดจนถึงถนนราชดำเนิน

ในอดีตข้างหลังวัดกลางที่บ้านป่าขามเคยใช้เป็นที่ฝังศพทหารญี่ปุ่น ชาวบ้านเล่าว่าคนบ้านป่าขามเป็นคนที่ยากจนที่สุดในเวียงใต้ ชาวบ้านทำสวนผักปลูกกระเทียม ถั่วเหลือง แตงกวา ยอดผักถั่วฝักยาว บวบ เวลาหน้าน้ำชาวบ้านต้องว่ายน้ำข้ามฝั่งไปทำสวน ชาวบ้านหมู่บ้านนี้มีอาชีพรับจ้าง เทียมวัวเทียมควาย ช่างไม้ ช่างก่อสร้าง ที่ดินริมน้ำปายมีต้นไม้ใหญ่หนาครึ้ม ตอนกลางคืนจึงดูน่ากลัว ไม่ค่อยมีคนเดิน สมัยก่อนที่ดินริมน้ำแถวบ้านป่าขามน้ำท่วมถึงทุกปี จึงกลายเป็นที่ทิ้งขยะของหมู่บ้าน

หมู่ที่ 4 ปัจจุบันมี 177 ครัวเรือน ครอบคลุมพื้นที่หน้าอำเภอไปจนถึงหน้าสถานีตำรวจภูธร (ถนนรังสิยานนท์) เป็นย่านที่ตั้งของสถานที่ราชการ โรงพัก โรงเรียน ร้านค้าของคนต่างถิ่น มีข้าราชการอยู่กันมาก ส่วนใหญ่เป็นคนที่ย้ายมาอยู่ เป็นชุมชนในหมู่บ้านที่มีการเปลี่ยนแปลงก่อนหมู่บ้านอื่นๆ เพราะเป็นศูนย์กลางของเมืองปาย สมัยก่อนพื้นที่ตรงนี้เป็นย่านตลาด ร้านค้า คนพื้นเพเดิมมีอาชีพทำนา ทำสวน เก็บผักขาย และเปลี่ยนมาค้าขาย รับราชการ รับจ้างชักผ้า รับจ้างทั่วไป ช่างไม้ แรงงานก่อสร้าง

สังคมที่ตั้งข้อรังเกียจเดียดฉันท์และสร้างภาพเหมารวม

ความสัมพันธ์ของคนในสังคมปายมีความดูแลกัน เดียดฉันท์ของคนท้องถิ่นบางกลุ่มที่มีต่อคนจีนฮ่อ ลีซอ ชาวบ้านไต่บางกลุ่มมองว่า คนจีนฮ่อบ้านสันติชนที่อพยพมาจากบ้านหินแตก จังหวัดเชียงรายปี พ.ศ. 2516 เริ่มเข้ามาอยู่ที่ปาย 2-3 ครอบครัว ต่อมาเมื่อมีการโจมตีบ้านหินแตก คนจีนฮ่อก็ย้ายมาอยู่กันมากขึ้น ได้รับเงินสนับสนุนส่วนหนึ่งจากใต้หวัน เพราะเป็นพวกพรรคก๊กมินตั๋งเดิม คนจีนพวกนี้เข้ามาทำสวนลั่นจี่ ถางไร่ ถางต้นน้ำทั้ง ๆ ที่เป็นที่สงวนทำให้

ชาวบ้านที่อยู่ในเมืองได้รับความเดือดร้อน ทางกรมไม่เคยขบไล่จีนพวกนี้ ข้าราชการเห็นแก่เด็กแก่น้อย รับผิดชอบจากพวกจีนฮ่อ พวกนี้ก็มีเส้นทางส่งของเถื่อนและยาเสพติดตามเทือกเขาเดินทางกัน ได้หมด พอทางการจัดการบ้านหินแตก พวกนี้ก็เริ่มพาญาติพี่น้องมาบ้านสันติชน “ให้พวกนี้อยู่ที่ไหนมันต้องมียาเสพติด” “บ้านสันติชนกลายเป็นที่พักยา” หรือในกรณีที่มีการตีกันในงานวัด ทำร้ายกัน ชาวบ้านก็จะพูดว่าเป็นพวกเด็กวัยรุ่นลี้ซอ หรือไม่ก็วัยรุ่นจีนฮ่อ ที่มันยกพวกตีกัน ดังนั้นเด็กหนุ่มลี้ซอและจีนฮ่อในสายตาของชาวบ้านไทยใหญ่หรือคนเมือง จะมองเป็นพวกอันธพาล ในขณะที่ผู้หญิงลี้ซอส่วนหนึ่งที่มีสามีเป็นฝรั่งและได้รับค่าเลี้ยงดูเป็นรายเดือน ๆ ละ 4,000-5,000 บาท ก็ถูกเดียดฉันท์ ถูกนิทาจากคนเมืองในแง่ลบ ทั้ง ๆ ที่ผู้หญิงลี้ซอมองว่า มีหญิงไทยจำนวนมากที่แต่งงานกับฝรั่งและย้ายเข้าไปอยู่ปาย ฉะนั้นสิ่งที่พวกเธอทำก็ไม่ใช่ว่าเรื่องน่าแปลก

หญิงลี้ซอเป็นประเด็นที่คนในปายมักจะพูดถึง ว่าพ่อแม่ลี้ซอเสนอขายลูกสาวมานานแล้ว ที่แต่ก่อนขายให้ชายลี้ซอ แต่เดี๋ยวนี้ขายให้ฝรั่ง มาในระยะหลัง นักท่องเที่ยวฝรั่งชายหันมาแต่งงานกับหญิงลี้ซอ ค่านิยมของคนลี้ซอเปลี่ยนไป หญิงลี้ซอเริ่มหันมาสนใจแต่งงานกับผู้ชายฝรั่ง ทำให้ผู้ชายชาวลี้ซอต้องปรับตัวจากเดิมที่นิ่ง ๆ นอน ๆ ไม่ทำอะไร รอให้ผู้หญิงทำให้ทุกอย่างก็เริ่มมาทำงานเลี้ยงดูครอบครัวมากขึ้นเพราะผู้หญิงลี้ซอเริ่มต่อรองและพร้อมที่จะหย่าและไปแต่งงานกับคนต่างชาติ

การที่หญิงลี้ซอนิยมหาสามีฝรั่งในช่วง 2-3 ปีมานี้ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะผลจากการที่รัฐประกาศสงครามกับยาเสพติดในสมัยรัฐบาลทักษิณช่วงปี พ.ศ. 2545 การปฏิบัติตามนโยบายอย่างเด็ดขาดในหมู่บ้านที่ค้ายา ทำให้มีหญิงม่ายชาวลี้ซอเพิ่มขึ้น บางส่วนก็มาขายบริการทางเพศและบางส่วนก็พยายามหาสามีฝรั่งเพื่อความมั่นคงในชีวิต ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่เริ่มเกิดขึ้นในระยะหลังตั้งแต่ปีพ.ศ. 2547 เป็นต้นมา

2. การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเมือง

สังคมหลังการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น รัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2540 มีการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น และในปี พ.ศ. 2542 ออกพระราชบัญญัติกระจายอำนาจการปกครองในปลาย ช่วงปี พ.ศ. 2539-2544 สุขาภิบาลยกฐานะเป็นเทศบาล ตำบลเป็นสภาตำบล ปายมี 1 เทศบาลตำบลปาย และ 8 อบต. ได้แก่ อบต.เวียงใต้ อบต.เวียงเหนือ อบต.แม่ฮี้ อบต.แม่มาเต็ง อบต.ทุ่งยาว อบต.เมืองแปง และอบต.โป่งสา

เทศบาลตำบลปายพื้นที่ปกครองเดิมคือสุขาภิบาล เดิมตั้งอยู่ในเขตตำบลเวียงใต้ ปกครองดูแลชาวบ้าน 2,202 คน อาศัยอยู่บนเนื้อที่ 2.4 ตารางกิโลเมตร ชุมชนดั้งเดิมที่ตำบลเวียงใต้เป็นคนไตกับคนเมือง แต่ปัจจุบันมีคนจากทั่วทุกภาคเข้ามาทำมาหากิน เป็นย่านธุรกิจการค้า

และการท่องเที่ยว สถานที่ราชการ และมีย่านที่อยู่อาศัยของชุมชนดั้งเดิมของบ้านเวียงใต้ และวัดที่มีสถาปัตยกรรมของคนไต และมีสติของคนจีนมุสลิม และยังคงมีบ้านเรือนอาศัยแบบพื้นถิ่นที่ใช้ไม้ฟากและใบตองตึงมุงหลังคาอย่างพอหลงเหลือให้เห็น

อบต.เวียงใต้เดิมตั้งอยู่ในตำบลเวียงใต้ ปกครองดูแลชาวบ้านรวมทั้งหมด 3 หมู่บ้านคือ หมู่ 5 หมู่ 7 และหมู่ 8 หมู่ 5 (ชื่อบ้านห้วยนา) คนพื้นเพเดิมเป็นคนไต คนลีซอ คนจีนยูนนาน กับชาวบ้านอีกส่วนหนึ่งที่ทางการย้ายสำมะโนครัวเข้ามาจากหมู่ 6 (ชื่อบ้านห้วยปุ) ที่หมู่ 7 (ชื่อบ้านใหม่สหสัมพันธ์) คนพื้นเพเดิมเป็นคนลีซอ และที่หมู่ 8 บ้านแสงทองอร่าม เป็นหมู่บ้านใหม่ที่เพิ่งตั้งขึ้นใหม่ในปี โดยทางอำเภอย้ายสำมะโนครัวชาวบ้านส่วนหนึ่งมาจากหมู่ 4 และชาวบ้านอีกส่วนหนึ่งเป็นคนจีนที่ย้ายมาจากพิจิตร กำแพงเพชร นายกอบต.เวียงใต้ที่มาจากกาเลือกตั้งบริหารท้องถิ่นสมัยแรกช่วงปี พ.ศ. 2543-2546 และจากการเลือกตั้งในสมัยที่ 2 ปี พ.ศ. 2547 ถึง 2550 ผู้บริหารท้องถิ่นมองว่าอีก 10 ถึง 20 ปีข้างหน้าเมืองปายจะมีประชากรเพิ่มขึ้นมากแน่นอน จึงต้องมีสาธารณูปโภคพื้นฐานรองรับ และต้องการทำตลาดศูนย์รวมย่านการค้า เพราะลูกค้าตลาดแสงทอง (ที่ผู้บริหารท้องถิ่นเป็นเจ้าของตลาด) เป็นลูกค้าที่เข้ามาซื้อสินค้ามาจากตำบลข้างเคียงเช่นจากตำบลสบป่อง อำเภอปางมะผ้า และตำบลวัดจันทร์ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่

เป็นที่น่าสังเกตว่า หลังการแบ่งเขตการปกครองเป็นเทศบาลกับสภาตำบล พบว่าผู้บริหารท้องถิ่นในตำบลเวียงใต้ เป็นคนต่างถิ่นที่เข้ามาทำมาหากินและตั้งถิ่นฐานในอำเภอปายเป็นเวลาร่วม 20 ปี จึงได้รับเลือกจากชุมชน ขณะที่ผู้บริหารท้องถิ่นในตำบลรอบนอกตำบลเวียงใต้ยังเป็นคนในพื้นที่ เริ่มเห็นการตื่นตัวทางการเมืองของชาวไทยภูเขา อย่างเช่นที่ ตำบลเวียงเหนือ ชาวกะเหรี่ยงร่วมกันลงคะแนนเสียงเลือกตั้งเพื่อให้ลูกหลานตนเองที่มีความรู้ขึ้นมาเป็นนายกอบต.เวียงเหนือ ได้อย่างเป็นเอกฉันท์ ชนะเสียงคนเมืองและคนไตในพื้นที่

ชาวบ้านกลุ่มหนึ่งที่เฝ้ามองการเปลี่ยนแปลงของปาย เริ่มตั้งคำถามกับการกระจายอำนาจและเริ่มหันกลับไปมองว่า สังคมปายก่อนการกระจายอำนาจ ถ้าได้นายอำเภอดีก็ดีไปงานของทางอำเภอคือ สร้างโครงสร้างพื้นฐาน แม้งบประมาณผ่านอำเภอมาให้ทางผู้ใหญ่บ้านดำเนินการโดยมีปลัดอำเภอคอยจัดการ

พอหลังกระจายอำนาจการบริหารสู่ท้องถิ่น ปลัดอำเภอบางคนที่มีอำนาจก็คอยจัดการ โดยคิดค่าบริหารจัดการจากงบประมาณโครงการพัฒนา บ้าแกงแล้วว่า ปลัดอำเภอบางคนกินแบบขอกันตรง ๆ ส่วนปลัดอำเภอบางคนกินแหลก เงินร้อยละร้อย เงินชาวบ้านก็กิน เป็นคนสายนักการเมืองพรรครัฐบาล แม้แต่ปลัดอำเภอยังกล้าร้องเรียนนายอำเภอเลย อย่างกรณีบสร้าง

อาคารสถานที่ ปลัดอำเภอโดยตรง ๆ เป็น “ค่าบริหารจัดการ” ร้อยละ 36 คิดเป็นเงินรวม 2 แสนบาทจากงบที่จัดสรรให้หมู่บ้าน ป่าเล่าว่างบที่ได้มาจะถูกราชการทุกส่วนที่เกี่ยวข้องชักเปอร์เซ็นต์เยอะ ทำให้งานไม่พัฒนา เช่น สร้างสะพาน ที่ใช้งบของอบจ. ก็จะมีคนนำงบประมาณมาเขาก็จะขอเราร้อยละ 30 ของงบ แม้แต่คนเจ้าก็เจ้าการให้ทำการพัฒนานิด ๆ หน่อย ๆ ก็ชักเปอร์เซ็นต์มีข้าราชการแนะเราว่า “ได้งบดีกว่าไม่ได้เลย เพราะอำนาจอยู่ในมือหน่วยราชการ ไม่งั้นเขาจะได้ผ่าน (งบ) ไปที่อื่นต่อ”

ในอีกมุมมองหนึ่งของชาวบ้านปาย มองว่า การกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น และยกฐานะจากสุขาภิบาลเป็นเทศบาล และสภาพตำบลกลับกลายเป็นการปกครองแบบชุมชนใครชุมชนมัน ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนมีความขัดแย้ง ยิ่งมีการสร้างถนนเข้าหมู่บ้านมากขึ้น หมู่บ้านชาวเขาก็เปลี่ยนไปตามยุคสมัยจนไม่มีรูปของเดิมให้เห็น

สังคมปาย ในระยะหลังการกระจายอำนาจ ที่มีคนนอกมาเป็นผู้บริหารปกครองท้องถิ่น ก็เกิดกลุ่มคนในพื้นที่ที่เป็นลูกหลานคนปายเข้ามามีบทบาทในการตรวจสอบการทำงานของผู้บริหารท้องถิ่น ส่วนหนึ่งก็ด้วยความไม่พอใจที่ผู้บริหารไม่สามารถบริหารจัดการปัญหาน้ำประปาขุ่นแดง และปัญหาการหาที่ทิ้งขยะในเขตเทศบาลไม่ได้ ตัวแทนชาวบ้านบางกลุ่มมองว่า คนปายโชคไม่ดีที่ได้ผู้บริหารท้องถิ่นที่ไม่มีคุณภาพเข้ามาทำ ไม่มีวิสัยทัศน์เน้นประโยชน์ส่วนตัว ไม่มีการจัดโซนนิ่ง หรือควบคุมการก่อสร้าง ไม่มีการออกเทศบัญญัติด้านการอนุรักษ์ จึงเกิดเป็นกลุ่มคนในที่มีความเห็นต่างและคอยตรวจสอบการทำงานของผู้บริหารท้องถิ่นคนนอก จนกลายเป็นความขัดแย้ง

อันที่จริงต้นเหตุของปัญหานั้น ส่วนหนึ่งมาจากการแบ่งพื้นที่การปกครองที่ดูจากขนาดประชากร แต่ไม่มองความสัมพันธ์ของคนในและไม่ได้มองสภาพทางกายภาพ เมื่อตัดแบ่งพื้นที่ตำบลเวียงใต้ออกเป็น 2 ส่วนคือ ย่านชุมชนเมืองที่อยู่ใจกลางย่านการค้า สถานที่ราชการ ให้เป็นเขตเทศบาล และเป็นย่านที่อาศัยของคนพื้นเพเดิมของบ้านเวียงใต้เดี๋ยวนี้พื้นที่เล็ก ๆ ที่เคยเป็นที่โล่งบริเวณบ้าน ชาวบ้านก็ก่อสร้างเพิ่มเติมเป็นบ้านเช่า ต่อเติมเป็นร้านค้า จึงทำให้เมืองขยายและแออัด และไม่สามารถขยายไปรอบนอก เพราะพื้นที่รอบนอกเขตเทศบาลกลายเป็นพื้นที่แต่อยู่ในการดูแลของอบต. อื่น ที่เป็นแหล่งทรัพยากรแหล่งน้ำประปาภูเขา และทรัพยากรธรรมชาติดิน น้ำ ป่า บางพื้นที่อยู่ในความดูแลของอบจ. และเนื่องจากความสามารถต่อรองระหว่างผู้บริหารท้องถิ่น เทศบาล อบต. อบจ. เรื่องการหาพื้นที่ทิ้งขยะระหว่างผู้บริหารท้องถิ่นในเขตเทศบาลกับผู้บริหารพื้นที่รอบนอก คนในส่วนหนึ่งยอมรับว่าคนปายเลือกตัวแทนหรือผู้นำท้องถิ่น จากความถึในการมงานบุญงานประเพณี มากกว่าจะดูคนที่ความรูู้

หลังการกระจายอำนาจ มีการแยกเขต แต่ก็ยังเป็นแบบสั่งการอยู่ ชาวบ้านแตกแย่งแย่งพื้นที่กัน แย่งอำนาจทุกอย่าง แย่งทรัพยากร ทั้งที่เคยใช้ร่วมกันในอดีต แม้เคยมีการจัดแบ่งที่ดินให้เป็นพื้นที่สาธารณะของชุมชน หลังกระจายอำนาจการปกครองท้องถิ่น ที่ดินสาธารณะของชุมชนก็มาอยู่ในความรับผิดชอบของอบต. สร้างความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านพื้นเพเดิมกับผู้บริหารท้องถิ่น อย่างเช่นกรณีที่ดินของเจ้าเมือง เดิมเป็นที่ดิน สก.1 เป็นที่ดินทำกิน แต่ดั้งเดิมเป็นที่ดินของชาวบ้านไต่ที่มอบให้ทางวัดหลวงเพื่อให้แก่ผู้ดูแลศาลเจ้าเมือง (ลุงหนาน ปิ่นแก้ว) ใช้ประโยชน์เป็นที่ทำกิน แต่นายอำเภอสมัยนั้นต้องการทำให้เป็นที่ดินหลวงเป็นที่ราชพัสดุ เพื่อให้ อบต.ดูแลแทน โดยให้เหตุผลว่าเพื่อใช้เป็นปอดของชาวบ้าน แต่ชาวบ้านไม่ยอม หรือกรณีที่ดินสาธารณะที่หนองกระทิงก็เช่นกัน ชาวบ้านได้จัดไว้เป็นที่ที่ชาวบ้านเวียงใต้สามารถใช้ประโยชน์ร่วมกัน แต่พอกระจายอำนาจแล้ว อบต.ที่รับผิดชอบก็ไม่อนุญาตให้ชาวบ้านใช้ประโยชน์ได้ดังแต่ก่อน

ครูที่บ้านเวียงเหนือท่านหนึ่งมองว่า ความคิดอ่านชาวบ้านที่เป็นคนเมืองแยกว่า ชาวไทยภูเขา ชาวไทยภูเขาเขาเลือกคนจบปริญญาตรีมาเป็นนายกอบต. เพราะเขียนโครงการได้ ถ้าเราเลือกคนในบ้านที่รู้จักกัน แต่ถ้าเขียนโครงการไม่เป็น ก็ไม่ได้จบ ส่วนเจ้าของร้านค้าในปายมองว่า ชาวบ้านที่ตำบลเวียงใต้มองแต่ผู้บริหารท้องถิ่นที่มางานบุญ งานขึ้นบ้านใหม่ ไปสังสรรค์ แต่ไม่มองความสามารถในการแก้ปัญหา เช่นปัญหาน้ำประปาที่ยังแก้ปัญหาไม่ได้ ชาวบ้านมุ่งแต่เงิน ไม่สนใจความเจริญท้องถิ่น ต่างคนต่างรักษาผลประโยชน์ตัวเอง และอีกเหตุผลหนึ่งที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ในเขตเทศบาลเลือกคนต่างถิ่นมาเป็นผู้บริหารท้องถิ่น เพราะดูที่คุณสมบัติหลักที่เป็นคนติดดิน ไม่ถือตัว อะไรก็รับปากไว้ก่อน งานบุญไม่เคยขาด แม้จะมีผู้ลงสมัครที่เป็นคนพื้นเพเดิม (คนเวียงใต้) ที่มีฐานะทางสังคม แต่ก็ไม่สามารถชนะการเลือกตั้ง เหตุผลหนึ่งเป็นเพราะภาพความทรงจำในอดีตที่ชาวบ้านมีต่อกันในด้วยกัน ว่าสมัยก่อนเดินสวนกัน ยังไม่มองหน้าเลย แล้วมายกมือไหว้ขอคะแนน ใครเขาจะให้” อีกเหตุผลหนึ่งน่าจะเป็นเพราะสัดส่วนของคนนอกที่เพิ่มขึ้นและเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่อาจรวมเป็นเนื้อเดียวกับคนท้องถิ่นได้

3. รัฐท้องถิ่นกับการจัดการคุณภาพชีวิตคนท้องถิ่น

รัฐบาลศูนย์กลางจัดสรรงบประมาณ ประมาณ 200,000 ล้านบาท ให้ท้องถิ่นทั่วประเทศ (เทศบาล อบต. อบจ.) อบต.เวียงใต้ได้ 3,000,000-4,000,000 ล้านบาทและรายได้จากการจัดเก็บภาษีท้องถิ่นที่เก็บเองอีก 1 ล้านบาท จากภาษีลงเรือ ภาษีป้าย ค่าใช้จ่ายประจำของอบต. เงินเดือนข้าราชการ 4 หมู่บ้าน ประมาณ 500,000-600,000 บาทต่อปี งบที่เหลือให้หมู่บ้านทำประชาคม สภาอบต. แล้วนำมาทำแผนว่า จะใช้ประโยชน์อะไร เช่น ศาลาป่าช้า คลองส่งน้ำ ทำ

ถนน เป็นนโยบายรากหญ้า กรอบการใช้งบประมาณมาจากความต้องการชาวบ้าน ที่มาจากแผนประชาคมโดยเทศบาล อบต.อบจ.มีอิสระในการบริหารงบประมาณ เก็บภาษีเอง ออกข้อบังคับเอง ปี พ.ศ. 2547 ได้รับงบจากส่วนกลาง กระทรวงหลักที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ กระทรวงมหาดไทย กรมทรัพยากรน้ำ แต่ปี พ.ศ. 2549 สัดส่วนการจัดสรรจะเพิ่มเป็นร้อยละ 35

ตัวอย่างเช่น ในกรณีของการบริหารจัดการงบประมาณของอบต. แม่ฮี้ อำเภอป่าไช้ ใช้งบส่วนหนึ่งสำรวจความสมบูรณ์ของต้นไม้ ตรวจสอบไม่ให้ลีสขอมตัดไม้ แบ่งเป็น 2 ส่วน คือ รักษาต้นน้ำปิง ลำห้วยแม่ปิง ที่แม่ปิงหมู่ 4 ห้วยแก้วหมู่ 6 ท่าปายหมู่ 3 และรักษาต้นน้ำที่ลำห้วยแม่ฮี้ ลำห้วยแม่เย็น ที่บ้านแม่เย็น แม่ฮี้ ทรายขาว โดยให้งบหมู่บ้านละ 3,000 บาทให้ชาวบ้านไปดูแลปีละ 2 ครั้งและให้ชาวบ้าน ไปทำแนวกันไฟฟ้า ใช้งบจ้างครูมาสอนภาษาอังกฤษให้พนักงานอบต. 40 ชั่วโมง ได้งบกระตุ้นเศรษฐกิจ ตำบลละ 1,000,000 บาท ตำบลเขียนโครงการ มี 6 หมู่บ้านเขียนโครงการ แต่หมู่ 5 ไม่เอา ปี พ.ศ. 2544 และ พ.ศ. 2545 หมู่ 6 ทำโครงการอิฐบล็อกของชุมชน ตอนแรกเขียนโครงการก็อนุมัติ 360,000 บาท มีงบลงทุนดำเนินการ ประสบผลสำเร็จ ขายดี ในช่วงแรกหลัง ๆ ทำแล้วขาดทุน ไม่พอแบ่งกำไร สุดท้ายเงินลงทุนก็หายไปด้วย เงินลงทุน 40,000 บาทประธานกลุ่มต้องขอใช้ โครงการขาดการประเมินผลกำไรหาย เงินต้นก็หาย ปี พ.ศ.2547 ได้รับงบจากส่วนกลาง กระทรวงหลักที่เกี่ยวข้อง กระทรวงมหาดไทย กรมทรัพยากรน้ำ แต่ปี พ.ศ. 2549 สัดส่วนการจัดสรรจะเพิ่มเป็นร้อยละ 35

การจัดการขยะ พื้นที่ดูแลจากแม่ฮี้ ไปถึงห้วยน้ำดัง มีการรณรงค์ชาวบ้านเรื่องเก็บขยะ ร่วมกับห้วยน้ำดัง มีป้ายปักห้ามทิ้งขยะ มีรถขยะเก็บทุกวัน พนักงาน 2 คน ปริมาณขยะวันละ 2 ตัน (ของ 6 หมู่บ้าน หมู่ 1, 5, 2, 3, 4 และ 6) สมัยก่อนจ้างเอกชนมาเก็บ แต่เก็บ 4-5 วันครั้งหนึ่งเลยแก้ปัญหาโดยการซื้อรถขยะมาเก็บเอง คิดค่าเก็บขยะ กำหนดข้อบัญญัติในการจัดเก็บครอบครัวละ 10 บาท ร้านค้า 20 บาท เกสต์เฮ้าส์ 1-5 ห้อง เก็บ 600 บาท ต่อปี เกสต์เฮ้าส์ 6-10 ห้องเก็บ 1,000 บาทต่อปี ที่ทิ้งขยะ ขอพื้นที่ป่า ไชนซี (ป่าที่ใช้การไม่ได้) ขอ 17-18 ไร่ ใช้วิธีฝังกลบ มีการแยกขยะ กระจก ให้ชาวบ้านแยกที่บ้าน แต่ชาวบ้านยังไม่ค่อยเข้าใจ องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) อยาก แยกขยะ แต่เทคนิควิธีที่ใช้ยังไม่ได้ผล แรก ๆ เน้นความสะดวกในการกำจัด มีโครงการคัดแยกขยะ สร้างจิตสำนึกชาวบ้าน แต่ชาวบ้านยังไม่เข้าใจ ยังไม่รับผิดชอบ ปี พ.ศ. 2547 มีการรณรงค์เก็บขยะสวนสาธารณะ และโครงการถนนสีเขียว เอกกล้าไม้ที่ห้วยฮ่องไคร้ 2,000-3,000 ต้นมาปลูกที่ 6 หมู่บ้าน มีนายอำเภอมาเป็นประธาน และขอข้าวหอให้ชาวบ้านเอามาบ้านละ 2 ห่อมากินด้วยกัน

การจัดการน้ำประปา ปัจจุบันประปาที่แม่เย็น แม่ฮี ทนายขาว ใช้บ่อน้ำผิวดิน จาก ริมฝั่งห้วยแม่ปิง ใช้ไฟฟ้าสูบน้ำ (มีค่าไฟ) ประปาที่แหล่งน้ำแม่ปิงใช้ 3 หมู่บ้าน จากห้วยน้ำอู่ ตอนนี้นำบ้านไปจัดการกันเอง ค่าน้ำเหมาจ่ายเดือนละ 15 บาท แต่กำลังจะตั้งบ่อทำประปาใหม่ มีงบ 1,000,000 บาทมาทำประปาใหม่ เป็นประปาภูเขาจากลำห้วยแม่ฮีซึ่งช่วยลดค่าใช้จ่าย ปัจจุบันทางเทศบาลตำบลเวียงใต้ในการสนับสนุนกลุ่มสตรีในตำบลเวียงใต้ทำน้ำดื่มขายให้คนใน เขตเทศบาลเวียงใต้เป็นธุรกิจที่ดีมาก ชาวบ้านหรือผู้ประกอบการในเขตเทศบาลปาย (ตำบลเวียง ใต้เดิม) ที่ไม่มีน้ำป่อ ก็ต้องซื้อน้ำดื่มเพราะน้ำที่ส่งจากโรงกรองน้ำของเทศบาลมีสีแฉงและขุ่น มี ตัวแทนชาวบ้านทำหนังสือร้องเรียนนายกเทศมนตรีปาย ตำหนักที่ไม่สามารถจัดการน้ำได้อย่างมี ประสิทธิภาพ ในช่วงหน้าแล้งน้ำประปาในเขตเทศบาลปายและในเขต อบต.เวียงใต้ไม่เพียงพอกับ การบริโภค

ที่เทศบาลปาย รัฐมีโครงการ 1 เทศบาล 1 โครงการ เทศบาลได้ 1,000,000 บาท ถ้าเป็น อบต. ได้ อบต.ละ 500,000 บาท อย่างเช่นโครงการทำน้ำดื่ม เจ้าของโครงการคือเทศบาล เป็นผู้เซ็นสัญญา และให้เอกชน (คนจีนฮ่อ) มาเช่าที่ธุรกิจน้ำดื่ม 3 หมื่นบาทต่อปี แบ่งรายได้ให้ 5 หมู่บ้าน ๆ ละ 6,000 บาท

4. การเมืองเรื่องตลาด ผลประโยชน์ใคร

การปิดตัวลงของกาดหลู่ ปลายปี พ.ศ. 2547 เป็นการรุกคืบของกองทุนต่างถิ่นใน ปายอย่างเต็มตัว ทำให้ที่ตั้งของกาดหลู่บนถนนรังสิยานนท์ (ถนนสายหลักตั้งฉากกับถนนสาย เชียงใหม่-ปาย-แม่ฮ่องสอน) นับแต่อดีตสองฝั่งถนนเส้นนี้เป็นย่านร้านค้าของคนไตที่มีฐานะ และ ในปัจจุบันยังเป็นย่านใจกลางธุรกิจ ธนาคาร ร้านค้าและการท่องเที่ยวของตำบลเวียงใต้ หลังจาก ที่ถูกหลานพ่อเผ่าหลู่ตัดสินใจขายตลาดโบราณที่มีอายุกว่า 90 ปี ให้นายทุนต่างถิ่นจากกรุงเทพ เมื่อปลาย ปี พ.ศ. 2547 ในราคา 7 ล้านบาท โดยที่เจ้าของเองก็ไม่รู้ว่าตลาดแห่งนี้จะเปลี่ยนเป็น อะไรต่อไป

เราจึงได้ยินแต่เสียงบ่นเสียดายของชาวบ้านที่คุ้นชินกับพื้นที่บริเวณนี้ และอยากให้ เทศบาลซื้อจากเจ้าของตลาดแทนที่จะไปซื้อที่ดินรอบนอกมาทำตลาด ทั้ง ๆ ที่เจ้าของตลาดได้ เสนอขายตลาดให้เทศบาลโดยให้ผ่อนชำระ แต่ไม่ได้รับความสนใจจากเทศบาล ที่ต้องการจะ สร้างตลาดสดเทศบาลแห่งใหม่ในบริเวณสำนักงานเทศบาลทันทีหลังจากที่ตลาดโบราณแห่งนี้ ปิดตัวลง ชาวบ้านได้แต่เฝ้ามองว่ากาดหลู่จะถูกรื้อแล้วสร้างขึ้นเป็นอะไร มักมีข่าวลือหลังจากที่ ขายออกไปว่าเจ้าของใหม่จะสร้างศูนย์การค้าสี่ชั้น เป็นอาคารสไตล์ทันสมัยผสมผสานความเป็น ไทยใหญ่เพื่อให้คนมาเช่าทำเลขายของให้กับนักท่องเที่ยว

“ตลาด” สำหรับชาวบ้านโดยทั่วไปนั้นเป็นที่ที่ทำมาหากินที่ซื้อขาย กระจายสินค้า แต่กาดลู่หู่ตลาดโบราณแห่งนี้นอกจากเป็นที่ทำมาหากินแล้ว ยังเป็นที่ที่ชาวบ้านปายมีความทรงจำกับพื้นที่นี้มานาน 3 ชั่วคน แต่สำหรับนักการเมืองท้องถิ่นที่ปาย “ตลาด” เป็นพื้นที่ที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ทางอำนาจของกลุ่มนักการเมืองท้องถิ่น ผ่านพื้นที่สาธารณะ ที่เราจะเห็นได้ชัดเจน ภายหลังจากที่กาดลู่หู่ปิดตัวลง นายกเทศมนตรีตำบลปายก็จัดงบประมาณซื้อที่ดินชาวบ้านรอบนอก ก่อสร้าง “ตลาดเมืองใหม่” หรือ “ตลาดสดเทศบาล” ขึ้นทันทีเพื่อให้ชาวบ้านมีที่ขายของตอนเช้า สาเหตุหนึ่งที่เร่งดำเนินการเพื่อป้องกันไม่ให้ชาวบ้านไปเช่าที่ตลาดแสวงทองที่เป็นของนายก อบต.เวียงใต้ เพื่อไม่ให้ได้สร้างฐานเสียง และคานอำนาจทางการเมืองท้องถิ่น ทั้งที่จริงระยะห่างระหว่างตลาดแสวงทองกับตลาดเทศบาลห่างกันเพียง 1 กิโลเมตรเท่านั้น

เมื่อต้นปี พ.ศ. 2548 “ตลาดเมืองใหม่” หรือ “ตลาดสดเทศบาล” สร้างเสร็จมีรูปร่างหน้าตาเหมือนตลาดสดในเมืองทั่วไป หลังคาทรงสูงเป็นชั้นตามสถาปัตยกรรมไทยใหญ่ และสร้างแผงวางของอย่างเป็นระเบียบ เปิดโล่งให้ลมพัดผ่าน แต่มีพื้นที่ไม่เพียงพอกับพ่อค้าแม่ค้าเลยต้องมีเต็นท์มาตั้งเสริมขยายพื้นที่ ตอนเช้าตั้งแต่ 02.00-03.00 น. จะมีพ่อค้าแม่ค้ารายย่อยมารับซื้อผักผลไม้ ที่พ่อค้าแม่ค้าจากเชียงใหม่ นำของผักผลไม้สดมาวางขายตั้งแต่ 01.00 น. เพื่อรีบไปขายที่หมู่บ้านรอบนอก พอ 06.00 น. ตลาดสดเริ่มวาย

นอกจากนี้ เทศบาลยังย้าย “ตลาดคนเดิน” หรือ “ตลาดเย็น” ที่ชาวบ้านมาวางแผงแบกะดินริมฟุตบาทที่ชาวบ้านขายผักผลไม้ อยู่หน้ากาดลู่หู่และหน้าร้านค้าสองฟากฝั่งถนน ก็ถูกเทศบาลย้ายออกไปในเวลาต่อมาโดยอ้างเพื่อความเป็นระเบียบของเมือง จึงทำให้ตลาดคนเดินซึ่งเป็นสีสันหนึ่งของการท่องเที่ยวปายหมดไป มีแต่เสียงบ่นของนักท่องเที่ยวที่ต้องการมาสัมผัสตลาดแบบชาวบ้านที่หายไปจากสังคมเมือง

การแย่งชิงพื้นที่สาธารณะ สร้างรายได้ และสร้างฐานเสียงของนักการเมืองท้องถิ่นในปายที่มีวิถีคิดที่คล้ายกัน อย่างเช่น การเกิด “กาดจันทร์” ขึ้นในเขตพื้นที่ อบต.เวียงใต้ ซึ่งเป็นของสมาชิกสภาจังหวัดแม่ฮ่องสอน คนจีนในปาย ได้สร้างตลาดขึ้นทันทีหลังจากที่ ตลาดแสวงทองของนายกอบต.เวียงใต้ และท่าเลที่ตั้งของกาดพูน ถูกน้ำพัดทำลายไปเมื่อตอนน้ำท่วมใหญ่ที่ปายเดือนกันยายน ปี พ.ศ. 2548 ตลาดแห่งนี้จึงเปิดขึ้นทันที เปิดขายทุกวันจันทร์ และเชิญชวนชาวบ้านมาขายของฟรีช่วง 3 เดือนแรกโดยไม่คิดค่าเช่าที่แต่อย่างไร

ตลาดสดจึงเป็นที่สร้างฐานเสียงชุมชนของนักการเมืองท้องถิ่นแล้ว นักการเมืองท้องถิ่นและตัวแทนเจ้าหน้าที่รัฐยังเปิดโอกาสให้ร้านค้าสะดวกซื้อ เปิดขาย 24 ชั่วโมงอย่างเช่น เซเว่นอีเลฟเว่นมาเปิดขายในเมืองท้องถิ่นเล็ก ๆ ที่มีร้านค้าชุมชนเล็ก ๆ กระจายอยู่ทุกเส้นทาง

ถนน โดยให้เหตุผลว่าถ้าห้ามร้านค้าสะดวกซื้อจะเป็นการกีดกันทางการค้า ในยุคการค้าเสรี ทั้ง ๆ ที่เบื้องหลังนั้นเป็นเพราะระบบอุปถัมภ์ระหว่างนักการเมืองท้องถิ่นในสายกับที่เชียงใหม่ หรือแม้แต่กรณีที่นักการเมืองท้องถิ่น อบต.เวียงใต้เชิญชวนให้ม็อกกลุ่มพ่อค้าเร่ต่างถิ่นมาตั้งซุเปอร์มาเก็ตขนาดใหญ่ขายสินค้าเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน ทุกวันพุธ (ภาคพุธ) โดยที่ไม่สามารถจัดเก็บภาษีเข้าท้องถิ่น แต่นักการเมืองท้องถิ่นได้ค่าเช่าที่จากร้านค้าทำให้ร้านค้าของคนท้องถิ่นขาดรายได้ จึงเริ่มมีร้านค้าเริ่มปิดตัวลงและให้คนที่อื่นมาเช่าเปิดมินิมาร์ทขนาดใหญ่ หรือเปิดร้านค้าสะดวกซื้อแทน ผลสุดท้ายก็กลับมาส่งผลกระทบต่อร้านค้าขนาดเล็กภายในท้องถิ่นด้วยกัน

5. ผลกระทบของนโยบายรัฐ

ปายมีพื้นที่ทั้งหมด 2,247.7 ตร.กม. มีที่ดินทำเกษตรประมาณร้อยละ 1.6 (23,318 ไร่) ในปัจจุบันชุมชนรอบนอกเขตเทศบาลตำบลปายยังเป็นชุมชนที่ทำการเกษตรอยู่ 7,300 ครัวเรือน จากประชากรในปายทั้งหมดที่มี 8,900 ครัวเรือน (สำนักงานเกษตรอำเภอปาย ปี พ.ศ. 2548)

พี่สร้อย เล่าว่า ชีวิตเกษตรกร ที่นี้ลำบากมาก ซื้อมาฆ่าแมลง ปุ๋ยแพง ธกส.เก็บดอกเบี้ย ชาวบ้านกู้ไปลงทุนปลูกกระเทียมคนละ 100,000 บาท ดอกเบี้ย ธกส.ปีละ 10,000 บาท ถ้าครอบครัวหนึ่งขายได้ 150,000 บาทก็นับว่าขาดทุน เพราะค่ากินค่าใช้จ่ายที่จะได้ขาย “การเปลี่ยนอาชีพของชาวบ้านเล็กทำนาปลูกข้าว มาปลูกกระเทียม ถั่วเหลือง เกษตรกรอยู่ได้เพราะเงินกู้ ชาวบ้านใช้วิธีกลุ่มค้าประกันและเอาที่ดินไปค้ำประกันเพื่อจะได้กู้เงินเป็นแสนได้ กู้เงินยอดเต็มตามที่ ธกส.ให้ ส่วนหนึ่งแบ่งทำการเกษตร อีก 20,000-30,000 บาท ไปซื้อรถมอเตอร์ไซด์ ปลูกบ้าน ซื้อเครื่องเสียง เพื่องานสลากพัต วัฒนธรรมชาวบ้านมีงานปอยหลวง (บวชนาค) ประเพณีท้องถิ่นเริ่มเปลี่ยนแปลง ต้องกินเหล้า เอาเงิน ธกส.ไปซื้อเครื่องเสียง พอได้เงินก็ไปตลาดแสงทองซื้อเหล้า เลิกกินเหล้าพื้นบ้าน ชาวบ้านไม่คิดว่าเงินที่ต้องคืนคือดอกเบี้ย ชาวบ้านท้องแต่ว่า ดอกถูก”

นโยบายการเปิดการค้าเสรี ภาคการเกษตร

พอเปิดเสรีสินค้าเกษตรกับจีนทำให้ในปี พ.ศ. 2548 กระเทียมของปายขายไม่ได้ ส่งผลกระทบต่อชาวบ้านที่ทำการเกษตร รัฐจึงประกาศให้เกษตรกรที่จะปลูกกระเทียมหน้าหนาว ปี พ.ศ. 2548 นี้ให้ลดเนื้อที่การปลูกลงครึ่งหนึ่ง โดยรัฐจะให้เงินช่วยเหลือชดเชยในส่วนที่ไม่ให้ปลูก กิโลละ 12 บาท และให้เกษตรกรไปแจ้งว่าจะปลูกอะไรแทนกระเทียม แต่เกษตรกรที่นี้เป็นหนี้ ธกส.กันจำนวนมากก็ยังไม่มีความออกให้กับอาชีพการเกษตรจากนี้ไป “ราคากระเทียมเริ่มตก ตั้งแต่ก่อนเปิดตลาดเสรีการค้ากับจีน พี่จำได้ว่า รัฐมาประชุมชาวบ้านว่าจะเปิดเสรีการค้ากับจีน

ชาวบ้านถามรัฐว่า “จริงไหม ที่เปิดตลาดเสรีแล้วกระเทียมจะไม่ได้ขาย รัฐตอบว่าไม่จริงหรอก รัฐคุ้มครองอยู่แล้ว” แต่ชาวบ้านรู้ว่ากระเทียมพม่าทะลักเข้ามา รัฐมนตรีรับเงิน กิโลละบาท 50 สตางค์ แต่ข้าราชการไม่ยอมรับ”

ตั้งแต่สงกรานต์ปีนี้ (พ.ศ. 2549) ชาวบ้านเมืองปาย ที่ปลูกกระเทียมเป็นลำ เป็นสัน ยังไม่ได้ขายกระเทียมเลย ยังไม่มีรายได้ แต่ชาวบ้านก็กู้เงินมาเพื่องานบุญงานสงกรานต์ โรงเรียนเปิดก็ต้องกู้เงิน เกษตรกรไม่มีเงินจ่ายค่าเทอม ค่าเช่าหอพักลูก แต่ก่อนพอชาวบ้านเก็บเงินค่ากระเทียมได้ ก็จ่ายค่าเช่าล่วงหน้าเป็นเทอมต้น พอเก็บถั่วเหลืองได้ ก็จ่ายเทอมต้นเดือนตุลาคม

ป่าเรไร คนบ้านเวียงใต้ เล่าว่า ผลจากน้ำท่วมปีก่อน (2548) เพื่อนบ้านของป่าปีที่ผ่านมาปลูกไม่ได้เพราะดินที่เคยปลูกมีทรายมาถมสูงครึ่งเมตร ถ้าจ้างรถมาขนทรายออกก็ไม่คุ้ม เพราะต้องจ้างวันละ 500 บาท และต้องใช้เวลาตั้งเกือบ 2 เดือนกว่าจะขนทรายออกหมด ค่าปุ๋ยก็แพงเขาก็เลยตัดสินใจไม่ปลูก แต่ทุกปีที่เขาปลูกกระเทียมก็ได้กระเทียมได้ 80-100 ถังอย่างน้อย ๆ ก็ได้ 60 ถัง กระเทียมปายปีนี้มีน้อย เพราะที่เพาะปลูกโดนทรายทับถมจนสูงกระเทียมเลยขายได้ราคา ครุณี เจ้าของร้านขายเมล็ดพันธุ์เกษตร ก็บอกว่าเกษตรกรปีนี้ (พ.ศ. 2549) บางคนปลูกกระเทียมขายได้ราคาดี สดกิโลละ 9-10 บาท แห่ง 35-40 บาท แต่บางคนก็ไม่ได้ปลูก บางบ้านได้กะเทียม 29 ถัง (ถังละ 20 ลิตร) ได้พริกกว่ากิโลแต่บางบ้านก็ได้ 40 ถังได้เงินมา 70,000-80,000 บาท ชาวบ้านกู้เงินทำนา ทำสวนถั่วเหลือง ทำกระเทียม และรอขายกระเทียม เพื่อมา “ปิด” บางส่วนที่กู้มา ต้นทุนเกษตรสูง ใช้เครื่องยนต์ปั่นน้ำจากแม่น้ำปาย ชาวบ้านบางส่วนของที่ดินเพาะปลูกเสียหายจากน้ำท่วมหนักปีก่อน ก็ปลูกไม่ได้ เพราะมีดินทรายที่พัดพามากับน้ำท่วมถมสูง เลยตัดสินใจขายที่ดิน บางคนติดหนี้ ธกส. 300,000 แต่ขายที่ได้ 2 แสน หมดตัวแล้วยังไม่พอใช้หนี้ เลยต้องคุยกับ ธกส.ขอให้มี เงินเหลือติดตัวสัก 30,000-40,000 บาท หลังขายที่ดิน

ชาวบ้านที่เป็นหนี้ธกส.เป็นส่วนใหญ่ กู้เงินมาแต่ไม่มีเงินคืน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 ธนาคารกรุงไทย สาขาปาย มีแต่เอ็นพีแอล ตอนนี้นักธนาคารไม่ปล่อยกู้ง่ายเหมือนแต่ก่อน จะให้กู้วงเงินไม่เกิน 150,000 บาท ดังนั้นคนที่มักกู้ธนาคารออมสิน สาขาแม่ฮ่องสอน เพราะดอกเบี้ยเพียงร้อยละ 6 ขณะที่ธนาคารกรุงไทยดอกเบี้ยร้อยละ 11ความไม่แน่นอนด้านราคาข้าวซื้อพืชผลขายแล้วไม่คุ้มกับเงินที่ลงทุนและเสี่ยงต่อหายนะทางเศรษฐกิจ และภัยธรรมชาติน้ำท่วม และการที่รัฐสั่งให้ชาวบ้านลดพื้นที่ปลูกกระเทียมลงครึ่งหนึ่งของพื้นที่ที่ปลูก ชาวบ้านก็ไม่รู้จะปลูกอะไรขายดี ตอนนี้คนรุ่นใหม่ในชนบทไม่ยอม ทำนาเพราะเป็นงานที่เหนื่อยและจน พ่อแม่ก็ไม่

สนับสนุน ทำให้ชาวบ้านจำนวนมากตัดสินใจขายที่ดินกันเป็นกรณีใหญ่ พอมายปลายปี พ.ศ. 2548 ชาวบ้านจึงหันมาขายที่ดินแทนการปลูกกระเทียม คนท้องถิ่นแบ่งขายที่นาที่ดินทำกินและย้ายออกไปหาที่ทำกินใหม่

โครงการ 1 ตำบล 1 ผลิตภัณฑ์

การส่งเสริมสินค้าโอท็อป (OTOP) แทนที่จะช่วยส่งเสริมหรือพัฒนาศักยภาพในการผลิต และแปรรูปให้กับชุมชน หรือสร้างกลไกเชื่อมโยงกับการตลาดชุมชนที่มีการท่องเที่ยว การที่โครงการที่ไม่ได้ช่วยพัฒนาสินค้าเกษตรและหัตถกรรม ที่สอดคล้องกับฐานความเป็นจริงในสังคม ปลาย ทำให้สินค้าเกษตรและหัตถกรรมไม่สามารถเชื่อมโยงกับฐานธุรกิจท่องเที่ยวปลาย และเป็น การสร้างภาระให้กับชุมชนโดยรวม

ปัจจุบันสินค้าโอท็อปของปลายที่ถูกคัดสรรโดยตัวแทนรัฐจากหน่วยงานพัฒนาชุมชน ให้ น้ำพริกควัทราย ข้าวซ้อมมือ คุกกี้ เป็นสินค้าโอท็อป แต่ในความเป็นจริง ถั่วเหลือง เป็นสินค้าเกษตร ที่ในแต่ละปีผลิตได้ 3,000,000 กิโลกรัม ยิ่งหน้าฝนมีผลผลิตมาก และสามารถนำมาแปรรูปเป็นสินค้า แต่ไม่มีเครื่องทำน้ำมันถั่วเหลือง การกระจายอำนาจทำให้หน่วยงานส่งเสริม การเกษตร อำเภอปลาย เสนอให้ อบต.ซื้อเครื่องมาทำน้ำมันถั่วเหลือง ทำน้ำมันพืช เพื่อว่าชุมชน สามารถผลิตและขายเองในชุมชนในราคาที่ถูกกว่าราคาตลาด โดยที่ทุกอย่างขึ้นอยู่กับ การตัดสินใจของผู้บริหารท้องถิ่น

ศูนย์เกษตรแม่เนาเต็งใน มีการส่งเสริมเกษตรกรปลอดสารพิษ มาก่อนโครงการ ธนาคารอาหาร ชาวเขาบนดอยทุกตำบลในปลาย ปลูกข้าวซ้อมมือ ข้าวอินทรีย์ ข้าวซ้อมมือแพมบก เป็นข้าวคุณภาพดีมาก หรือที่ตำบลเวียงเหนือ มีทุ่งข้าวสาลีแต่ขาดเครื่องทำแป้งสาลีที่ทำละเอียด ได้หยาบ ได้ ตำบลเวียงเหนือมีชาวบ้านทำคุกกี้จาดำ บ้านครูวิจารณ์ ระบบการทำคุกกี้เป็นระบบ กลุ่ม แต่สมาชิกกลุ่มก็จำนวนน้อยลงไป

การมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นเพียงแนวคิด

แม้มีการกระจายอำนาจบริหารการปกครองสู่ท้องถิ่น แต่ยังเป็นการบริหารแบบสั่ง การจากรัฐศูนย์กลาง ที่ชาวบ้านไม่มีส่วนร่วมในการบริหารหรือตรวจสอบการทำงานของ รัฐ ท้องถิ่นและส่วนกลาง การบริหารราชการแบบผู้ว่าซีไอโอ กลายเป็นตัวแทนที่รับสนองนโยบายที่สั่ง การโดยตรงจากนายกรัฐมนตรี ในการดำเนินนโยบายการพัฒนาถนน หรือโครงสร้าง สาธารณูปโภคขนาดใหญ่ ที่ชุมชนในพื้นที่เป็นเพียงองค์ประกอบจัดตั้งให้เกิดการเข้าร่วมประชุม และให้ชุมชนร่วมแสดงความเห็นชอบจากการดำเนินโครงการขนาดใหญ่ อย่างเป็นทางการไปโดย แบบยกมือโดยนัดชาวบ้านมาประชุมลงมติโดยการยกมือ จะเอาหรือไม่เอา อ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่

ที่จะสร้างบนพื้นที่ป่าต้นน้ำ เพียงเพื่อเป็นวิธีการจัดการปัญหาน้ำขาดในช่วงหน้าแล้ง โดยที่ไม่มี การศึกษาผลกระทบโครงการพัฒนาแต่อย่างใด นโยบายผังเมืองปาย กลายเป็นกลไกในการ เปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินที่สำคัญในท้องถิ่น ประกอบกับการมีระบบอุปถัมภ์ ทำให้ผังเมืองปาย แทนที่จะเป็นการจัดวางบ้านให้น่าอยู่ กลับกลายเป็นตัวเร่งให้เจ้าของบ้านเรือนเก่า เร่งรื้อถอน ทำลาย สร้างสิ่งปลูกสร้างขึ้นแทน ดังนั้น การทำประชาพิจารณ์ของหน่วยงานผังเมืองจังหวัด จึง กลายเป็นเพียงรูปแบบการประชุมระดมความเห็นเพื่อความชอบธรรมตามกระบวนการ แต่สุดท้าย คณะกรรมการบริหารท้องถิ่นเป็นผู้กำหนดการจัดวางผังเมือง เพื่อผลประโยชน์จากการก่อสร้าง สาธารณูปโภค

กรณีตัวอย่าง การจัดงานนับถอยหลังต้อนรับปีใหม่ (งาน Count down) ที่สะท้อน ถึงการบริหารจัดการแบบสั่งการจากส่วนกลาง และปฏิบัติการของตัวแทนราชการต่อชุมชน ผู้นำ ชาวบ้าน สะท้อนวิธีการทำงานร่วมกับตัวแทนของหน่วยงานราชการว่า เวลาจัดงานต้องมีการ วางแผน แต่กลับแถลงข่าวแจกใบปลิวโดยที่ยังไม่มีการจัดการ ทั้ง ๆ ที่งานจะเริ่มอีก 3 วันข้างหน้า เวลาประชุมจัดงาน อะไรทำได้ก็บอก อะไรทำไม่ได้ก็ต้องบอก “ทำออกมาแล้วต้องดี” ถ้าจัดแล้ว ไม่ดีอย่าทำ การจัดงานเคาท์ดาวน์ต้องมีทุนก่อน เรื่องการบริหารจัดการงบประมาณไม่ชัดเจน “ทำยังไงให้น้ำในตุ่มในสะอาด” พวกเขา (ชาวบ้าน ชาวเขา) มี “ทุนสมอง” ที่อยากจะช่วย เอื้ออำนวยความสะดวกให้กับทางการ แต่ทุกวันนี้ ความนับถือ ความรัก ความสามัคคีของหน่วยงานรัฐ ลดน้อยลง ชาวบ้านไม่ได้เป็นลูกน้องนายอำเภอ ถ้าไม่พอใจมาร่วมงาน ชาวบ้านก็ไม่มาร่วม ฉะนั้นถ้าอยากให้ชาวบ้านมาร่วม “ต้องเอาใจของเราให้ชาวบ้าน ไม่ใช่สั่ง ทำไม่ดีก็โดนด่า โดนว่า” การที่จะเอาชาวบ้านมาร่วมเป็นหนึ่งเดียว ผู้นำอำเภอต้องเปิดใจให้กับชาวบ้าน ซื่อใจชาวบ้าน ให้ได้ ความรู้สึกของชาวบ้านที่มีต่อหน่วยงานรัฐ ถ้ามีผลประโยชน์ร่วมการดำเนินงานเร็ว แต่ถ้าไม่ มีผลประโยชน์ร่วมบางครั้งงานชาวบ้านจะไม่เดินเลย รัฐมักใช้เงินงบประมาณไปทำก่อสร้างและ สร้างในที่ที่ไม่เกิดประโยชน์ต่อชุมชน ชุมชนจะต่อต้าน “อย่ามองว่าชาวบ้านโง่” ชาวบ้านที่ฉลาด มีเยอะแต่ไม่แสดงตัว งบประมาณถ้าการดำเนินงานไม่มีความเสมอภาค คนก็ต่อต้าน ผู้นำใน ปัจจุบันดึงความสามารถมาใช้ผิดทาง ในอำเภอปายไม่มีความเสมอภาค การพัฒนาจัดสรร แบ่งปันยังไม่เกิด ดังนั้นความขัดแย้งต่อต้านจะเกิดขึ้น การกระจายอำนาจให้ท้องถิ่น เทศบาล กับ อบต. สำคัญที่สุดคือผู้นำ “พ่อเมืองคนแรกคือนายอำเภอ” ความร่วมมือมีอยู่ แต่ขึ้นอยู่กับผู้นำ

โครงการพัฒนาสาธารณูปโภค

รัฐมีนโยบายปรับปรุงถนนทางหลวงสายหลักและสร้างถนนเข้าหมู่บ้านมาโดยตลอดตั้งแต่ปี พ.ศ. 2510 จนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากเปลี่ยนการบริหารจากสุขาภิบาลเป็นเทศบาลและองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น ปี พ.ศ. 2537 ก็ยังมีการสร้างถนนเข้าสู่หมู่บ้าน และสร้างอาคารขายผลิตภัณฑ์ชุมชน (โอท็อป) เพิ่มมากขึ้น ยิ่งนโยบายการพัฒนาในสมัยรัฐบาลทักษิณ (พ.ศ. 2543-2549) มีการพัฒนาเส้นทางถนนเชื่อมเข้าสู่เมืองปายหรือเส้นทางเชื่อมระหว่างเชียงใหม่กับแม่ฮ่องสอน ด้วยการขยายไหล่ทางถนนให้กว้างขึ้น หรือปรับระดับความชันและความโค้งของถนนให้น้อยลงเพื่อช่วยย่นเวลาเดินทาง การปรับปรุงสนามบินสำหรับการลงจอดของเครื่องบินพาณิชย์ขนาด 12 ที่นั่ง เพื่อรองรับการเติบโตของการท่องเที่ยวในอนาคต ตามการคาดการณ์ของภาครัฐและภาคธุรกิจเอกชนในมุมมองเพียงด้านเดียว โดยที่ยังไม่มีการพูดถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นตามมา

ในปี พ.ศ. 2545 รัฐได้ปรับลดความโค้งของถนน และขยายเส้นทางหลวงสาย 1095 ให้กว้างขึ้น เพื่อย่นระยะเวลาการเดินทางจากเชียงใหม่-ปาย-แม่ฮ่องสอนขณะเดียวกัน รัฐได้ปรับปรุงสนามบินที่เป็นลานบินลูกรังอย่างต่อเนื่อง จนในปัจจุบันสนามบินมีความยาว 720 เมตร เปิดให้บริการแก่เครื่องบินทหารและเครื่องบินเชิงพาณิชย์ที่เป็นเครื่องบินส่วนตัวที่เจ้าของรีสอร์ทมาใช้บริการเป็นครั้งคราว จนกระทั่งปี พ.ศ. 2549 ทางกรมได้ใช้งบประมาณ 11 ล้านบาท ปรับปรุงลานบินและเปิดให้เครื่องบินพาณิชย์ขนาด 12 ที่นั่ง บินจากเชียงใหม่มาปายใช้เวลาเพียง 25 นาที ที่เริ่มบินตั้งแต่กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2550 สนามบินจะเป็นตัวเร่งการเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรมปาย

นโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชนเป็นสิ่งที่ตรงกันข้ามกับนโยบายชาติที่เน้นความทันสมัยนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวที่สนับสนุนให้ชุมชนจัดการการท่องเที่ยว แต่ในความเป็นจริงขัดแย้งกับการบริหารของรัฐบาล ที่สนับสนุนทุนนิยม ทุนต่างชาติให้เข้าไปพัฒนาการท่องเที่ยวปรับปรุง ลานบินพาณิชย์เพื่อให้เครื่องบินพาณิชย์ รองรับนักท่องเที่ยวกลุ่มที่มีกำลังการจ่ายสูง

การปรับปรุงสนามบินสำหรับเครื่องบินพาณิชย์ขนาด 20 ที่นั่ง ทางหน่วยราชการในปายกำลังระดมงบประมาณเพิ่มอีก 11 ล้านบาทเพื่อปรับปรุงระบบความปลอดภัยเวลาเครื่องบินลงจอดเพื่อรองรับการเติบโตของการท่องเที่ยวในอนาคต ตามการคาดการณ์ของภาครัฐและภาคธุรกิจเอกชนในมุมมองเพียงด้านเดียว โดยที่ยังไม่มีการพูดถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นตามมา รัฐได้เสนอแผนปรับปรุงสนามบินให้สามารถรองรับเครื่องบินพาณิชย์ขนาด 12 ที่นั่ง เพื่อรองรับการขยายตัวของการท่องเที่ยวในอนาคต ยิ่งนโยบายของรัฐบาลทักษิณ (พ.ศ. 2543-2549) มีการ

พัฒนาเส้นทางถนนเชื่อมเข้าสู่เมืองปายหรือเส้นทางเชื่อมระหว่างเชียงใหม่กับแม่ฮ่องสอน ด้วยการขยายไหล่ทางถนนให้กว้างขึ้น หรือปรับระดับความชันและความโค้งของถนนให้น้อยลงเพื่อช่วยย่นเวลาเดินทาง นอกจากนี้โครงการรัฐในการพัฒนาถนนเส้นทางหลวงสายหลักเชื่อมโยงระหว่างจังหวัดแล้ว ในระดับท้องถิ่นเองก็มีโครงการพัฒนาถนนเข้าหมู่บ้านยิ่งภายหลังจากที่มีการกระจายอำนาจจากส่วนกลางสู่ท้องถิ่น เปลี่ยนรูปแบบการปกครองจากสุขาภิบาล มาเป็นเทศบาล และ อบต. ในปี พ.ศ. 2537 การพัฒนาปรับปรุงสาธารณูปโภคท้องถิ่นอยู่ในความรับผิดชอบขององค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น งบประมาณส่วนใหญ่นำไปใช้ในการสร้างทางสร้างถนนกันชนขนาดใหญ่

ขณะที่รัฐท้องถิ่นต่างก็มีโครงการปรับปรุงถนนสายหลักและสร้างถนนเข้าหมู่บ้านสร้างอาคารจำหน่ายผลิตภัณฑ์ชุมชน (สินค้าโอท็อป) เพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยว แต่รัฐท้องถิ่นหรือตัวแทนรัฐในพื้นที่ไม่สามารถจัดการปัญหาอันเกิดจากผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยว ที่ก่อสร้างในที่ดินทิ้งอก หรือการเข้ามาซื้อขาย หิน ดิน ทราย ไม้ ไม้ไผ่ อันเป็นผลต่อการทำลายสิ่งแวดล้อมและในบางกรณีส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของชุมชน อย่างเช่นกรณีคูตทราย ที่ได้รับการต่อต้านจากชาวบ้านกระเหรี่ยงบ้านแม่ปิง หรือปัญหาที่มาพร้อมกับการขยายตัวของเมือง เช่น ปัญหาเสียงดังที่สร้างความเดือดร้อนให้กับคนใน หรือการที่ตัวแทนรัฐพยายามครอบแนวคิดที่มีต่อเมืองท่องเที่ยว ว่าต้องให้อิสระกับนักท่องเที่ยวที่สามารถทำอะไรตามอำเภอใจ แต่พยายามควบคุมคนท้องถิ่นให้ยอมรับสภาพและปรับตัวให้กับสภาพแวดล้อมของ “ความเป็นเมืองท่องเที่ยว” เพื่อเศรษฐกิจท้องถิ่น

นโยบายรัฐในสมัยรัฐบาลทักษิณจึงทำให้มีการซื้อที่แก่งกำไรที่ดินในปายมากขึ้น การดำเนินโครงการปรับปรุงสาธารณูปโภคขนาดใหญ่ในครั้งนี้ เป็นมูลเหตุจูงใจให้มีการหลังไหลของทุนต่างถิ่นทำให้ที่ดินปายบูมเป็นครั้งที่ 2 หลังจากสมัยรัฐบาลชาติชายทำให้ปายเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในทุกมิติ

6. รัฐ-ทุน-คนท้องถิ่นกับการจัดการความจริงหลังน้ำท่วมใน “เมืองท่องเที่ยว”
รัฐกับการจัดการความจริงหลังน้ำท่วมใน “เมืองท่องเที่ยว”

ในปี พ.ศ. 2548 สภาพอากาศทั่วโลกแปรปรวน ขณะที่หลายจังหวัดทางภาคเหนือก็เกิดน้ำท่วมหนัก เพราะอิทธิพลของพายุดีเปรสชันที่พัดผ่านเวียดนามมาทางภาคเหนือของไทย ที่อำเภอปายก็ได้รับผลกระทบอย่างหนักทำให้เกิดน้ำท่วมใหญ่อย่างไม่เคยมีมา ฝนตกต่อเนื่องหลายวัน ท้องฟ้าปิด ดินตามภูเขาในอำเภอปายมีลักษณะร่วนซุย ซึ่งชาวบ้านเรียก “ดินขี้เบ็ด” รับ

ปริมาณน้ำฝนที่ตกอย่างต่อเนื่องตั้งแต่เช้าหน้าฝน ทำให้ดินไม่สามารถกักน้ำฝนต่อได้อีกเลยถล่มลงมา น้ำจากภูเขาต้นน้ำ พัดพาเอาต้นไม้ใหญ่ต้นไม้เล็กแบบถอนรากถอนโคน พัดเอาไม้ซุงที่ตัดซ้อนไว้ใต้น้ำพัดพัดขึ้น และหินภูเขาขนาดเล็กและขนาด 3 คนโอบไหลลงมาทำลายบ้านเรือน ไร่นาเสียหาย สูญเสียชีวิตผู้คนและสัตว์เลี้ยง

หลังจากที่เกิดเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่ที่อำเภอปาย วันที่ 13 สิงหาคม พ.ศ. 2548 (ดูภาพที่ 6 ในภาคผนวก ก) ทำให้ตำบลเวียงใต้ ตำบลเวียงเหนือ ตำบลแม่มาเติง ตำบลแม่ฮี้ ตำบลทุ่งยาว ตำบลเมืองแปง และตำบลโป่งสาได้รับความเสียหายหนัก

พี่แก่ง (รุ่นอายุ 40) เล่าว่า “เราได้ยินเสียงครืน ๆ ดังมากตลอดทั้งคืนราวกับว่าภูเขาจะถล่มทลาย สุดท้ายตอนตี 4 ก็ตัดสินใจอพยพชาวบ้านสันติชนขึ้นไปอยู่ที่สูงบนเขาอีกด้านหนึ่งของทางน้ำ เลยไม่มีคนตาย แต่ว่ามีบ้านที่อยู่ริมทางน้ำห้วยม่วงกอนหลายหลังเสียหายถูกน้ำพัดหินก้อนใหญ่ ไหลลงมา แล้วน้ำก็ไหลลงไปท่วมที่ตลาดแสงทอง (อยู่ที่ อบต. เวียงใต้) จมหายไปกับน้ำ ร้านพิริญา (ขายมอเตอร์ไซด์) ร้านเบญจมาศ (มินิมาร์ท) ไม่เหลือเลยเจ้าของเอารถกะบะออกมาได้คนเดียว ร้านพิริญามีไม้ซุงท่อนใหญ่ไปอยู่ที่ร้านแทนมอเตอร์ไซด์ที่ถูกน้ำพัด เพราะไปตั้งตรงจุดที่เป็นทางไหลของน้ำห้วยม่วงกอน ตอนนั้น (ตอน 20.30 น. วันที่ 13 สิงหาคม พ.ศ. 2548 ทางถูกตัดขาด เราติดอยู่ข้างบนเขา (คืนวันแรกที่เกิดน้ำท่วม) มีคนเสียชีวิตหลายคน มีนักท่องเที่ยวริมน้ำพายลอยไปกับน้ำ” ได้ยินว่าร้านกาแฟตรงข้าง ๆ ริมน้ำพายในตำบลเวียงใต้ไปหมด แต่ทางโรงพยาบาลไม่เป็นไร โรงพยาบาลโทรให้ลงมาช่วยแต่เธอลงไปไม่ได้เพราะทางถูกตัดขาด ตอนบ่ายได้ยินทางการให้อพยพคนขึ้นบนเขา เพราะเขื่อนที่เมืองน้อย มีรอยร้าว ตลาดแสงทองเสียหายมาก เส้นทางขาดไปไหนมาไหนไม่ได้เลย ชาวบ้านไม่มีที่หลบภัยหนีไปอยู่ที่สูง หลายคนขนของไม่ทัน เหลือแต่ตัว มีคนไหลไปกับน้ำ ทางอำเภอช่วยไม่ทัน มีรถหกล้อที่จอดที่ตลาดไหลไปกับน้ำพัดไปถึงปั้มน้ำมันด้านหลัง ตอนเช้ามีที่น้ำหลาก มีชาวบ้านริมน้ำด้านหลังร้านของตนร้องขอความช่วยเหลือเพราะน้ำพัดไปติดอยู่บนต้นไม้ ไฟดับตอนตีห้าเลยไม่สามารถรับการติดต่อเตือนภัย น้ำที่ห้วยม่วงกอนทะลักลงมา แต่ไม่มีทางออกก็ท่วมมาทางด้านหลังของร้านค้าในตลาดแสงทอง น้ำพัดเอาของที่ขายในร้าน รถมอเตอร์ไซด์ที่ขายในร้านพิริญาไปด้วย น้ำสูงเป็นเมตรพังประตูเหล็กที่ปิดอยู่ด้านหลังของในร้านไปหมด น้ำป่าสร้างความเสียหายให้กับร้านค้าแถวตลาดแสงทองไปกับน้ำทะลุกำแพงด้านหลังของร้านเบญจมาศออกด้านหน้า น้ำท่วมตลาดแสงทองหนักที่สุด มีดินโคลนสูงเท่าเข่า ฝนก็ยังตกอยู่ ไม่ได้มีการเตือนจากที่ไหนเลย และน้ำก็ท่วมในเมืองตรงบ้านเจ้าหม้อ (หมู่ 2) ตรงตลาดเทศบาลและที่หน้าอำเภอ

มีนักท่องเที่ยวที่มาพักระยะยาวเข้าบ้านอยุธยาที่ ตำบลเวียงเหนือแล้วว่าตอน บ่ายวันที่ 13 สิงหาคม พ.ศ. 2548 หลังจากที่ได้อินทางการประกาศเตือนภัย เธอเริ่มย้ายออกจาก ที่พักไปอยู่ที่บ้านตาลเจ็ดต้น เธอเล่าว่าริสอร์ทที่อยู่ติดริมน้ำปาย ที่ ตำบลเวียงเหนือ เช่น ที่ริสอร์ท บ้านกระตัง น้ำท่วมมิดหลังคา ริสอร์ทแบลวิลล่ากับเกสต์เฮาส์สิบสองปันนาก็ถูกน้ำท่วมเสียหายหนัก มีนักท่องเที่ยวแถวป่าขามไหลไปกับน้ำ เจ้าของปลูกไม้ทั้น เพราะมันเข้า ร้านอินเตอร์เน็ต กู๊ดไลฟ์ เกสต์เฮาส์สร้างใหม่ริมน้ำปายไปหมด แต่ เขาปิดข้าว กลัวคนไม่มาเที่ยวปาย ตอนสาย ออกไปดูน้ำที่ท่วม ไปได้ถึงแค่สะพานที่จะข้ามจาก ตำบลเวียงเหนือไป ตำบลเวียงใต้แต่ทางถูกตัดขาด เห็นแต่น้ำ เธอก็เลยอ้อมไปทางบ้านแม่เย็น ตำบลแม่ฮี้ ถนนมันยุบและแยก รถผ่านไม่ได้

ป่าหลง คนโตบ้านเวียงใต้ เล่าว่าคนที่หมู่ 2 ที่เขาबंधักผ้ากันทั้งหมู่บ้าน โดนหมดเลยเครื่องซักผ้าถูกน้ำพัดเสียหายทั้งหมด ตั้งแต่ร้านกล้วยทอดไปตลาดแสงทองน้ำท่วม น้ำป่าไหลหลากผ่านหน้าร้านวิศรุตม์ (ร้านซ่อมมอเตอร์ไซด์ของสมาชิกสภาเทศบาล) แรงมาก ที่หมู่ 4 ตรงโรงเรียนปาย กับที่หน้าอำเภอปายและที่ บ้านพักนายอำเภอที่ท่วม และหมู่ 3 ที่หน้าโรงพัก หมู่ 8 ตลาดแสงทองโดนเยอะ ป่าเล่าว่าตรงสะพานหินที่เจ้าของตลาดแสงทอง ไปสร้างตรงข้าง ๆ ร้านพิรุณา เดิมบริเวณนั้นเป็นบริเวณทางน้ำของห้วยม่วงกอนที่ใหญ่มาก แต่เขาไปถมที่ดินที่เดิมเป็นที่นาและสร้างสะพานแล้วทางน้ำเหลือแค่นิดเดียว ร้านพิรุณากับเบญจมาศที่ตั้งตรงบริเวณทางน้ำเดิมก็เลยโดนมาก

ครูนี้ เล่าว่า น้ำท่วมริสอร์ทริมปายคอกทเทจที่อยู่ริมน้ำปายตรงบ้านป่าขาม ตำบลเวียงใต้ น้ำเข้ามาถึงร้านอาหารที่เขาเปิดใหม่ ตัวอาคารที่เป็นปูนก็เสียหาย ทางบ้านป่าขามไปหมดเลย น้ำกินเข้ามาถึงร้านอาหารบลู และแถบนั้นทั้งแถบ น้ำท่วมหมดยกเว้นเส้นที่ผ่านหน้าร้านของตนกับเส้นหน้าธนาคารกรุงไทย ตนไม่เคยเห็นน้ำท่วมแบบนี้มาก่อน น่ากลัวมาก ตลาดแสงทองโดนท่วมมาก ตอนเช้าของวันที่ 13 สิงหาคม ไฟฟ้าดับ โทรศัพท์ขาดการติดต่อ (แปลกมากที่น้ำไม่ได้ท่วมถนนสองเส้นในเวียงใต้ ที่เหลือโดนหมด) ตอนนี้น้ำลดแล้วเต็มไปด้วยโคลน น้ำพัดข้าวของร้านพิรุณากับร้านเบญจมาศไปหมด แต่มีท่อนไม้สูงเข้าไปแทนที่ตรงชั้นหนึ่ง ตลาดแสงทองพังหมดเลย อาจารย์เล่าว่าสูงไปฟุ้งถึงบ้านนายอำเภอ แต่ไม่มีใครถ่ายรูปไว้

นักจัดรายการวิทยุเล่าว่า วันที่ 14 สิงหาคม พบแล้ว 2 ศพเป็นแม่ลูกที่นั่งกินข้าวอยู่ ๆ น้ำพัดไป และมีคนปายหายไป 4-5 คน ที่บ้านผีลู ก็มีคนตาย แต่รถเข้าไปไม่ได้ เป็นดินโคลนเดินทำได้อย่างเดียว ส่วนคนต่างด้าวที่เป็นแรงงานพม่า (ไตนอก) ที่มาทำอาชีพเก็บหินทรายริมน้ำที่ตั้งบ้านเรือนที่หน้าร้านนานาพานิช ไหลไปกับน้ำ 40-50 คน จุดที่เสียหายมากอีกจุดคือที่บ้านแม่เนาเติง ตำบลแม่เนาเติง เพราะแม่น้ำของไหลเอ่อขึ้นมาท่วมบ้านชาวบ้าน ตอนนี้ชาวบ้าน

ไม่มีน้ำดื่ม ทางอำเภอตั้งศูนย์รับความช่วยเหลือ รองผู้ว่าราชการจังหวัดแม่ฮ่องสอนนั่งเฮลิคอปเตอร์เข้ามาในป่า

รอน (คนโตรุ่น 30 ปี) เล่าว่า เกสต์เฮาส์วิลลาเดอป่า 2 หลัง ไปกับน้ำรวมนักท่องเที่ยวที่พักด้วย เกสต์เฮาส์ชื่อบ้านต้นไม้ก็رابไปกับน้ำ เกสต์เฮาส์บ้านตะวันตกที่สร้างตรงที่ตกลงมาในน้ำป่ากับบ้านไม้ห้าหลังของรีสอร์ทริมป่าคอกทเทจที่อยู่ริมน้ำป่าก็ไปด้วย เกสต์เฮาส์ที่อยู่ฝั่งเดียวกับเกสต์เฮาส์ภูตวิวที่อยู่ริมน้ำป่าไปหมด เหลืออยู่ไม่ถึง 10 หลัง ตรงบริเวณนั้นตอนนี้เป็นแม่น้ำหมด น้ำมาหลากสายจากห้วยม่วงกอน จากบ้านสันติชน มาทางบ้านน้ำฮู หมู่ 5 ตำบลเวียงใต้ เกสต์เฮาส์ฟรุคการ์เดน ที่อยู่แถบนั้นก็ท่วม บ้าน moon village ก็โงนแง่น้ำไม่เคยท่วมหนักอย่างนี้มาก่อน และไปหมด โรงพักก็พังไปถึงโรงฆ่าหมู หน้าอำเภอก็ท่วมทุกสาย มีชาวบ้านไหลไปกับน้ำ นักท่องเที่ยวก็มีที่ไปกับน้ำ

พัน (รุ่นอายุ 40 ปี) เล่าว่า ัวควายลอยไปกับน้ำตาย มองจากที่สูงเห็นป่ามีแต่น้ำตรงสะพานท่าป่า น้ำท่วมสูงเกือบถึงสะพาน อีกเมตรกว่าก็จะถึงสะพานเหล็กท่าป่า ตรงที่พวกเราเคยไปสืบชะตาแม่น้ำป่าเมื่อเดือนพฤษภาคมที่ผ่านมา น้ำท่วมที่พักชื่อบ้านต้นไม้ รีสอร์ทท่าป่าสป่าแคมป์ และที่พักริมน้ำป่าทั้งหมด เส้นทางตัดขาด มีไม้ซุงที่ใหญ่ขนาด 2 คนโอบไหลมากับน้ำ นับเป็นครั้งที่ 2 หลังจากที่เคยมีน้ำท่วมใหญ่ที่ป่า เมื่อปี พ.ศ. 2516 ทางบ้านที่คนญี่ปุ่นมาเช่าที่นาปลูกข้าวอยู่เป็นชุมชนเล็ก ๆ ก็เต็มไปด้วยน้ำ น้ำทำลายกำแพงโรงเรียนป่าด้านหน้าที่ติดถนน พี่สาวของสร้อยที่เป็นหมอนวดก็ไหลไปต่อหน้าต่อตา เชือกขาดเลยช่วยไว้ไม่ทันเลยสนใจ (สนใจ หมายถึงตาย)

ลูกทิว (คนโตรุ่นอายุ 60 ปี) เล่าว่า สมัยก่อน ตอนที่ข้าราชการของกรมทางหลวงมาสร้างถนนสาย 1095 (เส้นทางจากเชียงใหม่มาแม่ฮ่องสอน) เขาบอกว่าลักษณะของดินในอำเภอป่า เป็น “ดินซีเปิด” ซึ่งมีโอกาสเสี่ยงต่อการเกิดดินถล่ม หากฝนตกหนักติดต่อกันเพราะน้ำซึมลงไปอย่างรวดเร็ว เมื่อดินอึมน้ำ แรยยึดเกาะระหว่างมวลดินจะลดลงระดับน้ำใต้ผิวดินสูงขึ้น จะทำให้แรงต้านทานการเลื่อนไหลของดินลดลงเมื่อน้ำใต้ผิวดินมีระดับสูงก็จะไหลภายในช่องว่างของดินลงตามความชันของลาดเขา เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงความชันก็จะเกิดเป็นน้ำผุด และเป็นจุดแรกที่มีการเลื่อนไหลของดิน เมื่อเกิดดินเลื่อนไหลแล้วก็จะเกิดต่อเนื่องไปตามลาดเขา (สำนักงานจังหวัดแม่ฮ่องสอน, 2548, น. 2-47) มีความเสี่ยงต่อการเกิดแผ่นดินไหวด้วยอย่างฉับพลัน แผ่นดินไหวเกิดในบริเวณที่มีหินปูนรองรับในระดับตื้น หินปูนมีคุณสมบัติแข็งแรงแต่เปราะ และละลายน้ำได้ ดังนั้นจึงเกิดโพรง ถ้ำ หรือทางน้ำใต้ดินง่าย ในบริเวณที่เพดานของโพรงใต้ดินบาง หรือไม่แข็งแรงก็มีโอกาสถล่มลงมา เมื่อต้องรับน้ำหนักกดทับจากด้านบนและการเปลี่ยนแปลงแรงดัน

ภายในโพรงถ้ำ (กรมทรัพยากรธรณี กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2548 อ้างถึงใน สำนักงานจังหวัดแม่ฮ่องสอน, 2548, น. 2-45)

แต่น้ำท่วมหนักคราวนี้ พัน เล่าว่าเพราะน้ำป่า มาหนุนลำห้วยแม่ละลำห้วยแม่ของ และน้ำป่าย ส่วนที่บ้านแม่ฮี้ บ้านแม่ปิงลอด ตำบลแม่ฮี้เป็นดอยสูง เต็มไปด้วยน้ำ และมีทรายมาทับถมที่นาเสียหาย ชาวบ้านต้องลงไปปลูกกันใหม่ ทั้งที่พืชผลกำลังรอเก็บเกี่ยวเพราะที่นี้ปลูกก่อนที่อื่น คนในพื้นที่ยังช่วยกันดูแลกันดี แต่ชาวบ้านเก็บของที่ไหลตามแม่น้ำ ไปกองรวมกันตรงที่นาหลังโรงพักอำเภอปาย

พันวิเคราะห์สาเหตุที่เกิดน้ำหลากจากลำห้วยม่วงกอน เกิดจากต้นน้ำบริเวณแนวด้านทิศใต้ดอยจิกจ้อง ซึ่งมีความสูง 1,961 เมตร ไหลลงมาผ่านเนินเขา และ ที่ราบทางทิศตะวันตกของตัวอำเภอปาย ผ่านหมู่บ้านจีนฮ่อและบ้านลีซอ เขตติดต่อระหว่าง หมู่ 5, 7, 8 ตำบลเวียงใต้ หมู่ 4 ตำบลแม่มาเต็ง ตำบลทุ่งยาว และตำบลเวียงใต้ เพราะปริมาณน้ำฝนที่มาก และน้ำไหลมาแรง น้ำป่าไหลท่วมบ้านเรือน พื้นที่เกษตร เกสต์เฮ้าส์รีสอร์ท สร้างความเสียหายอย่างหนักให้กับหลายตำบลในอำเภอปาย คนที่อยู่ข้างล่างไม่เว้นช่องทางน้ำ โดยเฉพาะตรงแสงทองอร่ามมีการสร้างอาคารพาณิชย์เกือบติดลำห้วยม่วงกอน เหลือไว้ 6 เมตร ทำให้ซุงที่ถล่มมาจากภูเขามาอุดตัน เพราะมีรั้วบ้านที่ปิดทางน้ำ น้ำป่าที่ทะลักเลยหนุนเส้นทางน้ำห้วยม่วงกอน ทะลักเข้าตัวเมืองปาย

ฝั่งทางบ้านน้ำฮู บ้านสันติชน (หมู่ 5 ตำบลเวียงใต้) ชาวบ้านตัดไม้ทำอะไรถาวรบริเวณไร่ ใช้สารเคมี และพ่นยาฆ่าหญ้า ทำให้รากของหญ้า รากตอไม้ใหญ่ตายหมด เมื่อรากหญ้าไม่มี ดินนิ่มมาก เพราะไม่มีรากหญ้ายึด พอฝนตก ไม่มีต้นไม้ที่มีชีวิตยึด ยิ่งภูเขาสูงชันถ้ามีการตัดต้นไม้ ต้นใหญ่ ต้นไม้เล็กก็ยึดดินไม่ค่อยได้ ดินเป็นโคลนก็ไหลเหลือแต่เม็ดดินเม็ดทราย บริเวณสันติชนเสียหายตรงโบสถ์คริสต์ไปหมดทั้งหลัง ปูนน้ำมันหน้าโบสถ์คริสต์ก็ไปด้วย และตรงตลาดแสงทองอร่าม หมู่ 8 ตำบลเวียงใต้ ที่ตรงนั้นเดิมเป็นทุ่งนา แต่นายทุน เจ้าของตลาดแสงไปสร้างอาคารขวางลำธารเส้นทางน้ำสาธารณะที่ยึดเป็นของตัวเอง ก็เลยถูกน้ำพัดพาไปหมด คนเคยมีสินทรัพย์ก็ไม่มีอะไรเหลือเลย

เหตุการณ์น้ำท่วมครั้งใหญ่ ปี พ.ศ. 2548 ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพทางธรรมชาติปายครั้งใหญ่ และสร้างความเสียหาย 53 หมู่บ้านกินพื้นที่การเกษตร 15,602 ไร่ สร้างความเสียหายบ้านเรือนชาวบ้านประมาณ 700 หลังคาเรือน เกสต์เฮ้าส์ริมน้ำปาย 26 แห่ง ประมาณ 200 หลัง คนตาย 3 คน ผู้สูญหาย 2 คน เหตุการณ์น้ำท่วมครั้งนี้จะนำไปสู่การทบทวนวิธีการจัดการการท่องเที่ยวของอำเภอปายที่ผ่านมาและตอกย้ำถึงคำถามที่ว่า การ

ท่องเที่ยวที่ยั่งยืนจะเกิดในปลายได้จริงหรือ และนิยามการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนในบริบทของสังคมไทย ควรจะมีการทบทวนหรือไม่

จากการที่มีคนเข้าไปอยู่เข้าไปเที่ยวจำนวนมาก มีการเปลี่ยนแปลงของสถานที่และล่าสุดเหตุการณ์น้ำท่วมครั้งใหญ่แผ่นดินไหวครั้งใหญ่ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ และจะมีผลกระทบกับการท่องเที่ยวของปลายอย่างไรไม่มีใครคาดถึงเหตุการณ์น้ำท่วมนั้นสะท้อนถึงโครงสร้างความสัมพันธ์ของคนกลุ่มต่าง ๆ ที่มีกลุ่มผลประโยชน์ทางธุรกิจ กับ รัฐ และชุมชนคนปลาย สะท้อนลักษณะของสังคมปลายว่าเป็นสังคมที่ซ่อนเร้น เรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น คนปลายก็ต้องยอมรับกับความเสียหายและเงินช่วยเหลือที่รัฐให้ และสิ่งของบริจาคและปรับตัวพึ่งพาญาติพี่น้องที่ดิ้นรนน้ำท่วมที่เคยมีราคาสูงเพราะผู้มีเงินทุนจะซื้อไว้ทำรีสอร์ท ก็ราคาตกลงบ้าง ธุรกิจเกสต์เฮาส์บางแห่งที่คนทางใต้เข้ามาเช่าที่ดินทำธุรกิจก็ออกไปทำธุรกิจที่อื่น คนในปลายก็ไม่ค่อยอยากจะถูกถึงการสูญหายผู้คน เพราะเกรงว่านักท่องเที่ยวจะไม่เข้ามาเที่ยวที่ปลายเหมือนแต่ก่อน สังคมที่ “ความเป็นเมืองท่องเที่ยว” กำหนดชะตาชีวิตของคนปลาย

ขณะที่หลายหน่วยงานของภาครัฐและภาคเอกชนปฏิบัติการเพื่อหาแนวทางแก้ปัญหาและฟื้นฟูการท่องเที่ยวปลายเพื่อเตรียมรับฤดูกาลท่องเที่ยวที่กำลังจะมาถึง การที่ปลายเป็นเมืองท่องเที่ยว ดังนั้นทางราชการมีบทบาทสำคัญในการฟื้นฟูการท่องเที่ยวให้กลับมาเหมือนเดิม สิ่งแรกที่รัฐทำ คือ (1) ปิดข่าวความเสียหายและความรุนแรงเรื่องน้ำท่วม และให้ข่าวแกสื่อว่า “ไม่มีอะไรมาก สามารถจัดการได้” (2) การให้ธนาคารเอสเอ็มอีมาให้เงินกู้ยืมอย่างเต็มที่ (3) ออกแบบผังเมืองโดยรวม ป้องกันน้ำท่วม และ (4) สนับสนุนการท่องเที่ยวโดยจัดงานนับ ถอยหลังในวันสิ้นปี

ทุน กับการจัดการการท่องเที่ยว หลังน้ำท่วมใหญ่ในปลาย

ในด้านของภาคธุรกิจผู้ประกอบการท่องเที่ยวในปลายที่เป็นกลุ่มผู้ประกอบการคนนอก ได้ร่วมกันจัดเวทีคอนเสิร์ตเพลงเพื่อชีวิต (5 พฤศจิกายน 2548) แต่รูปแบบการจัดงานและแนวคิดในการนำวงดนตรีเพื่อชีวิต การจัดเวทีต่าง ๆ กลับทำให้ชาวบ้านตั้งคำถามว่า คอนเสิร์ตเพื่อชีวิตของใคร และเกิดความขัดแย้งระหว่างรัฐกับกลุ่มชาวบ้านท้องถิ่นบางกลุ่ม และความขัดแย้งในการทำงานร่วมกันของผู้ประกอบการในชมรมท่องเที่ยวปลาย นำไปสู่การตั้งชมรมผู้ประกอบการท่องเที่ยวที่เป็นกลุ่มคนนอกที่เป็นกลุ่มรีสอร์ท และร้านอาหาร แยกจากชมรมท่องเที่ยวที่เป็นคนในท้องถิ่น ภาคเอกชนก็เอาแต่พูดว่า ททท. ไม่ให้ความสนใจ ไม่ประชาสัมพันธ์ ปลาย งานคอนเสิร์ต และการจัดกิจกรรมการสร้างงานศิลปะจากไม้ที่ลอยมากับน้ำ คือแนวทางในการฟื้นฟูปลาย แต่สำหรับชาวบ้านกลุ่มหนึ่งมองว่า การสร้างงานศิลปะที่เขาไม่ลอยน้ำ และตั้งเอา

รากไม้ขึ้นด้านบน มันขัดแย้งกับความเชื่อที่ว่าเป็นการผิดธรรมชาติ มัน “ขี้ด” แต่ในมุมมองของผู้จัดงานกลับมองว่า ชาวบ้านไม่เห็นค่าของ “ศิลปะ”

การจัดคอนเสิร์ตของกลุ่มผู้ประกอบการคนนอกเป็นแกนนำ นำไปสู่ความขัดแย้งกับผู้ประกอบการคนในกลุ่มหนึ่งที่ไม่เห็นด้วยกับกิจกรรมสร้างงานศิลปะที่มันขัดกับความเชื่อและการจัดคอนเสิร์ตเอาวงดนตรีมาแสดงทั้งวันทั้งคืน จึงทำให้เกิดการแตกกลุ่มผู้ประกอบการคนนอกที่มีความเห็นต่างในเรื่องผลประโยชน์ขึ้น ตั้งเป็นชมรมขึ้นใหม่ชื่อ ชมรมศิลปวัฒนธรรมปาย ที่ได้รับความร่วมมือกับผู้บริหารท้องถิ่น ชมรมนี้พยายามส่งเสริมการท่องเที่ยวด้วยการจัดกิจกรรมเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว เริ่มรื้อฟื้นกิจกรรมถนนคนเดินขึ้นมาใหม่ ตรงบริเวณหน้าวัดกลางไปตลอดจนสุดเส้นถนนแต่ก็ไม่ได้รับความร่วมมือจากร้านค้าสองฟากถนน อย่างเช่นจัด โครงการรวมเผ่าคนปาย โครงการดนตรีในสวน กิจกรรมสอนเด็กวาดรูป วิถีจัดการของภาคเอกชนเพื่อฟื้นการท่องเที่ยวปาย : จัดคอนเสิร์ต ช่วยคนปายหรือช่วยใคร?

องค์กรภาคประชาชนกับการจัดการความจริงหลังน้ำท่วม

เครือข่ายภาคประชาชนมีการจัดเวที (9 กันยายน 2548) “วิกฤตน้ำท่วมกับโอกาสคนปาย” เชิญเจ้าหน้าที่ผังเมือง นักวิชาการจากมหาวิทยาลัยศิลปากร จากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เครือข่ายภาคประชาชน ตัวแทนนายอำเภอ มาร่วมประชุม ในการประชุมวันนั้นเราพูดเรื่องผังเมืองเป็นหลัก ภาคราชการให้เหตุผลที่ทำให้เกิดน้ำท่วมว่ามาจาก การทำลายป่าจากการทำไร่ ภูเขาเสื่อมสภาพ ขณะชาวบ้านที่มาร่วมให้เหตุผลว่า “ภูเขาสูงชัน คนไม่ขึ้นไปทำอะไรหรอก แต่เพราะพื้นที่นั้นมันเป็นเต่าร้าง (หมายถึง รากต้นไม้มันแก่และตาย) เยอะ พอเวลาฝนตกเยอะทำให้ต้นไม้เหล่านั้นสไลด์ลงมา เป็นเพราะภูเขาสูงชันดินเลยสไลด์ลงมา แต่สาเหตุน่าจะเป็นเพราะ “ไปสร้างสิ่งก่อสร้างขวางทางน้ำ” ของคนนอกที่เข้ามาซื้อที่ดินซื้อเอกสารสิทธิ์และถมที่ก่อสร้าง เพราะความเชื่อดั้งเดิมของชาวบ้าน เขาจะไม่สร้างสิ่งก่อสร้างขวางทางน้ำเพราะ เจ้าของ (หมายถึงเจ้าที่เจ้าทาง) เขาจะมาเอาคืน คนท้องถิ่นบางคนไม่เห็นด้วยกับเหตุผลที่ทางการอธิบาย แต่เขาเชื่อว่าเหตุผลหนึ่งเป็นเพราะ “ภูเขาด้านล่างถูกทำลายถูกบุกรุก ทำให้ไม่มีต้นไม้รองรับน้ำ” แต่ยังไม่มีการหาสรุปถึงสาเหตุที่แท้จริง ฝ่ายโยธาทำผังเมืองให้อำเภอปาย โดยที่ออกแบบไว้หมดแล้ว โดยไม่ถามชาวบ้าน และผู้ว่าราชการจังหวัดก็สั่งการเรียบร้อยแล้ว ทางการเสนอแนวทางการแก้ปัญหาให้ทำแก้มลิง ทำทำนบกั้นแม่น้ำไม่ให้เข้าบ้านชาวบ้าน กั้นตลิ่งไม่ให้น้ำจากห้วยม่วงกอนไปลงห้วยปู และให้มีการศึกษา

ชาวบ้านกับการจัดการความจริงหลังน้ำท่วม

ในเวทีครั้งนั้น ชาวบ้านต่อรองว่า “ไม่เอาทำนบกั้นน้ำ” แต่ให้ขยายช่องว่างข้าง ๆ แม่น้ำห่างไม่น้อยกว่า 15-20 เมตร และ “ไม่ให้สร้างสิ่งก่อสร้างเพื่อเปลี่ยนทางน้ำ” ส่วนเรื่องแก้มลิงไม่ได้คุยอะไรมากเพราะชาวบ้านไม่มีความรู้เรื่องนี้

เหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่ที่ปลายครั้งนี้ ชาวบ้านพูดถึงเวรกรรมที่ตกกับคนทำลายสิ่งแวดล้อม เวรกรรมตกกับการที่คนเอารัศมีเอาเปรียบ แย่งชิงกัน หรือเกิดกับพวกค้ายาบ้าหรือบ้านที่เลี้ยงไก่ชนแถวบ้านน้ำฮู (หมู่ 5 ตำบลเวียงใต้) ชาวบ้านสันนิษฐานว่าที่คนเดือดร้อนจากน้ำท่วมเพราะคนพวกนี้ทำสิ่งไม่ดี และเชื่อว่าธรรมชาติกำลังล้างบ้านเรือน ไม่ให้คนทำลายธรรมชาติอดีตเวียงใต้ เคยเตือนว่า “อย่าสร้างบ้านขวางลำห้วยนะ เดี่ยวเขาจะมาเอาคืน”

7. การเปลี่ยนแปลงสู่สังคมเมืองท่องเที่ยวในยุคโลกาภิวัตน์

ความต่อเนื่องของการดำเนินนโยบายรัฐที่เน้นการพัฒนาสาธารณูปโภค และการพัฒนาท่องเที่ยวแบบหวังผลระยะสั้น จึงมีคนนอกเคลื่อนย้ายเข้ามาหากินในปลายมากขึ้นและหลากหลายรูปแบบ ทำให้ปลายเปลี่ยนแปลงเร็วมาก จัดการยากและมีแนวโน้มไม่ยั่งยืน มีการปั่นราคาที่ดินกันอย่างต่อเนื่อง คนท้องถิ่นเริ่มขายที่ดินกันมากขึ้นทั้งที่มีเอกสารสิทธิและไม่มีเอกสารสิทธิ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลกระทบจากเหตุการณ์สึนามิภาคใต้ปลายปี พ.ศ. 2547 ทำให้ผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางใต้เข้ามาซื้อที่ดินลงทุนทำธุรกิจที่ปลาย และนำเอาประสบการณ์หรือสิ่งที่คุ้นชินเข้ามาทำธุรกิจที่ปลาย เช่น เปิดกิจการบาร์เบียร์ จัดฟูลมูนปาร์ตี้ส่งเสียงดังสร้างความรำคาญให้กับชาวบ้านข้างเคียง สิ่งเหล่านี้เข้ามาเปลี่ยนโฉมหน้าปลาย ทำให้บ้านป่าขามกลายเป็นเมืองที่ฝรั่งมานั่ง ๆ นอน ๆ มีกิจกรรมและธุรกิจท่องเที่ยวบริการคล้ายกับ “ถนนข้าวสาร” ย่านที่พักของกลุ่มนักท่องเที่ยวสะพายเป้ในกรุงเทพฯ คนปลายบางส่วนปรับตัวไม่ทัน บางคนก็ขายที่ บางคนก็แบ่งให้คนนอกเช่าที่ดิน แต่ในระยะหลังมีนักท่องเที่ยวต่างชาติที่แต่งงานกับคนไทย ย้ายมา ตั้งรกรากเปิดธุรกิจที่พัก ร้านอาหารในปลาย และการเข้ามาพักระยะยาวของนักท่องเที่ยวต่างชาติ ผู้สูงอายุและผู้ที่ได้รับสวัสดิการจากรัฐเพราะไม่มีสมรรถนะในการทำงานอีกต่อไป บางส่วนก็ สร้างปัญหาให้กับท้องถิ่น

หลังจากที่ปลายได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวต่างชาติ ก็มีคนไทยและต่างชาติเข้ามาทำมาหากินในปลายเพิ่มขึ้น ชาวบ้านส่วนหนึ่งมีรายได้โดยตรงจากการท่องเที่ยวจากธุรกิจที่พัก ร้านอาหาร กิจกรรมท่องเที่ยวรูปแบบต่าง ๆ จากการขายสินค้าเกษตรและสินค้าหัตถกรรม

แต่ในอีกด้านหนึ่งชาวบ้านบางส่วนต้องอดทนกับปัญหาเรื่องเสียงดังที่เกิดจากการให้บริการนักท่องเที่ยวของธุรกิจที่พัก ร้านอาหาร ร้านเหล้าโดยที่ไม่เคารพสถานที่ ชาวบ้านต้องทนดู

พฤติกรรมของนักท่องเที่ยวที่ไม่มี ความเคารพสถานที่ แต่งตัวไม่มิดชิด ซึ่เมา ส่งเสียงเอะอะตั้งแต่หัวค่ำจนถึงกลางดึก นอกจากนี้ชาวบ้านยังต้องอดทนกับปัญหาที่ผู้บริการท้องถิ่นไม่สามารถจัดการได้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการจัดกาขยะ น้ำ น้ำร้อนน้ำแระ หรือการเข้ามาหารายได้ให้คนต่างชาติที่เข้ามาอยู่อาศัยในครอบครัวนักท่องเที่ยว รวมถึงการขายบริการทางเพศภายในท้องถิ่นและข้ามถิ่นที่ให้บริการผ่านเครือข่าย

7.1 นักท่องเที่ยวหรือนักชวยโอกาส

อ่อง ผู้ประกอบการเกสต์เฮ้าส์คนท้องถิ่น รุ่นอายุ 30 ปี เล่าว่า นักท่องเที่ยวฝรั่งที่มาอยู่นาน ๆ ในปาย “มาเที่ยวขอรับบริจาคเงินจาก นักท่องเที่ยวฝรั่งด้วยกันว่าอ้างว่าจะเอาไปช่วยเหลือเด็กชาวเขาที่ด้อยโอกาส หรือไม่ก็อ้างว่าต้องการเอาเงินไปหาซื้อผ้าห่ม ตอนนี้มีเพียง 10 ผืน ยังขาดอยู่ แต่ที่จริงเอาเงินที่ได้รับบริจาคไปซื้ออาหารให้ลูก นักท่องเที่ยวบางคนหาบ้านเช่าเดือนละ 3 พันบาท และติดต่อทางอินเทอร์เน็ตหารูมเมทฝรั่งในปายมาร่วมจ่ายค่าเช่าบ้าน” หรือในกรณีการเข้ามาของคนต่างชาติที่มาแต่งงานกับชาวเขามาเปิดธุรกิจ เช่นธุรกิจเช่ารถมอเตอร์ไซด์ที่มีการจัดการที่เป็นระบบ มีราคาถูกและมีรถใหม่จำนวนมาก ทำให้ธุรกิจเช่ามอเตอร์ไซด์ของคนท้องถิ่นต้องทยอยปิดตัวลง (คนไทยใหญ่ อายุ 60 ปี) การเข้ามาของธุรกิจเช่ารถมอเตอร์ไซด์ยังขัดแย้งกับการรณรงค์การใช้รถจักรยานของคนในพื้นที่ อีกทั้งยังสร้างความไม่ปลอดภัยให้กับคนในพื้นที่ เนื่องจากกรอนุญาตให้นักท่องเที่ยวเช่ารถมอเตอร์ไซด์โดยที่ไม่มีใบขับขี่ ประกอบกับการสร้างถนนเข้าสู่หมู่บ้านชาวเขาทำให้นักท่องเที่ยวจึงเลือกเดินทางเข้าถึงหมู่บ้านชาวเขาด้วยตัวเอง เป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้กิจกรรมทัวร์ป่าลดลงอย่างรวดเร็ว

ความคิดของผู้ประกอบการบางราย มองว่าเราไม่มีสิทธิห้ามคนต่างชาติมาประกอบอาชีพ เพราะที่ปายมีทั้งคนต่างชาติที่แต่งงานกับคนไทย และกลุ่มนักธุรกิจที่มาลงทุนจริงจัง แบบนิติบุคคลที่ถูกต้องตามกฎหมาย แต่ถ้าเป็นนักธุรกิจที่มาทำงานแบบบุคคลธรรมดา นั้นเจ้าหน้าที่ของรัฐต้องดำเนินการจัดการโดยเน้นมาตรการทางภาษี แต่ที่เป็นอยู่ในปัจจุบันไม่ค่อยมีผลต่อการท่องเที่ยว เพราะฝรั่งที่มาอยู่นาน ๆ จะรวมกลุ่มจัดปาร์ตี้เล็ก ๆ พวกกันไปอ๊อบยา และเป็นกลุ่มศิลปะ แต่ผมกลับเกรงเรื่องการจับกลุ่มมาเพียของร้านอาหาร การค้าประเวณี ยาเสพติดมากกว่า

7.2 ด้านมืดของการท่องเที่ยว โสเภณี-ยาเสพติด การลักขโมย

ฝรั่งบางพวกถูกผู้หญิงที่ทำงานในอุตสาหกรรมบริการท่องเที่ยว ส่วนใหญ่คิดเหมารวมเอาว่าเป็นผู้หญิงไทยขายบริการ เธอเล่าว่า เคยถูกฝรั่งชวนไปเที่ยวค้างคืนที่สปปองบางคนก็ชวนไปเที่ยวเกาะข้างแล้วจะจ่ายให้วันละ 2,000 บาท และบอกว่าชอบผู้หญิงตัวเล็ก ๆ

ดำ ๆ เกสต์เฮาส์เธอบางที่ก็มีฝรั่งชายพาผู้หญิงมานอน ฝรั่งพวกนี้มาที่บาร์ตอนดึก ๆ พวกผู้หญิงก็ไปเสนอขายผืนดิบ เป็นแผ่นสีแดง ๆ คล้ายน้ำพริกตาแดง ขายพันสองพันบาท ส่วนค่านอนไม่คิดบริการ ฝรั่งบางคนพอมาถึง ก็มีหญิงขายบริการที่แม่เล่าเสียงใหม่แถวกำแพงดิน ทำแพส่งมาให้มาขายบริการให้กับฝรั่งที่เกสต์เฮาส์ ผู้หญิงพวกนี้มาถึงเกสต์เฮาส์จะพูดจาห้วน ๆ แสดงอำนาจ เมื่อไปที่ห้องที่ฝรั่งพักอยู่ก็ยกขายันประตูเข้าไป ฝรั่งบางคนก็ร่วมเพศกันในที่สาธารณะ

ผู้หญิงฝรั่งสูงวัยซื้อบริการทางเพศจากวัยรุ่นชายชาวเขา 500 บาทต่อคืน แม่ยกลูกสาวลืขอให้สามีฝรั่ง แลกกับเงินค่าเลี้ยงดูผ่านนายหน้าหาคู่ ยิ่งในระยะหลังจากรัฐสมัยทักษิณปราบ ยาเสพติด ทำให้หัวหน้าครอบครัวถูกฆ่าตัดตอน หญิงลืขอจึงหาสามีฝรั่งเพื่อหาเลี้ยงครอบครัวหญิงลืขอมีสามีฝรั่งเป็นแพชั่น และในระยะ 2-3 ปีหลัง เริ่มมีกรณีเด็กวัยรุ่นลวนลามฝรั่ง ลักขโมยเงิน ขโมยกล้อง ช่มชู้นักร้องเที่ยวม่วนน้อยหม่นน้อยแซ่ซ่าร้อนในอุทยานโปงเต็ด

ผู้ประกอบการท่องเที่ยวมาจากที่อื่น คนท้องถิ่นมีจำนวนไม่มากนัก เป็นเพราะแหล่งท่องเที่ยวบางแห่งปิดตัว ผู้ประกอบการเหล่านี้จึงมาลงทุนที่ปาย และเอาสิ่งที่เคยทำที่อื่นเข้ามาในปายด้วย เช่น ทำบาร์ จัดปาร์ตี้ ร้านอาหารเปิดข้างโรงเรียนทั้ง ๆ ที่ระเบียบราชการไม่อนุญาตเข้ามา สิ่งเหล่านี้เปลี่ยนโฉมหน้าปาย เช่นที่บ้านป่าขาม บางคนเรียก “ถนนข้าวสาร” คนท้องถิ่นบางคนก็ขายที่ บางคนก็แบ่งให้เช่า ตอนนี่ฝรั่งต่างชาติซื้อที่ดินโดยการแต่งงานกับคนที่นี่ และทำธุรกิจร้านอาหาร

7.3 การเข้ามาของร้านค้าสะดวกซื้อ

ปี พ.ศ. 2547 เริ่มมีมินิมาร์ทขนาดใหญ่กว้าง 4-5 ห้องแถวขายเครื่องใช้เครื่องปรุงสำหรับทำอาหารฝรั่งอย่างครบครันมาเปิดบนถนนรังสิยานนท์ เขตเทศบาลเวียงใต้ ตรงข้ามกาดลุงหลูที่เป็นตลาดดั้งเดิมและในปี พ.ศ. 2548 ร้านค้าสะดวกซื้อเซเว่นอีเลฟเว่น ที่ผู้บริหารท้องถิ่นของจังหวัดใกล้เคียงติดต่อขอเช่าบ้านที่เคยเป็นร้านขายของชำของคนท้องถิ่นที่ซบเซาบนถนนรังสิยานนท์ในย่านใจกลางธุรกิจท่องเที่ยว

ที่น่าแปลกคือฝรั่งที่อาศัยอยู่ในอำเภอปายในฐานะบ้านหลังที่ 2 กลับมีปฏิกิริยาต่อต้านร้านสะดวกซื้อที่เป็นชนด้วยการไม่เข้าไปซื้อ เพราะเห็นว่าร้านค้าประเภทนี้เข้ามา “ทำลายบรรยากาศปาย” แต่ข้าราชการผู้ใหญ่อำเภอปายให้เหตุผลว่า “เราไม่สามารถกีดกันการเข้ามาของร้านค้าในลักษณะนี้ได้ เพราะผิดในข้อตกลงทางการค้าจึงได้แต่เพียงขอร้องให้เจ้าของปรับแต่งหน้าร้านให้สอดคล้องกับเอกลักษณ์ของท้องถิ่น” เป็นการแก้ปัญหาแบบลูบหน้าปะจมูกแทนที่จะคุ้มครองร้านค้ารายย่อยในท้องถิ่น ดังภาพร้านค้าสะดวกซื้อ และซูเปอร์มาร์เก็ตเคลื่อนที่ของกลุ่มพ่อค้าเร่จากต่างถิ่น ที่เข้ามาแข่งขันกับร้านค้าชาวบ้านในปาย (ดูภาพ 2 ในภาคผนวก ก)

ปัจจุบันเราจะพบว่าถนนทุกสายในตัวเมืองปายมีร้านค้าเต็มไปหมด มีทั้งร้านค้าของคนนอกเข้าที่เข้ามาเปิดแล้ว ยังมีร้านค้าของคนปายที่พ่อแม่ลงทุนให้ลูกที่เรียนจบมาไม่รู้จะทำอาชีพอะไร อีกเหตุผลหนึ่งที่ทำให้มีร้านค้าเพิ่มขึ้นมากเพราะการเดินทางที่สะดวกขึ้นทำให้พนักงานขายของบริษัทผู้ผลิตสินค้าอุปโภคบริโภค ที่ต้องการกระจายสินค้าในจุดต่าง ๆ รอบเมืองปาย พ่อค้าแม่ค้าไม่ต้องไปขนสินค้าจากเชียงใหม่เข้ามาขายเหมือนสมัยก่อนที่ถนนไม่ดีเดินทางลำบาก จึงทำให้ร้านค้าดั้งเดิมยอดขายตกขายได้ลดลง ลูกค้าที่เคยเห็นหน้ากันก็หายหน้าไปซื้อ ที่อื่น คนที่ติดหนี้ก็หนีไปซื้อร้านใหม่เพื่อขอตีหนี้ที่ร้านอื่น

ในบทนี้ วิเคราะห์ให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงและความหลากหลายของชุมชนปาย ตั้งแต่อดีตปายเป็น “ชุมชน” ที่มีความหลากหลายทั้งในเชิงภูมินิเวศและผู้คนที่มีหลายกลุ่มชาติพันธุ์หลายกลุ่มวัฒนธรรม ปายเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ และสังคมของโลกในช่วงเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 และเผชิญกับอีกระลอกของการเปลี่ยนแปลงคือ การรุกเข้ามาของทุนนิยมสมัยใหม่ในยุค “การพัฒนา” หลังสงครามโลกครั้งที่สอง

ในบทนี้แสดงให้เห็นว่าชุมชนขนาดเล็กแบบปาย ไม่ได้เป็นเหยื่อของ “การรุกทางเศรษฐกิจและการเมือง” แต่เป็นชุมชนที่ปรับตัว เปลี่ยนแปลงเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงในหลายด้าน ในบทต่อไปจะเน้นการวิเคราะห์ชุมชนปายกับจัดการการท่องเที่ยวตั้งแต่ปี พ.ศ. 2524

¹ “จากที่ได้คุยกับผู้เฒ่าผู้แก่ ท่านบอกว่า ด้านหลังวัดป่าขามคือที่ฝังศพทหารญี่ปุ่น และเมื่อสืบกว่าปีก่อนก็มีมูลนิธิของญี่ปุ่นมาคั้นหากระดูกของทหารญี่ปุ่นเพื่อประกอบพิธี ซึ่งไม่ทราบที่เกี่ยวข้องกับ ‘เส้นทางโครงกระดูกสีขาว’ หรือไม่ นอกจากนี้ยังเคยสัมภาษณ์ลูกของทหารญี่ปุ่นที่หลบหนีจากการส่งตัวกลับญี่ปุ่น เล่าให้ฟังว่าทหารญี่ปุ่นที่มีชีวิตรอด เขาอยู่อย่างอับอายมาก จะหลบอยู่ในหุบเขาไม่ติดต่อกับโลกภายนอก เธอบอกว่าพ่ออายุมากที่เพื่อนตายในสงคราม แต่ตัวเองรอด เพราะคนญี่ปุ่นยุคนั้นเกิดทุนของค้ำจรรย์พรดีและชาตินิยมมาก ถ้าเกิดแพ้สงคราม สู้คว้านทองตายเสียดีกว่า จึงมีคนญี่ปุ่นจำนวนมากที่คว้านทองแล้วกระโดดลงแม่น้ำ “สึมิตะ” จนสายน้ำเป็นสีเลือดในช่วงปลายสงคราม”